

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Het Gheopent Christendom

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, M. DC. LXIV.

Het Derde Deel. Van het verbreyden der Religie, &c.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71377](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71377)

HET DERDE DEEL.

Van het verbreyden der Reli-
gie, &c.

HET I. CAPITTEL.

Predikant. V. Afdeel. Pag. 41.

Indien eenighe met *Mahomet*, ten aensien van de wijze op
de welcke hy sijn boose leere heeft voorghelet, verghe-
leken connen worden, 'tzijn immers die vande *Roomfche*
Kercke.

Antwoorde.

Hoe Mahomet sijne godloose Secte verbreydt heeft/
en boozgheset / konnen ons ghenoeghsaem ghetuy-
ghen/de ghene / die sijn leven ende manieren hebben
beschreven.

Ten eersten, ghetuyghet *Cotonius Hiner. cap. 5.* dat hare
Scriphen, oft *Priesters* / hare *Predikationen* met een
bloedt sweert beghinnen / de toehoorderen verma-
nende / de bevelen der Mahometische wet te doen/
haer te behoonen beschermers der selver / ende het
gheloof met wapenen te verdedighen / en boozdt te
setten.

Ten tweeden seght *Richardus Refut. leg. Sarac.* dat als se
samen komen om hare wet te leeren / soo onbloedt
hy / die het woordt sal boozstellen / eerst een sweert/
'twelck hy bloedt in sijn handen hout / of / tot schrick/
daer neder leght op een verheven plaetse.

Ten derden, Mahomet spreekende vande *Chyriste-*
nen / seght: Doodt se waer ghyse binden kont; ende
hy belooft haer oock eene ober-bloedighe bergheldin-
ghe/

ghe/ die het Christen Bloedt sullen upt-ghestort hebben: Als sijne Discipelen haer ober dese leere verwonderden / soo seyde hy: Dat het niet met den gheest/ maer met het sweert ghekomen was/ en dat daerom die ghedoodt moesten worden / die sijne wet niet en wilden volghen.

Ten vierden. Seght Bibliander, dat Mahomet, datmen sijn gheloof mach verbruden met het sweert/ heeft willen bevestighen met Abrahams exempel / die als sijn Nebe Loth ghevanghen was/ vier Coninghen heeft achter nae ghesaeght/ ende gheslaghen.

Stelt nu eens de ghelijckenisse dies aengaende tusschen ons/ ende de Mahometanen.

Predikant.

Die van de *Roomse Kercke*, en hebben noyt anders dan moordt, en brandt gheblaesen teghen alle die, de welcke haer superstitie, ende tyrannie niet onderwerpen wilden,

Antwoorde.

Sonder te spreken van superstitie, of tyrannie: want ghy spreekt hier van dinghen die ghy selfs niet en verstaet / seght ons eerst pertinentelyck wat superstitie, en wat tyrannie is / en thoont dat ghy niet en spreekt/ als de Pape-gaepen / die de bereckeninghe der woorden niet en verstaen: om/ segghe ick/ dit over te slaen; soo segghe ick dat het gheloghen is/ dat de Roomse Kercke, ghelijck als Mahomet, de Religte voort set met sweert/ moort/ ende brandt: Want/ of ghy spreekt van de oude Roomse Kercke, ofte wel d'Heden daeghsche?

Spreekt ghy van de oude? Ick lese by den *Cerw. Beda lib. i. Hist. Anglor. cap. 25. ende 26* dat ontrent het jaer Christi 597. den Bisschop Augustinus, met beertich mede-ghesellen / is naer Enghelandt ghesonden gheweest van den Roomschen Paus Gregorius I. om aldaer het Roomsch gheloof te verkondighen/ ende

ende te verbeyden: hoe hebben sy dit ghedaen? sy
 zyn / seght den Eerw. Beda, by den Coninck Edil-
 berthus ghekomen / draghende in haer handt een silveren
 Cruys, in de plaets van een vendel: ende een beeldt van
 onsen Salighmaecker gheschildert op een tafereel, ende sin-
 ghende de Litanien. S'hebben het Christelijck gheloo-
 be in dese ghestektenisse / aen den Coninck / ende syne
 Edellieden ghepredickt / den Coningh heeftse oozlof
 ghegheben om 't selve in 't openbaer te doen: S'heb-
 ben dan (seght Beda noch boozder) in de Kercke van den
 H. Martinus haere vergaderinghen ghehouden, ghesonghen,
 Missen ghedaen, ghepredickt, ende ghedoopt, den Coningh/
 met alle de ghene die het Woordt Godts hoorde/
 bekeert. Tot noch toe Beda, van het boozt- setten der
 Roomsche Keligie in Enghelandt. Waer spreecātmen
 hier van sweerden / oft moozden / oft branden: haer
 vendel was een Cruys / ende haere wapenen een
 Beeldt Christi: Waer is dit by u l. verbloghen?

Desghelijcks heeft den H. Amandus, ghesonden van
 den Paus Martinus den Eersten / het Roomsche ghe-
 loobe verbeydt in Vlaenderen ontrent het jaer 790.
 Den H. Willebrordus in Hollandt / Bonifacius in Dries-
 landt / beyde ghesonden van den Paus Sergius den
 Tweeden. Summa, datmen by de oude Historien lese/
 boozt in aengaende / seken kan niet eenen vinden in
 de oude Roomsche Kercke, die dit ghedaen heeft met
 moozdt / brandt / ofte sweerdt.

Wat aengaet de hedendaeghsche Roomsche Kercke,
 die heeft in-ghedaen de voetschappen van haere booz-
 onderg.

Onsen H. Franciscus Xaverius is den eersten gheweest /
 die het licht van 't H. Evangelie heeft ghebracht in 't
 Eylandt Japonien. Hoe heeft hy dit aenghelept? Het
 vierde Boeck van sijn leven / aen het 5 Capittel, seght/
 dat hy alleen is ghegaen naer de stadt Amangucium,
 ende tweemaal daeghs / sonder vrees / ofte opsicht
 van menschen / op publijcke straeten ende wijcken/
 booz een groote menighe / het Roomsche gheloo-
 be heeft ghepredickt. Van hier is hy ghereyst naer
 Meaco: Maer hoe? Sy selven tot slave overgheghe-
 ven

ben hebbende aen eenen barbaren inlandtschen rup-
ter / wiens peerdt hy twee maenden langh is ghe-
volght barboets / ende met een groot pack op sijne
schouderg / dooz sneeuw / dooz ijs / dooz distelen / ende
doozen / daghelijck niet meer etende dan een wep-
nigh rijt / 't welck hy bedelde : Met dese wapenen /
ende in dese ghesteltenisse / is Xaverius te Meaco gheko-
men / om het gheloof te verkondighen. Van hier is
hy naer Bungus ghereyst / ende in sijn eerste inkomste
tot den Coningh / is gheweest / met eenen ober-rock /
ende stole aen den halg / met eenen Biebtier / ende een
Beeldt van de alderheplighste Maghet / het welck
hem van twee songhelinghen wierdt booz-ghedra-
ghen. Immerg wat wil ick hier langher van han-
delen / Xaverius heeft twaelf hondert dupsent men-
schen tot het Christen gheloof ghebracht / ende selve
ghedoopt : hy heeft de boornaemste Coninghen /
Princen / ende Pleesters van Japonien het gheloof ge-
predickt : ick en kan nergens binden / dat hy opt
wapenen / moordt / ofte brandt heeft ghebruyckt.

Laet ons nu sien / oft wy jet sulckx kunnen bin-
den in andere.

Den eersten die in't Rijck Sina ghetreden is / om
Christum te predicken in't jaer 1581. is gheweest
P. Michaël Rogerius een Italiaen : Desen op perijckel
van sijn leven (want 't was op lijf-straffe aen alle
brendelinghen verboden in Sina te komen) is ghe-
reyst naer de stadt Quamcheu, ende recht henen ghe-
gaen by den Admirael van de zee / met name Hautao,
aen den welcken hy eene requeste ghepresenteert
heeft / welckers inhoudt was / Dat hy eerde den
Schepper / ende Heere van hemel ende van aerde /
ende dat hy ghewoon was daghelijck aen den sel-
ven sacrificie te doen / met soodanighe ceremonien
die van Godt waeren inghestelt : Verhalven dat hy
van songhs af in sijn Vaderlandt was gheoeffent ge-
weest in de wetenschappen van de Astrologie, ende
Mathesis; ende dat hy verstaen hadde / dat de selve
wetenschappen seer gheacht ende gheoeffent wier-
den van de Sinesen : oversulckx dat hy begherigh
was

was te hoorzen wat sy hiet van leerden / ende berēpde om haer mede te deplen van 't gheue hy hiet van wist ; biddende tot desen eynde te moghen eene vaste wooninghe hebben. Den Admirael die eere bemesen hebbende aen Rogerius , die hy selve aen de Princen des Rijcks niet en beweers / want hy ghehoort hem te staen / daer de andere knielden / heeft Fiat ghegheben op sijne Requeste , hem is een logist gheassigneert / ende dooz upt-roepers verboden op lyf-straffe / van eenighe moepelijckhepdt aen desen vremdelingh aen te doen. Dit zyn de wapenen / dit is het eerste ghelweldt gheweest / dooz het welck de Roomsche Catholijcke Religie in Sina soo roegghenomen heeft / datter in 't jaer 1656. te vinden waeren over de twee hondert duysent Christenen / ende nu noch soo doozt loopt datmen doozgaens siet Kercken bouwen / ende openen in de doornaemste steden van 't Rijck / daer de Misse / ende andere goddelijcke diensten met grooten toeloop / opentlijck / ende daghelijcks worden ghedaen. Met dese / ende dierghelijcke wapenen / hebben de Sinesen haere halven ghehoghen onder 't jock Christi *Hist. Soc. P. 5. lib. 4. N. 193. & segg.*

Wat sal ick segghen van 't Rijck Monomotapa? wist ghy weten in wat ghesteltenisse den eersten Catholijcken Leeraer derwaerts is gerepft in 't jaer 1560. doozt wat onse historie daer van vermeldt *P. 2. lib. 4. N. 229. ende lib. 5. N. 219. P. Consalvus Sylveira*, bergheselschapt met een Portugies ghenaeamt Gonijs Coelius, heeft dese repse aenbeert / gheladen met een pack op den rugghe daer het heel Mis-ghetwaet in was / ende te boet gaende ontrent twee hondert mijlen / doozgaende vrschepde rivieten ende beken tot der hals toe / van de welke dat landt op menighe plaetsen doozsmeden is : ghekomen zijnde niet verre van de Stadt Monomotapa, op den Kers-abondt / heeft in 't dooz Chetuchin, dien nacht / naer ghewoonte / daz Missen ghelesen : ende hier mede is hy 's anderdaeghs ghetreden binnen de Coninghlijcke Stadt / ende van den Coningh met alle beleefsheyt onthact want

want hy heeft hem ghelept in sijn binnenste salte.
 't welck hy aen niemant en doet / ende gheschoeyt,
 daer nochtans alle sijnе onderfaten hy hem niet en
 mochten komen dan barboers; ende gheseren zijnde
 neffens sijnе sijnе / heeft hy hem voorgehouden de
 hoornaemste stucken van onse Religie / waer op / den
 vijf-en-twintighsten dagh naer sijnе komste / ghe-
 volght is den doop van den Coningh / ende van sijnе
 moeder / ende terstondt daer naer de bekeeringhe van
 dry hondert. Is dit het gheloof berbeypden met ghe-
 weldt / ofte wapenen?

Laet ons nu overzeplen naer Brasilien, ende sien hoe
 het gheloof daer is voozt-gheset gheweest onder die
 wilde / ende barbarische menschen. De eerste die ha-
 ren boet in dit landt hebben gheset in't jaer 1549. zijn
 ghewest Leonardus Nunnius, ende Jacobus Jacobæus:
 dese allen ghewapent zijnde met een Crucifix / ende
 betrouwen op Godt / liepen door de doopen / ende
 hutten / predickende het Woordt Godts / ende aen-
 wijfende den wegh tot de salighepdt / aen menschen
 die noyt van Godt noch salighepdt hadden hooren
 spreken / maer gantschelijck versmoort laghen in ha-
 re vleeschelijke wellusten / ende op-eren van ouders
 ende vrienden: Dese aentocht heeft soodanighen
 vooztgangh ghehadt / dattet op korten tijdt acht hon-
 der: zijn ghedoopt gheweest. *Hist. Soc. p. 1. lib. 9. Num.*
 95. 99.

Met de selve middelen heeft Petrus Mascarenia in't
 jaer 1568. bekeert / ende ghedoopt den Coningh van
 Sion, den Coningh ende Coninghinne van Sanguin,
 ende eenе ontelbare menigte van haere onderfaten /
Hist. Soc. p. 3. lib. 4. N. 163. & 199. De selve voerstackpen
 heeft ingegaen Antonius Gomius in het bekeeren van
 den Coningh van Tanor, Baptista Alianus in Egypten,
 Gaspar Barzæus in Persien. *Opdelick /* ick vinde de Hi-
 storien vol van soodanighe bekeeringhen / ende ber-
 beypdinghen des Catholijcken gheloofs / maer en les-
 se noch van moorden / oft branden / oft sweerden / soo
 als desen Predikant hier droomt.

Predikant.

Den Cardinael *Bellarminus lib. 4. de notis Eccles. cap. ult.* ('t welck immers grouwelijck is) stelt dit tot een ken-teecken, ende bewijs, dat de *Roomſche Kercke* de waere is, om dat ten tijde van den Paus *Innocentius III.* in Vranckrijk door eenen slaghe zijn omghebracht hondert duysent der *Albigensen.*

Antwoorde.

T is gheloghen/ dat *Bellarminus* enckelijck het om-
brengghen van de *Albigensen* stelt tot een ken-teecken
van de *Roomſche Kercke.*

Laet ons den man selve hoorzen spreken op die
plaetse die hy citeert. Maer dat hy *Cap. 17.* vpt
Schryfure/ ende Historien ghetooont hadde den on-
gheluckighen uytgangh van de behechters/ ende
lypanden der Kercke/ soo seyd hy *Cap. 18.* Het leste ken-
teecken, is het tijdelijck gheluck, van Godt toe-ghesonden
aen die, de welke de Kercke hebben beschermt: want noyt
en hebben de *Catholijcke Princen* uytter herten aen-ghehan-
ghen aen Godt, ofte sy hebben lichtelijck ghetriumphceert o-
ver haer vyanden. Seer wel zijn bekent de victorien in't oude
Testament, van *Abraham, Moyses, Iosue, Gedeon, Samuel, Da-
vid, Ezechias, Iofias, Machabeen:* In't nieuwe *Testament, Con-
stantinus*, die den eersten Keyser gheweest is, die de Kercke
in't openbaer heeft beschermt, heeft bykans op de selve wijze
Maxentium overwonnen, ghelijck als *Moyses Pharaon* ghedaen
heeft: soo men kan sien by *Eusebius lib. 9. cap. 9.* van hem
spreeckt *Augustinus* aldus *lib. 5. de Civ. Dei cap. 25.* Godt heeft
den Keyser *Constantinum*, niet de duyvelen biddende, maer
den waeren Godt dienende, met foodanighe giften vervult, als
jemandt sou konnen wenschen: Hy alleen heeft de ghehee-
le *Roomſche* wereldt ghehouden, ende beschermt, ende is
op 't hooghste victorieus gheweest in't voeren, ende bedie-
nen der oorloghen, ende boven maten gheluckigh in't onder-
drucken van de tyrannen.

Van *Theodosius* den ouden schrijft den selben *Augu-
stinus* *id. cap. 26.* dat aen hem (om dat hy oprechtelijck
godt

godt.

godtzuchtigh ende Catholijck was) alles soo wel gheluckt is/ dat de schichten der vanden / door het toedoen Godts / op haere epgen hoofden bleuen / wanneer den slagh wierdt ghelebert. Theodoretus lib. 5. cap. 24. voeghet by/ dat de HH. Apostelen Joannes, ende de Philippus hem in den slagh zyn verschenen op witte peerden/ ende victozie voor hem hebben ghebochten.

Van Honorius oock / die opzichts Catholijck was / ende op 't uiterste toegedaen aen den Paus van Roomen, ghelijck blyckt upt sijne brieven gheschreven aen den Paus Bonifacius, getuyghe Augustinus lib. 5. de Civ. cap. 23, dat Godt soo voor hem heeft ghebochten / dat hy in eenen slaghe alleen meer als hondert duysent Gothen gheslaghen heeft / ende haeren Coningh Radagaisus met sijne sonen ghebanghen / sonder nochtans eenen man ghedaodt ofte ghequetst te hebben van sijnen kant.

Van Theodosius den Jonghen / schrijft Socrates lib. 7. cap. 18. dat wanneer sijnen leger bocht reghen de Barbaren / ende hy in de stad besigh was met bidden / datter outrent hondert duysent Sarazijnen van de Eilghelen zyn ghesaeght gheweest in de riviere / ende verstormt.

Justinianus den Ouden / soo langh als hy Catholijck was / heeft op 't alder-gheluckighste gheregeert / soo dat hy Italien, Afriken, ende andere Provincien meer / wederom ghevoeght heeft aen het Roomsche Rijk / soo als blyckt upt Evagrius lib. 4. cap. 16. &c. Maer soo hy nu ketter gheworden was / ende heeft een placcaet willen upt-gheben van sijne ketterije t'aenbeurden / is haestelijck ghestorven / ende heeft de kercke van groote breefe verlost / ghelijck den selven Evagrius schrijft lib. 4. cap. ult.

Heraclius oock / ghelijck men kan sien by Zonaras, ende andere historie-schryvers / als hy Catholijck was / heeft een alder-vermaertste victozie bekomen over de Perlen, ende heeft haer wederom af-ghenomen het Cruys des Heeren / op dien tijdt als de saecken van 't Roomsche Rijk gantschelijck schenen ghedespereert te zyn. Maer nu gheballen zijnde in de ketterije

terhe der Monotheliten, is hem alles mislucht / ende hy is ghestorben door eene nientwe ende onghehoorde soorte van siechte.

Het blijkt oock uyt de Historien der Grieken / dat de Keyserg van den Oosten / wanneer sy / ober 't verschil van de Beelden / haer van de Roomsche Kercke hebben ghescheyden / daghelyckx meer ende meer onghelucken hebben ghehad / tot dat sy ten lesten gantschelyck het Ryck hebben verlozen: Waer in den Westen / soo men kan sien in de Latynsche Historien / hebben altydt de Keyserg min oft meer gheslozeert / hoe sy min oft meer toeghedaeu waeren aen de Roomsche Kercke.

Ten tyde van Urbanus II. ontrent het saer 1098. soo de Christenen 'Antiochien waren in groote wanhope / om dat schiet een ontelbaer legher van Turcken, ende Persen haer op het lijf quam / ende sy wepuygh waeren / ende schiet van hongher half doodt / soo dat oock de kloecke mannen haere leden moesten steunen op stocken; daer by / hadden sy wepuyghe peerden / soo dat den Prince Godefridus moest ghebruycken een gheleent peerd / ende andere Princen bedwonghen waeren te ryden op esels. Godt heeft ten lesten gheopenbaert waer de heylighe Lantie was / die ghebonden wesende / hebben die booz-ghebzagghen / ende soo eene victorie behaelt / datter hondert duysent Turcken op de plaetse ghebleben zyn / ende van haeren kant nauwelijckx vier duysent. Daer is oock op haer gheballen eenen hemelschen dauw / die haere ghemoederen ende lichamen versterckt heeft / ende dry mannen zijnder uyt den hemel verschenen / die door haer hebben ghevochten: Soo getuyghen Paulus Amilius *lib. 4.* ende Guilielmus Tyrius *lib. 6.* ende Dodechanus, die de Historie van Marianus Scotus vervolght heeft.

Ten tyde van Innocentius III. zyn in Franckryck van niet meer als acht duysent Catholijcken / gheslagghen gheweest in eenen slaggh hondert duysent der Albigenche kerterg / ghelijck Amilius schryft *lib. 6.*

Op onse tyden in 't saer 1531. hebben de Catholijcke

ke

teghen het gheopende Turckdom. 309

Ke Switfers byf bescheyde slaghen ghelebert door het gheloof aen de ketterische Switfers, ende altydt heb- bende Catholijcken ghewonnen/ alhoewel sy min- der in wapenen ende ghetal. Siet Cochlaeum in actis Lutheri anno 1531.

Carolus V. heeft mirakelenseljk victorie behaelt teghen de Lutheranen anno 1547.

Dit is den heelen discours/ ende redeninghe van Bellarminus: Zijt ghy niet dan een vermetelijck ende moetwilligh mensch/ wanneer ghy hem toeschryft/ dat hy alleen het dooden van hondert duysent Albi- gensen in eenen slaghe stelt als een ken-teecken van de Roomsche Kercke? daer hy niet anders en behoont/ dan dat het tydelijck gheluck/ t welck Godt heeft toeghesonden aen die/ de welke de Kercke be- schermt hebben/ een van de ken-teekenen is om de waere Kercke t onderscheyden? Ende dit en doet hy niet enckelijck upt het dooden der Albigenen, maer upt alle de victorien saemen ghenomen/ die van de oprechte gheloobighe Princen zijn behaelt gheweest ober de vanden/ ende bevechters van de Kestige. Nu/ dat de bewijzen Bellarmini seer wel beslupten/ choone ick met een argument ad hominem: Ghy moet iudachtigh wesen/ dat ghy *Part. 4. pag 474.* seght/ dat de Jubel-jaeren Godt den Heere mis-haghen: De re- denen voeght ghy daer by/ te weten/ om dat Godt/ soo ghy seght/ naer de vperinghe der selver/ altydt swaere oordeelen heeft toeghesonden aen de Christe- nen: onder andere/ dat sy in eenen grooten slaghe zijn overwonnen gheweest van Bajazetes Turckschen Keyser. Item/ dat onder Benedictus XIII. ghevolghe is eene grauvelijcke peste. Item/ dat ten tijde van Clemens VIII. Weyssenburgh in Transsylvanien ghekomen is in de macht der Turcken. Alhoewel dese exempelen verre ghesocht zijn/ soo is dit nochtans uw' argu- ment: Godt heeft altydt sware oordeelen toeghesonden aen de Christenen, nae de vperinghe der Jubel-jaeren: Ergo de Jubel-jaeren mis-haghen aen Godt.

Upt dit uw' argument redene ick nu met Bellarmi- nus *à contrario*: Godt heeft altydt gheluck toeghesonden

aen de ghene, die de Roomsche Kercke, ende haer gheloof ghedefendeert hebben: Ergo de Roomsche Kercke, ende haer gheloof behaghen aen Godt.

Maer sy en kunnen aen Godt niet behaghen/ten zy datse oprecht ende waerachtigh zijn: nyt de victorien dan/ die Godt heeft verleent aen de ghene/die de Roomsche Kercke/ende haer gheloof hebben boozghestaen/ wordt seer wel besloten/ dat de Roomsche Kercke ende haer gheloof / oprecht/ ende waerachtigh zijn.

Predikant.

Noch derft dien onbeschaemden Jesuijt *Costerus*.

Antwoorde.

Hier moet ick uw' reden onderbreken / ende segghen / dat ghy onbescholt / ende onbeschaemdelijck spreckt / wanneer ghy noyt van een treffelijck Catholijck man en handelt / ofte ghy moet hem eenen tijtel gheuen / die beter past op de hler-bancken / onder schabuyten / ende gynchelaers / dan in de schriften van eenen die sich noemt Dienaer des Goddelijcken Woordts: Den eenen is / naer uw' seggen / sonder oordeel, ende verstant: den anderē is onbeschaemt: de andere zijn beestelijck; sonder nu te spreken van uwe vuple lasteringhen / die ghy nyt-spoutwt teghen onse heylighen.

Gaet nu boozt in uwe reden.

Predikant.

Noch derft dien onbeschaemden Jesuijt *Costerus* segghen, dat de Paus-ghesinde gheen andere wijze van hare leere voort te setten, volghen, dan de Apostelen, d'eerste fondateurs der Kercke hebben aenghewelen; gheen oorloghen aen-doende, gheen landen door gheweldt in-nemende, gheen doot dreyghende: want *Christus* heeft ghewilt, leght hy (ende oock seer wel) dat de Christenen onderworpen souden worden,
niet

teghen het gheopende Turckdom. 311
niet door wapenen, ende menschelijcke macht, maer door ne-
drigheyt, en lijdsaemheyt der Martelaren.

Antwoorde.

Ijs P. Costerus daerom/ hy u/ onbeschaemt/ om dat
hy soo spreekt? wat sult ghy dan maken van mi/
die dit selve/ boven uoer de ooghe hebbe betwefen/ uyt
de verbzepinghe des Roomschen gheloofs onder de
Heidenen/ 't zy in oude/ 't zy in onse tijden? Toont
eens metter daedt/ indien ghy houdt/ dat ick onbe-
schaemt ben/ doer het wederleggen van mijne uoer-
sepde betwijfen.

Predikant.

Hoe komt dit over een met der Paus-ghesinde, soo teghen-
woordighe, als oude *Maximen*?

Antwoorde.

Ick sie wel dat ghy de sake ofte niet en verstaet /
oft niet en wilt verstaen: Ick sal dan leeren wat
deses aengaende onse *Maximen* zyn / niet aengaende
het verbzepen des gheloofs / daer wy nu van heb-
ben ghesproken / maer van het beschermen desselvs/
teghen het gheweldt van de ghene / die haer af-schep-
dende / het selve bebechten. Ick sal dese *Maximen* tref-
ken uyt verschepde plaetsen van den H. Augustinus.

Ten eersten, seyd hy / *Epist. 48. ad Vincentium*: De Dona-
risten zijn veel te oproerigh, oversulcks 'ten schijnt my niet
onnuttigh te zijn, datmen de selve dwinghe, en straffe door
de Overheden van Godt gheordineert. Maer dat hy ghe-
seydt hadde / datter vele doer de straffe wetten be-
keert waeren / die andersins in haere dotinghe al-
reijdt souden hebben blijven steken; Soo seyd hy:
Niet alle de ghene die spaert, is vriendt, noch alle die slaet, is
vyandt: De wonden van eenen vriendt zijn beter, dan de
vrywillighe kussen eens vyandts: 'T is beter met straffigheyt
te beminnen, als met sachtigheyt te bedrieghen: Ende die
eenen

eenen dullen bindt, ende die eenen slaperighen op-weckt, is aen alle beyde moeyelijck, maer hy bemintse alle beyde.

Daer naer: Ghy meent dat niemant magh bedwonghen worden tot de rechtveerdigheydt, daer ghy nochtans leeft, dat den vader des huysghesins heeft gheseydt aen sijne dienaren: Alle de ghene, die ghy sult vinden, dwinghtse in te komen.

Item: De Catholijcke Kercke lijdt vervolghinghe door de hooverdigheydt, en goddeloosheydt van vleeschelijke menschen, de welcke sy pooght te beteren met moeyelijckheden, en schrick.

Ten lesten: Mijn eerste ghevoelen is gheweest, datmen niemant moest dwinghen tot de eenigheydt Christi, datmen met woorden moest handelen, datmen met disputen moest strijden, datmen met redenen moest winnen, op dat wy gheene gheveynsde Catholijcken souden hebben: Maer dit mijn ghevoelen wierdt overwonnen, niet door de woorden van teghen sprekers, maer door de exempelen van openbare verthoonders: want eerst wierdt my voorghestelt mijne stadt, de welcke heel zijnde met Donatus, is door de vreesse van de Keyserlijke placcaeten tot Catholijcke eenigheydt bekeert geweest. **Ende een wepuygh daer naer:** Eenem hartnecighen knecht en sal niet ghebetert worden met woorden, want indien hy het oock verstaet, en sal niet ghehoorsaem zijn.

Noteert/ dat Augustinus, in desen selven bryef/ onder andere straffen der ketteren/ stelt/ het confiscueren van hare goederen, in ballinghschap ghesonden te worden, ende andere schaden, soo hy spreekt.

Opndelyck/ al wat Augustinus in desen booz-ghemelden bryef wil bewijzen/ is/ dat dese ende dierghelycke straffen seer bequain ende nut zijn/ om de kettere te brenghen tot af-standt van hare dwalinghen/ ende/ soo hy spreekt/ haer de ooghen te openen.

Hooft nu booz-ers wat hy seght lib. 3. contra Cresconium cap 51. Als de Coninghen in dwalinghe zijn, sy maken wetten voor de dwalinghe, teghen de waerheydt: maer alse in de waerheydt zijn, sy stellen wetten voor de waerheydt teghen de dwalinghe. Alsoo orden de goede gheproeft door quade wetten, ende de quade worden ghebetert door goede wet-

wet-

wetten: want hier in dienen de Coninghen Godt, voor soo veel als sy Coninghen zijn, indien sy in haer Rijck (soo als haer van Godts weghe belast wordt) het goedt ghebieden, ende het quædt verbieden, niet alleen in saken die den menschelijcken handel aen-gaen, maer oock die de goddelijcke Religie raken: Te vergheefs seght ghy, laet my in mijne vryheydt: Waerom en roept ghy oock niet, datmen u vry sou laten in dootd-slaghen, onkuysheden, ende alle andere boose stucken? welcke nochtans met rechtveerdighe wetten te dempen seer profijtigh, en saligh is. Godt heeft wel eenen vryen wil aen den mensche ghegheven, maer heeft oock begheert, dat de goede wil niet en soude onvruchtbaer wesen, ende de quade niet onghestraft. Ghy seght: Hy is eenen vyandt Christi, den ghenen die een Christen vervolghet; ghy seght de waerheit, maer hy vervolghet hem in dat, 't welck strijdt teghen Christum.

Noch merckelijcker ist ghene desen Oudt-bader seght *lib. 2. contra 2. Epist. Gaudentij Cap. 26. 27. &c* daer hy soo spreekt/ tot den ketter Gaudentius: Ghy seght, seyt hy/ dat Godt om 'tvolck van Israel te leeren, het Woordt heeft ghegheven aen de Propheten, ende niet gheboden aen de Keyfers. De Heere Christus, Salighmaecker der sielen, en heeft gheen soldaten ghesonden maer Visschers, om 'tgheloof in te brenghen.

Ick antwoorde hier op seght Augustinus. Hoort dan de heylighe Propheten, ende heylighe Visschers, ende ghy en sult niet moeyelijck vallen aen de alder-Godts dienstighste Keyfers: Want ick hebbe nu boven bewesen, dat het de sorghe des Coninckx was, dat de Niniviten Godt souden versoenen, wiens gramschap den Propheet hadde verkondicht. Soo lanck dan als ghy-lieden het niet en houdt met de Kercke, de welke van de Visschers voor-seydt is gheweest, van de Apostelen gheplant: Soo lanck oordeelen de Coninghen seer wel, de welke het mer de Kercke houden, dat het haer toestaet, niet toe te laten dat ghy, sonder straffe, aen de Kercke weder-spanigh zijt.

Woorders hadde Gaudentius gheseydt: Noyt en heeft Godt de hulpe verwacht van wereltsche soldaten, de welke alleen kan oordeelen vande levende, ende dooden. **Hier op antwoorde Augustinus:** Godt en verwacht de hulpe niet

van wereltsche soldaten, als hy een meerder weldaet gheeft aen de Coninghen, haer inghevende dat sy in haer rijk het ghebodt des Heeren souden doen onderhouden: want die, aen de welcke gheseyt is: *Verstaet nu ghy Coninghen, wort gheleert die de aerde vonnist, dient Godt met vreesse*: die meynen, dat haere macht aen den Heere soo dienen moet, dat de ghene die aen sijnen wil niet en willen dienen, door haere macht, souden ghestraft worden.

Nu' ghene ghy seght van de soldaten: Indien de Coninghen die sorghe aengaet, soo wy nu uyt de heylighe Schrifture bethoont hebben, door wie sullen de Coninghen (dese straffen) uyt-voeren teghen de wederspanninghe *Circumcellions*, ofte hare mede-ghenooten, ofte aenleyders, als door de soldaten die haer onderworpen sijn?

Verhalben hadde Gaudentius den ketter gheseydt: De rechtveerdighe sullen in't oordeel staen met groote stantvastigheydt teghen de ghene, die haer benauwt hebben, ende haren arbeyt wegh-ghenomen, &c.

Hier op antwoort Augustinus: bekent u. l. misdaet, ende en wilt u niet toeschrijven den naem van een ander: De Schrifture heeft gheseyt: Dan sullen de rechtveerdighe staen, &c. sy en heeft niet geseyt; alle die quaet gedaen hebben, sullen staen, maer de rechtveerdighe sullen staen: Ghelijck oock de Heere als hy gheseydt hadde: Saligh sijne die vervolghinghe lijden, ten waer dat hy daer by ghevoeght hadde, om de rechtveerdigheydt, hy en soude niet alleen beteccken, de welcke om hare verdueligheydt inden Heere, worden ghecroont, maer oock die, de welcke door rechtveerdighe wetten worden ghestraft. Oversulckx, indien ghy meynt, dat dit woort Rechtveerdighe, u toekomt, thoont eerst, dat ghy rechtveerdigh zijt: want ghy hebt groote stucken over de welcke ghy tusschen uwe rechtveerdigheden, kont disputeren: gh'hebt de scheuringhe Christi, de afsnijdinghe der Sacramenten Christi, de verlatinghe des vrede Christi, oorloghe teghen de lidmaten Christi, lasteringe teghen de bruydt Christi, verloocheninge vande beloften Christi. Dit sijn uwe rechtveerdigheden, om de welcke ghy quansuys sult staen in groote stantvastigheydt teghen de ghene, die u hebben benauwt.

Dit sijn de Maximen van Augustinus, ende het sijn oock de onse / te weten / dat de Coninghen / ende
Prin:

Princken seer wel doen / wanneer sy de macht van **Godt** haer ghegheven / ghebruycken / om de ketteren te vervolghen / ende te straffen / ende te dwinghen om afstand te doen van haere ketterijen / ofte / om haere weder-spanninghepdt aen de Kercke / te stutten / ende te herten.

Leert dan onderschept maecken tusschen sich te beschermen teghen gheweldighers , om sijn possessie / of recht booz te staen / ende tusschen moorden, en branden: hadt ghy Costerum wat boozder ghelesen / die soude u hier wat beter onderricht hebben / ende gheseyt / dat de **Catholijcke Coninghen / ende Princken /** wanneer sy placcaten maken teghen de ketteren / niet invaeren het goedt van een ander, maer beschermen haer eyghen , ende bedwinghen haer onderfaeren tot ghehoorsaemheydt, ende eedt dien sy ghesworen hebben : De Princken weten wat voor een lasteringhe, de ketterij is, wat een ongherust quaedt, het welck den alghemeynen vrede stoort , ende andere treckt tot sijn verderf. Sy hebben dan straffe pijnen ghestelt voor de ketteren, ende met alder-ghewichtichste wetten verboden alle nieuwigheyt der Religie : welcke wetten van de alder-oudste Keyzers uyt-ghegheven zijnde, hebben grooten vrede by-ghebracht aen de Kercke.

Wet ghy dan niet de eerste beghinselen van utwe ghesinthepdt ? weet ghy niet dat utwe booz-ouders / eer Luther, of Calvijn , inde wereldt waeren / kinderen sijn gheweest van de Roomsche Kercke ? en oversulckx dat Luther, ende Calvijn, met alle hare discipelen teghen hare eygen Moeder sijn opghestaen ? weet ghy niet datse haere werdighe Oberheden hadden / en Magistraten / en datse de selve niet en hebben willen ghehoorzamen ? ende sult ghy dat Tyrannie noemen / wanneer een Moeder haere weder-spanninghe kinderen straft / ofte een Magistraet sijn onghehoorsame onderfaten ? Weet ghy niet / datmen booz Luther, ende Calvijn , noyt van soodanighe ghesinthepdt hadt hooren spreken / soo als utwe booz-ouders wilden inboeren ? en souden de Princken / en Coninghen op soo eene onghehoorsame / ende nieuwe ghesinthepdt gheschapen hebben ? Weet ghy niet datmen in de heele werelt

relt

telt gheen andere Kercke en erkende vooz de oprech-
 te/ als de Roomfche alleen? en falmen ghedooghen
 datmen teghen het bonnisse van de gheheele werelt/
 de selve fal lasteren / ende uyt-schelden/ ende bestrij-
 den sonder authoriteyt/sonder goddelijcke/ ofte men-
 schelijcke commissie? maer steunende alleen op syn
 eyghen vernuft/ dooz het welcke de Schrifture schan-
 delijck wiert verkeert / verbalscht / ende verdraept?
 wat dunckt u / in soodanighe occasien teghenstandt
 te stellen is dat Tyrannie? Indien iemandt uwe rente-
 brieven quaem verbalschen/ende segghen dat hy pre-
 tensie heeft op u goedt / ende hupsen/ die gy/en uwe
 booz-ouderg van immemorialen tijdt hebt beseten /
 iae met ghewaepende mannen aenquam / om u met-
 ter daet uyt gantsche possessie te dzyben / soudt ghy
 een tyran wesen/ hy soo verre/ghy soo een voghel deed
 hy de kop batten / ende straffen naer verdiensten?
 op de selve maniere is Luther, Calvijn, ende haere aen-
 hanghers teghen de Kercke ghekomen / de welcke
 alleen in de werelt wiert erkent vooz de ware / ende
 sult ghy die houden vooz tyrannen, die haer eyghen
 goedt defenderen teghen gheweldighers? ende het
 bonnis van de gheheele werelt vooz-staen teghen ee-
 nen hoop eedt- ende beloofst-brekers? want of sy
 duysent-mael riepen dat sy van Godt waren ghe-
 fonden / 'twas te bergheers: want/ ten eersten, haer
 leben en gaf het niet uyt / ten tweeden, sy en thoonden
 gheene parenten / als de ghene die sy verbalscht had-
 den dooz verkeerde uyt-legghinghen/ te weten/Schri-
 ture, ten derden, sy en thoonden noch seghel noch
 handt-schryft Godts / 'twelck bestaet in mirakelen:
 sy en wierpen gheen duyvelen uyt, sy en spraken gheen vrem-
 de talen, sy en verdreven de serpentes niet, sy en ghenaeften
 gheen siecken door't op-legghen der handen; teekenen
 nochtang./ die Christus beloofst hadde dat de waere
 gheloobighe altydt souden volgen / oher-sulckx stont
 het de eyghenaers toe / haer tant te kleden als aen
 ghewelbighers/ ende haer ghewelt / met ghewelt te
 breken.

Alsoo hadde Petrus, Aananiam, ende syne hups-
 vrou.

houtwe Sapphiram ghestrast met de doot / om dat sy
haer stelden teghen de instellinghen der Apostelen :
Ende Paulus , den tooveraer Elymas gheslaeghen met
blutheyt / om dat hy sich stelde tegen den voorzgauck /
ende loop bande Christelycke Religie.

Leert dan onse Maximen, die wy van nergens an-
ders af-gheleent hebben / als van de oude Apostolijc-
ke Kercke / te weten / het gheloof te verbeyden sonder
ghewelt in ljdsaemheydt / berdzarghsaemheydt / ende
saeghtmoedighedyt : maer het selve oock te bescher-
men met ghewelt / ende straffen / teghen de ghene
die het met ghewelt / sonder commissie / sonder last /
sonder patenten / komen aentasten / met verbeyden
van haeren eedt / die sy Godt in het Doopsel / en-
de haere wettighe Over-heden hebben ghedaen.
Wat hebt ghy / in dese materie noch boozder te
segghen ?

Predikant. Pag. 42.

Onse heylighe leere is soo wijt , en zijt verspreyt ghewor-
den op de selve wijze als in den beghinne de selve leere der
Apostelen , niet door wapenen , maer door heyligheyt , ghe-
duldigheyt , ende verdraeghsaemheydt van die vervolghin-
ghen , en krijghen , die *onsen Heylighen van het beest werden*
aenghedaen : Wy den gantschen dagh ghedoodt, ende gheacht wor-
dende als schapen der slachtinghe.

Antwoorde.

Ghy praet hier als of het al Euangelle waer /
teghene ghy seght : Daer vallen nochtans hier vele /
ende verscheyden dinghen te ondersoecken / sae schier
elck woort.

Ten eersten : Ghy seght dat uwe leere heyligh is : Dat
smijdt ghy daer soo op't papiet / als of het eene open-
baringhe Godts waer / aen de welcke niemant mach
twijffelen : Maer ghy moest te bozen dese vragghen
beantwoorden.

1. Hoe kan een leere heyligh zijn ; die de heyligheyt,
ende

ennde goetheydt Godts te niere doet? sijne heyligheyde, wanneer sy hem stelt/ tot aendzjber / aenstouwer / ende aendzjngher tot alle boosgheden / die der op de werlde ghedaen worden? sijne goetheyde, wanneer men hem stelt tot Schepper van soodanighe menschen die hy wilt verdoemt hebben / ende oversulckx haer verhart / verblindt / ende opstupt den wegh tot de saligheyt? ghelijck ghy by uwen Calvijn hebt gelesen.

2. Hoe kan eene leere heyligh zijn / dooz de welke de mensch soo verre ghebracht werdt / dat hy vastelijck gheloof / dat hy upt het gheloobe niet en kan vallen / vervolghens van alle kanten soo versekerd is in dit leven van sijne saligheyt / dat die noodtsaligheyt volghen moet? is hy van dese twee dinghen soo versekerd / soo mach hy dan by doen toat hy begeert / want niemant en kan hem dat gheloof / ende die saligheyt ontnemen. Is dat niet eenen schoonen wegh / die de menschen aenleypd tot heyligheyt? daer den H. Paulus *Philip. 2.* upt-druckelijck belast heeft / datmen sijne saligheyt souden wercken met vreesse, ende bevens sijns herten? jae self sijn lichaem heeft ghekastijt / upt vreesse of hy van Godt verstoote wterde.

3. Hoe kan eene leere heyligh zijn / de welke het Gheloof alleen seght ghenoeghsaem te wesen tot de rechtbeerdighmakinghe? indier voeghen / dat, al ist dat my mijne consciencie beklaecht. dat ick teghen alle de gheboden Godts swaerlijck gefondicht, ende der selver gheen ghehouden hebbe, ende noch steeds tot alle boosheydt gheneghen ben, nochtans Godt sonde eenighe mijne verdiensten, upt louter ghenade, my de volkomen ghenoeghdoeninghe ende gherechtigheyt Christi schenckt, ende toe-rekent, even als of ick noyt sonde ghehadt, noch ghedaen, jae al hadde ick al de ghehoorsaemheyt volbracht, die Christus voor my volbracht heeft, soo verre ick sulcke weldaet met gheloovigher herte aen-neme.

Maecht dese leere niet sozgheloose / en goddeloose menschen? uwen Catechismus seght wel dat neen / om dieswil, soo hy seyd / dat het onmoghelijck is, dat soo wie Christo, door een waerachtigh gheloof

loof

loof ingheplant is, niet en soude voort-brenghen de vruchten der danckbaerheydt. **Wat ist nu?** Konnen dan niet dese danckbaerheydt, niet bestaen menighe sonden? soo neen? soo sijn dan de Ghereformeerde, dooz de kracht haers gheloofs / bukten alle perijckel van sondighen; hoe leert gy dan dat alle menschen metter daet sondaers sijn / sae oock dooz de alderminste sonde / de eeuwighe straffen verdienen? soo sae? soo maect dan dese leere de menschen sorgheloos, ende goddeloos, aengheghesien dat sy tot alle booshepdt gheuepghet zijnde / ende konnen sondighen / de sonden konnen cleyn achten / de wijle die / dooz het gheloof alleen, soo bedeckt worden / als of sy noyt en hadden ghedaen gheweest: hoe kan soo een leere de menschen hepligh maecten / vervolgens hoe kan sy hepligh sijn? Dit sy ghenoegh tot een staeltse.

Te segghen / dese stucken worden berhoont / ende vast ghemaeckt upt de Schrifture. Ich antwoorde / dat dit onmoghelijck is / want 't is onmoghelijck dat Gods Woordt sedt leere dat onredelijck sy / om dat Godt de opperste reden / ende oorspronck van alle reuen is; maer dese stucken strijden teghen de reden / oft sijn onredelijck / hoe konnen sy dan vast ghemaeckt worden upt de Schrifture?

Ten tweeden, ghy seght dat uwe leere wijt, ende zijt verspreyt is gheworden. **Waer roch?** in Duytschlandt, Sweden, Denemarcken? daer hebt ghy het meeste deel Lutheranen, die uwe leere niet meerder binnighepdt / ende bitterhepdt bestrijden / als opt de Catholijcken hebben ghedaen / alhoewel ghy de selve onlanghs in Franckrijk, hebt aenghenomen tot Broeders. **Waer dan?** in Polen, oft Transylvanien? **Waer hier sult ghy bykang** soo vele / oft meer Arianen vinden / die de heplighe Oypbuldighepdt bestrijden / als Calvinisten. **Waer is uwe leere dan soo wijt versprept?** in Enghelandt? daer hebt ghy Independenten, Quakers, Protestanten, die het niet u niet en houden / sae de Presbyterianen selve / sijn in vele verschillende van uwe ghesinthepdt. **In dien ghy nu wilt dooz-loopen** Hollant, Zeelandt, Vrielandt, daer hebt ghy niet mentichte Mennisten, Arminianen,

nen, Socianen, Lutheranen, en wie noch meer / die alle gaer / oock in Hoofst-stucken uwe ghesinthept bestryden. Als alle dat wel ondersocht wordt / soosalmen behinden dat uwe leere verpreyt is door het minste deel van Vranckrijck, een kleyn ghedeelte van de vereenighde Provincien / ende een deel van Enghelandt, want onder de Heydenen, oft Mahometanen, hebt ghy-lieden niet / oft seer wepuygh verhoorzbert: Hoe kout ghy dan segghen / dat uwe leere wijt, en yit verspreyt is gheworden? dat ghy soo spracckt van de Roomsche Catholijcke Religie, die niet alleen gheheel Europa, maer oock gheheel Indien door is verhezeydt / dan soudt ghy de waerhept ghesept hebben.

Ten derden seght ghy / dat uwe leere verspreydt is gheworden op de selve wijze als die der Apostelen. Ick ghe-loove dat ghy wilt segghen / dat sy verhezeydt is op een contrarie wijze: want

1. Een bande voornaemste middelen der Apostelen waren de mirakelen. *Acto 2. 43.* Niemandt van de uwe en heeft opt eenigh mirakel ghedaen: daer Christus nochtans heeft ghesept / dat de mirakelen niet alleen de ghelouwighe van d' eerste tijden sonden volghen / maer altydt / sonder bepalinghe / ende dat men daer aen de waerhept van haer ghelouf soud' konnen mercken.

2. De leere der Apostelen wierdt verhezeydt / door de eenighept / ende onderlinghe breedfamighept / *Actor. 4. 32.* Maer van't beghinsel bande nieuwe leere / heeft seer wel opgheroepen Job Jansz Anno 1567. O Godt! hoe hebben wy arme menschen ons laten verleyden, loopende, ende ondersoeckende de Schrifture tot twilt, ende tweedracht, niet tot liefde, vrede, ende eenighept! Siet G. Brant in't verhael der Refor. pag. 529.

3. De Apostelen in't verkondighen van hare leere / droeghen respect aen den Oppersten Priester der Joden / alhoewel sy wel wisten / dat sijne macht samen met het oude Testament nu upt was: want soo desen Priester *Act. 23. 2.* Paulum hadde doen slaen / doe seyde Paulus tot hem (doch niet wetende dat het den oppersten Priester was) Godt sal u slaen, ghy ghewitte

witte

witte muer, sit ghy oock om my te oordeelen nae de wet, en beveelt ghy teghen de wet, dat-men my sal slaen? en die daer by stonden, seyden: Schelt ghy den Hoogh-priester Godts? Ende *Paulus* seyde: Ick en wist niet, broeders, dat de Hoogh-priester was, want daer is gheschreven: Den Oversten uws volcks en sult ghy niet vloecken, oft schelden. **H**et ghy-lieden dese wijsse onderhouden / wanneer utwe dooz-ouders schter hare meeste ende krach-tygste argumenten in het verkondighen van hare leere / stelden / in het schelden / en bloecken van den Opper-priester der Christenen / den Paus van Roomen, die dooz sulcks van de heele werelt dooz de tyden van Luther, endt Calvin ggehouden wierdt?

4. De Apostelen verbzepdden hare leere / dooz het aenprijfen van supberhepdt / ende onthoudinghe. Dooz riep den H. Apostel *Paulus* 2 *Cor.* 7. 27. Zitt gh ongebonden van een vrouwe, en soeckt gheen vrouwe. Ter contrarien / al wat utwe eerste Predikanten riepen / was / van houwen / en trouwen / ende niet teghenstaende dat sy onthonden waren van vrouwen (want sommighe onder haer waren Priesters) en sochten niet meer als vrouwen.

5. De Apostelen verbzepdden hare leere / niet so seer onder de Joden, als wel onder de Heydenen de gheheele werelt dooz: ghy-lieden leeft / ende blijft noch hoetelen in eenen hoeck van Nederlandt, ende van Vranckrijk, by ghebzeck van eenen Apostolischen seker.

6. De Apostelen preechten strengighepdt / 'tzy in't onthouden van sekere spijfen *Act.* 15. 29. 'tzy in penitentie te doen / *Act.* 2. 38. 'tzy in't opsicht van vrouwen / oock in het houwelijck / soo dat *Paulus* seyde 1. *Cor.* 7. 29. Die vrouwen hebben, dat sy zijn ghelijck of sy gheene en hadden. Ter contrarien / 'twas al even rupin / ende sacht dat utwe eerste valsche Evangelisten aenpreechten / te weten / gheene onthoudinghe van spijse / gheen ghestelde vastendaghen / gheen penitentie / &c. soo dat het grootelijck te verwonderen is / dat de gheheele werelt niet en is Calvinist ghe worden / om te volghen de ghemacken des lichaems /

#

ende

ende de sinnelijckheden vande nature / 'twelck alle menschen is inghebozen: maer de handt Godts heeft het beledt/ende ghemaecht / dat die Heilige / teggheden loop vande nature / ende inghebozen aert vande menschen / soud' d'oberhandt behouden / en hobenswemmen / de welcke de sinnelijckheden onder de boeten creedt/ende de ghemacken des lichaems verfoept/dat is/de Roomse.

Ten vierden, ghy seght / dat utwe leere verbzept is gheworden / niet door wapenen. Ick en kan niet bedencken / met wat onbeschaepte ghy dit hebt durben stellen op het papier/daer ghy/'tzy door utwe epgghen Schrijvers/'tzy door de onse / van contrarie kont obrupght worden.

Ick en twiffle niet/oft ghy stelt de Albigenen onder utwe Dooz-ouders/hoetwel daer meer verschil is tusschen hare leer-stucken/ende de utwe/alsfer is tusschen hemel en aerde. Nochtans laet ons die houden dooz utwe dooz-ouders/van die beghinnen/ ende sen of sy hare leere verbzept hebben sonder wapenen.

Hoozt eerst spreken Paulus Amylius *lib. 6. Hist. Franc. in Philippo 11. pag. 317.* Den H. Dominicus, sepdit hy/ is tot de Albigenen ghesonden, om haer te ghenesen, indien sy costen bekeert worden, doch en zijn noch door de heyligheydt van sijn leven, noch van sijne woorden beweeght gheweest. Jae de hertneckigheydt verweide haer met wapenen. Dit is immer heel contrarie aen 'tghene ghy seght.

Hier tegghen hebben haer de Catholijcken / met recht ghewapent/ soo Amylius hoorder verhaelt/ ende soo de Albigenen, een leggher hadden ghemaecht van hondert duysent mannen/zijn sy van acht duysent Catholijcken gheslaghen gheweest tot twintigh duysent toe/de reste verjaeght / ontwapent/ &c. van de Catholijcken / en isfer niet meer ghebleven als eenen edelman/ met seer weynighe andere van sechtere conditie.

Hoozt nu Matthæus Paris *Hist. Anglia Anno 1234. pag. 395. §. Hoc quoque anno.* De Albigenen, sepdit hy/ vergadert hebbende eenen machtighen leggher, zijn ghevallen met groote vyandschap in de landen der Christenen, verbrandende de

Kere-

Kercken, onbermbertelijck vermoordende de Christenen van wat slag, oft ouderdom sy waren: maer hare superstitieuse vermetelijckheydt is van de gheloovigh. Christenen ghedempt gheweest: ende in eenen veltilag, soo gheslaghen gheweest, datter niet een uyt-ghecomen is

Leest nu hier beneffens de Historie van Petrus Monachus, namelijk cap. 16. ende de Historie van Valarianus.

Ten tweeden: **Ick en twijfele oock niet / oft ghy stelt de Hussiten onder utwe Booz-ouders / aenghesten dat ghy Joannem Hus stelt onder utwe Martelaren. Weet ghy wel hoe dese hare seete verbrocht hebben? Hoozt Spondanum Anns 1420. Num. 1. Lisba den aenleeder van dese ketters / heeft alle de voornaemste heylighe plaetsen binnen Pragen bedorven, ende vele plaetsen der gheloovighen inghenomen, ende in een seker stadt, vrouwen, en mans met kinderen, en alle de Priesters in eene Kercke ghesloten, ende daer levendigh verbrandt. De andere hebben eenen Catholijken edelman, soo doot gheslaghen met vlegels, als oft sy eenen schoof onder handen hadden ghehad, roepende op elcken slag: *Ghy en sult nu niet meer de Hussiten bespotten.***

Bonfinius sal ons noch meer bescheedt hier van gheven lib. 3. Decad. 3. De Hussiten, sepdt hy / hebben van stadt tot stadt, van dorp tot dorp, hare wreedtheydt uyt-gewerckt teghen de magnifike Kercken, s'hebben verbrandt het vermaert Clooster van't Coninghlijck hof, daer de lichamen der Coninghen wierden begraven. Hier nae oproerte ghemaect hebbende binnen Prage, hebben het Stadt-huys omringhelt, elf Schepenen in de vlucht ghejaecht, de seven andere, die ghebleven waren, hebben sy van boven uyt de vensters gheworpen in het scherp vande pijken. die daer verscheurt zijn gheweest.

Wat sal ick segghen van de Lutheranen, de welke / in eene Synode der Ghereformeerde in Vranckrijck, niet seer langh gheleden / zjn erkent gheweest booz utwe Broeders / als niet verschillende in substantie / maer alleenlijck in eenighe stucken van minder ghewicht.

Indien ghy de schriften van Luther maer van bere ghesien hebt / soo kondt ghy wel weten / wat mid-

delen hy gheeft om sijne leere / dat is / de uwe / hoer
soo veel de substantie aengact / te verbruden.

¶ **I**s merckelijck dies aengaende / t welck hy
seydt *lib. contra Epitom. Syluest.* My dunckt, seydt hy / in-
dien de furie der Roomschen soo voort-gaet (te weten /
met sijne leere te verbruden / hem t'eycommuniceren /
teghen hem te schryuen &c.) datter gheen ander remedie
en is, als dat den Keyser, Coninghen, ende Princen met GHE-
WELDT, ende WAPENEN, dese pesten der werelt aen-
vallen, ende dat sy dese sake niet met woorden, maer met het
SWEERDT ter neer legghen : Want wat raesen die deughe-
nieten, oock van't ghemeen ghevoelen berooft zijnde, die
t'ghene voorseydt is van den Anti-Christ? Indien wy de die-
ven niet met de galghe, de doot-slaghers niet met het sweerd, de
kettens straffen niet met vyer, waerom en bestormen wy niet met
wapenen, dese meesters des verderfs, die Cardinalen, die Pau-
sen, ende al dat ghespuys van't Roomsche Sodoma, die de
Kercke Godts sonder eynde verderven? Waerom en wasschen
wy onse handen niet in haer bloede?

Wat oozloghen hier upt ontstaen zijn in D. ytslandt,
wannecr Luther eens dese trompette heeft ghes-
ken / is onnoodigh te schryuen / de wijle alle Histo-
schryvers hier van vol zijn.

Wilt ghy nu weten / hoe de Hugunotten in Franck-
rijk uwe leere verbruden hebben: leest Henricum Spon-
danum op't jaer 1560. ende 62. die sal u segghen dat sy
de oozloghe begost hebben niet het in-nemen van de
stadt Orleans, heuressens onmenschelijcke wreetheden
die sy begaen hebben / onder andere / hoe sy die koste-
lijcke Kercke van Ludovicus XI. ghebontot ter eere
van de H. Maghet hebben gheschonden / ende ter
aerden gheworpen: Hoe sy het lichaem van den
hoorseyden Coningh / ende van de Princen de Lon-
gueville, ende andere treffelijcke Edelmans / hebben
ontgraven / verstroyt / ende verbrandt: Hoe sy het
herte van den Coningh Franciscus II. twee jaeren te
vozen ghestorven / ende begraven in de Kercke van't
H. Crans / in't byer gheworpen: Hoe sy tot Engolesme
het doot lichaem van den Groot-vader van Franci-
scus I. noch heel ende gantsch wesende / hebben in
stukken

teghen het gheopende Turckdom. 325
stukken ghekapt: Hoe sy de graven van de Princen/
upt de welcke de Coninghen van Navarre ghesproten
waeren/ te Vindocin hebben ghebroken/ ende duyfent
soodantghe stukken meer.

'T is tijt dat ick kome tot onse Nederlanden/om
te sien oft uwe Broeders gheene wapenen hebben
ghebruyckt / ofte gheweldt om haere leere voort te
setten. Ick sal dies-aengaende mijne verhalen na-
melijck trecken upt Geeraert Brant Predikant tot
Hoorn, in sijn onlanghs upt-ghegheven Verhael der Re-
formatie.

Voorst eerst, seyd hy/Pag 370. De vryheyte van preken
in West-Vlaenderen eerst door-ghedronghen, sloegh dan van
daer voort in Brabant, ende verders in d'andere landtschap-
pen. Van de bosschagien, ginghen in de velden, opene
plaetsen, dorpen, en voorsteden, met groote menighden.
D'eerste vergaderinghen gheschieden sonder wapenen: maer
doen-men hen dreyghde, oft stoorde, ginghen sy ghewapent
ghestockt, ende ghestaeft ter preke, eerst met rapier, pistolen,
en sinck-roers, daer nae oock met hellebaerden, busen, ende
ander hals gheweer.

Item: Op den 24 Junij 1566. wierdt in't Walsch ghe-
preeckt, niet verre van Antwerpen, in seker Heesterbosch des
Heeren van Berchem, ende 't selve bewaecht tot vier plaetsen
van ghewapende mannen, eenighe te voet, eenighe te peerde:
ende als'er gherucht onder quam, dat de Schutters in de wa-
penen waren, en derwaerts quamen, wert daer op gheseydt:
Symochten komen, men sou haer verwachten.

Ten tweeden, Pag. 371. De Ghereformeerde noch voor
't uyt-gaen des jaers, namen 't Laar in, een veldt op een vier-
endeel mijs van Antwerpen gheleghen, ende bolwerckten de
inganghen toe, met waghens, bewacht met ghewapenden.

Ten derden, Pag. 376. De vergaderinghen der Gherefor-
meerden, diese buyten Antwerpen hielden, werden begroot
op derthien, vierthien, vijfthien, en selthien duyfent, de min-
ste op vier duyfent menschen, en dat ghewapent.

Ten vierden, Pag. 377. De Wet-houders riepen over de
baldadigheyt der Ghereformeerden, die sonder op hen, op
placcaten, op Landt-vooghdesse, jae selve de Majesteit des
Coninghs te passen, ghewapent ter preecke liepen.

Ten vijfden, *Pag. 389.* Den Predikant van Amsterdam Laurens Jacobz Reaal, gaet voor de Burghmeesteren, ende seght haer: Hoewel ghyluyden de predicatie buyten Haerlem soeckt te verhinderen, soo is't u niet moghelijk, want dat werck des Heeren sal voort-gangh hebben, en alle de duyvelen en sullen't niet weiren, men sal tot Overveen predicken, ende wy verhopent oock in weynighe daghen buyten Amsterdam te doen.

Werckt hier de moertwillighe / ende ghewapende woorden.

Ten sesden, *Pag. 401.* Een groote hoop volcks versiet sich van gheweit, en komter ten acht uren mee ter preke, meest met korte roers, ende poeignaerden ghewapent.

Ten sevensten: **Al dat op-loopen / ende op-breken van Kercken / ende Cloosters / ende Autaren / onder aen te sien Magistraten / ofte eenighe andere Overygheden / wat is dat anders gheweest / als geweldt?** Maer dat Geeraert Brandt *Pag. 449. & seqq.* verhaelt heeft hoe dit toe-ghegaen is te Leyden, Dordrecht, Ter Goude, te Rotterdam, Haerlem, Hoorn, Kuilenburgh, soo seght hy ten lesten: Jae tot Middelburgh heeftmen niet alleen alle de Autaren, en beelden ghebroken, en de ghewijde plaetsen geplondert, schoon't de Magistraet met de schutters twee daghen teghen hielt; maer't ghemeene volck den 24 Augusti in groote menighe by een vergadert, begheerden van den Bisschop, en Wet-houders, datse al de ghenen, die ter sake van de Religie ghevanghen waren, los laten, ende hun overleveren souden, oft dat sy anders den kercker met gheweldt wilden op-loopen: men moest dan, om tot gheen bloedtbadt te vervallen, een-en twintigh ghevanghenen slaken, ende de Ghereformeerden in de stadts Kercken laten preken.

Ten achtsten, *Pag. 453.* Doen viel het ghewapent volck, tot Antwerpen in de Burgh-Kercke, in die van *S. Iacob*, van de Minrebroeders, en Prekebroeders, de beelden wierden ghestormt; alle Kerckelijcke kostelijckheyt gheschonden, oft geplondert; 't Missael, ende andere boecken in stucken ghesneden; ende ghescheurt. De Magistraet, te swack om hun't hooft te bieden, dede hier niet meer toe, dan't stadt-huys verskeren, ende de volghende nacht, met ontrent 160. van de ghetrouwste der Gilden, bewaken. Des anderen daeghs den

teghen het gheopende Turckdom. 327

den 26. der maent, tradmen met de Ghereformeerden, die op de plaets van S Marie wel tot vijf, of ses hondert sterck in wapenen waeren, om hun voornemen voorts in't werck te stellen, in nieuwe handelinghe, &c.

Siet noch schrikelycker dinghen by den selven Brant Pag 567 & seqq.

Heesmen wel opt ghehoort/ ofte ghelesen dat soodanighe dinghen gheschiet sijn by de Apostelen/ of de eerste Christenen?

Ick lese Act. 12. 2. dat Herodes den Apostel Jacobus heeft doen onthoofden/ maer ick en vinde nergens dat de Apostelen/ ofte andere Christenen hoops-gewijs sijn ghelopen lanckx de straeten en mercken/ met steenen/ ende ander ghewer/ roypende datse die doot moesten wreken/ ende de ghene die ober' ronnis hadden gheseten moesten steentghen/ghelijck als de Ghereformeerden tot 2000 toe ghedaen hebben te Valencijn in't jaer 1561. als sy met het ober-weldigen van het gherecht/ het dooz-breken van den hondstapel/ het verjaeghen vande Magistract/ hare twee Predikanten Philips Maillard, ende Simon Faveau hebben verlost van de doot: soo hebben sy mede ghedaen te Doornick, t'Audenaerde, ende in vele andere steden/ soomen kan sien in't Verhael der Reformatie van Geeraet Brant.

Ten tweeden, ick lese Act. 12. 3. dat Herodes, den Apostel Petrum heeft ghebaughen ghestelt/ ende ghehoeyt met twee ketenen/ maer ick en kan nergens vinden/ dat de Christenen niet ghewelt sijn komen ghe-loopen naer het ghebanghen-huys/ om met raesen/ en tieren/ en dreyghementen den gebanghenen op te epfchen/ oft van den kercker op te loopen/ ghelijck de Ghereformeerden hier binnen dese stadt van Antwerpen hebben ghedaen den 24. Augusti 1563. ende binnen Middelburgh: ofte om den kercker met ghewelt open te breken/ghelijck sy ghedaen hebben te Valencijn. Ick en kan anders niet vinden/ als dat de gheheele Ghe-meynte vooz Petrus ghebeden heeft/ voozders niet. Du/ datmen soud' segghen/ dat het haer aen macht/ volck/ oft mannen ontbrack/ dat niet: want op den

Sixen-dagh alleen waerender dyp dupsent bekeert / *Act. 2. 41.* ende *Act. 4. 4.* wordt ghesepdt datter vijf dupsent mannen noch by syn ghekomen; ten ghebrack haer aen't volck niet / die soo wel kosten raesen / en bulderen lanx de straeten / ende op-loopen doen / a g de Ghereformeerden, doch dese moet-willighepde / en ongestuynghepde was verre bande God-buychtighepde / ende lypsaemhepde der eerste Christenen.

Ten derden, Ick lese *Act. 5. 40.* dat de Apostelen publykelyck syn ghegheestelt gheweest om dat sy gepredickt hadden / en datmen haer ghedreppght heeft noch erger te doen / indien sy boozt-ginghen in't preken / doch sy ginghen uyt den raedt / verbllydt zynde dat sy dese schande booz den name Jesus hadden gheleden: ick lese wel boozdres dat sy daerom niet opgehouden en hebben van preken; maer ick en kan nergheens vinden / dat sy dit preken hebben aenghestelt met ghewaepende mannen / met stocken / of staven / om 'tghetwelt van haere verbolgers te breken / ghelyck de Ghereformeerden ober al in dit landt hebben ghedaen.

Ten vierden, Ick lese dat de Apostelen diekwilg booz de ghemeente ghepreect hebben / ende *Act. 2. 46.* dat sy daghelyck haere vergaedinghen hielden / ende het h. Sacrament ontfinghen / maer en kan nergheens vinden / dat sy haere vergaderinghen omset hebben met waghens / ende ghewaepende mannen te te voet / ende te peerde / ghelyck de Ghereformeerde buyten dese stadt / ende elders hebben ghedaen: en durst ghy noch segghen / dat utwe leere / ghelyck die bande Apostelen verbyert is gheworden: en dat ghy lieden dit hebt ghedaen sonder wapenen? lees de Schryf-ture wel / en siet / of ghy niet recht den contrarien wegh inghegaen zyt / dan de Apostelen / ende eerste Christenen: wat hebt ghy hier reghen?

Seght ghy / dat utwe broeders / door de Catholijcke Princen / ghevanghen / ende ghedoodt wierden? 'tselbe dede Herodes, en andere ten opsichte van de Apostelen / ende eerste Christenen: dese nochtans en wisten /

wisten noch van stozmen / noch van dreyghen / noch van steeninghen der rechtcren / ghelyck ghy-lieden ghedaen hebt.

Seght ghy / dat de Roomsche Catholijcke Princen / dit ten onrechte deden? 'tis valsch; doch genomen het waer soo; wie dedet meerder onrecht als Herodes? dies niet tegenstaende en hebben de eerste Christenen / alhoewel seer menichvuldigh in't ghetal / haer noyt verhoordert opzoerten te maken / ende sich te stellen met wapenen teghen hare vervolghers.

Seght ghy datmen 'teen geweld moest af-wenden met 'tander geweld? Waerom en hebben dit de eerste Christenen oock niet ghedaen? derhalven / 'tge- ne de Catholijcke Princen deden / en was gheen ghe- weli / maer recht.

Seght ghy / datghe meer moest ghehoorzaemen aen Godt / dan aen de wereltliche Obersten? dat sey- den de Apostelen oock / ende nochtans en ghebryck- ten gheen wapenen / ende thoonden voor de oogh / door de intrakelen die sy deden / dat sy metter daet ghesonden waren van Godt: maer waer hebt ghy- lieden jet sulckx kunnen bewijzen / als uyt de Schrif- ture / soo ghy hoorgaest / die ghy-lieden schandelijck / tot desen eynde / verkeerde / ende verdraepde?

Seght ghy / dat ghy het oprechte Gheloof quaemt inboeren? dat deden de Apostelen inder waerheid / ende thoonden 'tmette stucken; niet teghenstaende en hebben noyt ghedacht op geweld / wederstant / be- bechten / versaghen van Magistraten / dreyghen van Overicheden / op-loopen van Kerckers / behalven dat ghy noyt mach igh gheweest zyt te thoonen dat ghy het oprecht gheloof hadt / maer zyt van de ghe- leerste mannen / ende van heel Europa; uyt-gheson- dert een cleyn hoercken / overrught gheweest van contrarie.

Seght ghy dat dese opzoerten / ende moetwilliche- den namelijck sijn ghedaen gheweest door't Grauw / ende Gapaille van't volck / sonder wete der Predi- kanten? leest Geeraert brandt die sal u contrarie seg- ghen Pag. 577. &c. vanden Predikant Herman Modet.

wanneer de beelden in het jaer 1577. ghestozint
wierden te Maestricht, te Maseik, ende Hasselt.

Verhalven / de Predikanten saghen immers booz
de oogh / dat hare roehoorders ter pzeke quaemen /
met stocken, en staven, en busson, en roers, en hellebarden,
en sweerden, en poignaerden, sy lieten toe datmen de
vergaedertugen soudent omserten met waghens/ende
ghewapende mannen / 'twelck de eerste Christenen
nopt en hebben ghedaen.

Doorders / 'tis merckelijck dat ick dies-aengaende
lese by Augustinus *lib. 3. contra Crescon cap. 59.* te weten
dat de oude ketters namelijck de Donatisten, als sy de
Catholijcke Kercken met ghewelt waren inghebae-
ren/ende gheschonden hadden / dit selve pretext nae-
men/ segghende: Wy en hebben't niet ghedaen, wy en
hebbense niet ghesonden, wy en weten niet wie het gheweest
zija: Maer Augustinus antwoydt hier op: Indien men
ondersocht van wat ghemeynte, (dese Kerck-schenders)
gheweest sijn, ghenomen sy en waeren van u niet ghesonden
gheweest, men sal misschien bevinden, dat uw' volck was, ofte
dat sy onder de uwe waren ghemenghelt. Als of hy wilde
segghen/ indien hy nu leefde op onse tijden / 'tis al
'tselbe van wie sy sijn gesonden geweest/ 'tis genoegh
dat het Ghereformeerden gheweest sijn/ende dat sy soo-
danighe dinghen ghedaen hebben / die de eerste Chri-
stenen / ende Apostelen oock selfs nopt ghedacht en
hebben.

Seght ghy / dat wy selve moesten lijdsaem/ ende
verzaeghsaem gheweest sijn / ten opsichte van u l.
ghewelt? wel hoe? sal jemandt sijn eyghen huyss
sien in brandt steken / ende sal hy dat moeten ghe-
dooghen? sal jemandt sijn eyghen goet sien af-
nemen / en sal hy moeten sitten met gheboutwen
handen? sal jemandt een ander sien op sijn lijf
komen met een bloodt sweert / om hem te dooz-loo-
pen/ en sal hy sich niet verweeten? sal een wereltliche
Pynce/ de Kercken/ die hy selve/ of sijne booz-ouderg
ghebouwte hebben/ sien bzeken/ en schenden/ en sal hy
dit onghestraft laeten henent gaen? ghy-leden hebt
moet willighlyck inghebaeren/ 'rgene wy met recht
be-

besaten (want noyt en heeft iemandt kunnen betwij-
fen ons onrecht) en hebben wy gheene reden ghe-
hadt om ons recht te beschermen/ooch met de doot
van een ander?

Timmers/ wat sal ick segghen? soo verre ist van
daen / dat ghy-lieden de wyse der Apostelen soude
onder-houden hebben in't verheyden van uwe ghe-
sintheydt/dat ghy ter contrarien uwe voeten ghes-
ten hebt in de schoenen van d'oude Kerckers: Dit
thoone ick u claer hoor de oogh.

Eerst nyt den H. Augustinus *Ep. 50. ad Bonifacium Comi-
tam*: De Donatisten, seyd hy / hebben de Bisschoppen uyt
haere stoelen ghejaeght, en den Bisschop *Maximianus* wreede-
lijk ghedoot, s'hebben sijne Kercke inghevaren, ende
vallende op hem, als hy aen den Altaer stondt, met vreesse-
lijck ghewelt, ende wreede raernije, hebben de houten van-
den Altaer ghebroken, ende hem wreedelijck met stocken
gheslaghen, s'hebben hem eenen poignaert gheplandt in de
Dye, ende gheslept lancxt der aerden, soo dat hy, door het
uyt-loopen van't bloedt, allenskens naederde aen de doot,
ende soo hy ten lesten van haer verlaeten was, ende de Ca-
tholijcken hem wilden wegh nemen met singhen van *Psalmen*,
de *Donatisten*, met meerder gramschap ontsteken, hebben
hem gheruckt uyt de handen van de ghene die hem droe-
ghen, slaende, ende verjaeghende de Catholijcken, ende heb-
ben hem ghesmeten van 't hooghste van eenen toren.

Is dit niet het selve / 'twelck de Gherefozmeerde
t'Au ienarde hebben ghedaen; wanneer sy dien ouden
grijsen Joannes Mahusius, ghedesigneerden Bisschop
van Deventer, nyt sijn bedde/daer hy ober doot sieck
lach / hebben ghesleurt lancxt de bloet / ende be-
trappelt met voeten? wanneer sy de vier pastoors
van eene hooghte hebben ghesmeten in't water? soo
Michael Eyzingerus verhaelt in *Leone Belgico* Pag. 129. wan-
neer sy eenen Pstester in de Stadt Houdan in Vranckrijck
hebben met poignaerden dooz-steken aen den Au-
taer / ende den selven vast ghemaecht hebbende
aen het Crucifix bande Kercke / hem hebben dooz-
schoren?

Augustinus gaet voort/de Donatisten, seyd hy/ hebben
yele

vele Catholijcken, namelijk Bisschoppen, ende Priesters, schroomelijcke dinghen doen lijden, s'hebben de ooghen uyt-ghesteken van sommighe. De handen, en tonghe van eenen sekeren Bisschop hebben sy af ghesneden, sommighe vermoort.

Deselbe hebben de Hugunotten in Vranckrijk gedaen/ namelijk te Engolesme, daer sy den Guardian bande Minderbroeders hebben op-ghehaughen/ in de teghenwoozdigheyt vanden Admirael Colligny: broeder Joannes Tiroleau, onmenschelijck vermoort: Broeder Joannes Auril een man van tachtentigh jaren/het hooft ghekloben met een hellebaerde/ ende in een stinkende riote ghesmeten: Broeder Petrus Bonneau docteur in de Godsheyt/naer eene ghebanghenisse van acht maanden/ op de vesten van de stad geknoopt aen een galge. Eenen anderen Priester/ de tonghe uyt-gheruckt van onder den kin/ ende vermoort: Eenen anderen met name Joannes de Lanville, het vel van de boezen met een gloepende ijser ghestroopt/ ende alsoo doen sterven: Meester Simon Sicot Vicarius bande Kercke vanden H. Hilarius, een man van 60. jaren/ hebben sy de ooghen uytghesteken/ ende de tonghe onder den kin uyt-gheruckt: dit alles sult ghy vinden in Theatro crudelitatum Hæreticorum.

Laet ons hooren wat Augustinus noch meer seght bande ketteren van sijnen tijdt: Ick verzwijghe, seydt hy/ de alderwreeste moorden, het plunderen, ende be-rooven niet alleen van besondere huysen, maer oock van Kercken, in de welke sy het vyer hebben ghesmeten, ende daer in de Goddelijcke Boecken.

Deselbe magh ick wel segghen met Augustinus, aengaende onse Ghereformeerde: Ick verzwijghe de alderwreeste moorden; ick en wille niet segghen/ hoe de Hugunotten in Vranckrijk in het Bisdum van Engolesme, een Pastoor met name Colinus Guillebaut, in eene kiste hebben ghesloten vol gaten/ ende soo lanck siedende olpe ghegoten ober sijn lichaem/ tot dat hy'er van ghestorven is: Ick en wille niet segghen hoe sy eenen anderen met name Meester Petrus tot den hals toe hebben gedolbt in d'aerde/ende soo laeten sticken.

Ack

teghen het gheopende Turckdom.

333

Ick verſwijge oock / hoe ſp / den Paſtooz Franciscus Robateau, ghebonden hebben aen Oſſen / om den ploegh te trecken / ende ſoo lanck / ende ſoo hert met ſweepen gheſlagen / tot dat hy daer onder ghebleben is : Ick en ſal oock niet ſeggen / hoe ſp den Paſtooz Octavianus Ronier de boeten met Hoef-ſyers hebben beſlagen / ende daer nae doorſchoten : Ick ſal verſwijgen hoe de Geuſen te Delft, den Eerw. Cornelius Muſius ſoo lanck met ſackels / ende andere toornen hebben gepijnicht / tot dat het vel / ende vleefch ſoo verſcheurt was / dat hy niet anders ſcheen te weſen als een geraemte. Van het plonderen / en branden der Kercken / ende ſcheuren van Miſſalen, ende andere Kerckelijcke boecken / hebben wy boven ghehoort.

Du moeten wy hoozen / wat den H Optatus Milevitanus vande ſelbe Ketterſ verhaelt : deſen Out-bader lib.2. ſeght / dat de Catholijcke Matronen, ende hare kinderen ſijn gheſleept geweest ende vermoort.

Alſoo ſeght Theatrum crudelitat Pag. 36. en 48. dat de Hugunotten in Gascoignien, de kinderen der Catholijcken met hare ſmeerden hebben in ſtukken ghekapt / ende eene ſekere edele / ende treffelijcke Weduwe te Maubrun, ſestich jaren out weſende / ſeer woedelijck met den langen hant gheſleurt lanct de ſtraeten, een ander met buſpoepet doen verſten : een ander de boeten / ende ſchenen met gloepende platen verbrand. Doorders ſeght Optatus hebben de Donariſten, de fleſche met de H. Olye uyt de venſter gheſmeten, ende het H. Sacrament voor de honden gheworpen.

Te Thienen, ſeght Armacanus hebben de Calviniſten haere Leerſen met de H. Olye beſtreken / ende het H. Sacrament door hare peerdē geworpen. Te ſelbe hebbe ſp te Houdan in t' Biſchdom van Chartres, ende t' Andenaerde, ende te Doornick met de boeten gherrappelt.

Sult ghy hier ten leſten uwe ooghen niet openen / ende ſien dat uwe gheſintheyt niet verbrēpt is gheworden / op de wiſe van de Apoſtelen / maer van deſe voozſepde Ketterſ?

Ten vijfden ſeght ghy / dat uwe Kellighe verbrēpt is gheworden door Heyligheyt : Ick en wil niet ſpreken van

van

van de heden-daeghsche Ghereformeerde Predikanten / dat bonnig laet ick aen Godt / die de herten, ende nieren der menschen doorsiet: Ick sal hier dan alleenlijck uyt schryben t'gene de Cardinael Richelieu, heeft aengeteekent van uwe voorzouders / in sijn Boeck ghe-noemt / La Methode la plus facile &c. soo spreekt hy dan Cap. 10. Pag. 283.

Soo veel belanght den handel des lebens van Luther, vooz en nae sijne afscheydinghe van de Roomsche Kercke / hy getuyghet *Tom. 5. incap. 1. ad Galat. v. 14. fol. 290.* dat hy Catholijck sijnde / sijn leven oberghebracht hadde in strengicheden, waken, Vasten, ghebeden, met armoede, met suyverheyt, met gehoorsaemheydt: maer hy en maectt gheen swarigheyt / om selve te bekenen / dat / nae dat hy ghereformeert was / sijn leven heel bleeschelijck / ende beestelijck was.

Hy seyt *Tom. 5. serm. de Matrim. fol. 119* dat hy niet en kan sijn sonder Vrouwe, niet meer als het in sijn macht is gheen man te sijn, en voeghter hy / dat hy hem daer van niet meer onthouden en kan, dan van alle de vuylste natuerlijke noot-sakelijckheden, t'welck hy uytzucht met soo een onsupbere / ende onbeschaemde mantere / dat de Christelijcke eerlijckheyt niet toelaet / t'selve te verhalen; ja gaet soo verre / dat hy seyt *Fol. 123.* (eene vrende / ende monstreuse sake!) dat de Maerte moet vervullen het gebreck vande Vrouwe.

Jaes so ongheregelt ghetweest / dat Caluyn, die op hem gevolght is ende ghehouden wordt vanden Ghereformeerde, vooz haren tweeden Apostel / seght *Ep. 57.* dat Luther seer groote gebreken hadde / ende beweent sijn leven als wesende vol van fauten.

Eendelijck hy heeft soo geleest / dat het een spreekwoort onder de Ghereformeerde geworden is: wy sul-len van daech leven op sijn Luthers, dat is te seggen / wel-lustigh.

De vrijheyt van sijne optinen / is alsoo merckelijck / als die van sijne manieren. Hy en wilt hem noch aen Concilien, noch aen-eenighe authoziteyt / wie sy mocht wesen / onderwerpen.

Hy

reghen het gheopende Turckdom.

335

Hy seght opentlyck *in suis Resolution. Tom. 1. Fol. 298.* Dat hy begeert, dat het vry stae, aen te nemen, ende te kiesen of de leere vande Catholijcken, of die vande Kettters, t'ghene hy sal vonnissen warachtigh te wesen, t'sy dat het gheapprobeert, t'sy dat het verdoemt sy vande Concilien.

Hy seght / *Tom. 1. Fol. 244.* Dat den duyvel kan Minister, ende Herder sijn vande Kerecke, dat hy t'Evangelie kan Prediken, ende de Sacramenten bedienen; t'welck niet gedacht en kan worden / als met eene schroomelijcke Godloosheyt.

Hy heeft ghetwijffelt aen de onsterffelijckheyt vande siele *in Assert. art. 7 tom. 2 fol. 107.* ende verwijt aen den Paus / als eenen monstreusen aentocht / dat hy heeft durben declareren dat sy onsterffelijck is.

Ende indien men seght / dat hy den Paus hier in niet ghecondemneert heeft / als oft hy loochende de onsterffelijckheyt vande siele / maer alleneijck / om dat hy sich inbeelde / dat den Paus de palen van sijne macht was te blypen ghegaen / sich vermetende / Artickelen des Gheloofs te decideren, meynende dat dese macht aen den Paus niet toequam:

Ik bidde / dat den leser overlegghe twee dinghen: de eerste / dat Luther niet alleen en klaeght / dat den Paus den Artickel vande onsterffelijckheyt vande siele ghedefiniteert heeft / maer oock vele andere / die hy ghelooft valsch / ende godtloos te zijn; waer vut men kan vonnissen / dat hy oock in dit gheral heeft ghestelt den Artickel vande onsterffelijckheyt der siele.

De tweede / dat hy op andere plaetsen (soo *Worcius ghetuyghet in Anribell pag. 530.* ende *Schlusselb. Tom. 2. Catal. Heret. pag. 195*) opentlyck seght / dat de siele ghetrocken is vut materie: waer vut volghet klaerlijck / volghens de grontreghele van de Philosophie, ende de eyghen bekenentisse van sijne nac-volghers / dat sy verganckelijck is. Siet meer dierghelijcke ongherijmtheden van Luther hy den voornoemden *Richardieu pag. 285. 86. 87. 80.* Zuinglius, seyd hy voorders *pag. 289.* die een van d'eerste nae-volghers van Luther gheweest is / ende heeft beghinnen te prediken twee oft

oft d'p jaren naer hem gherupghet in *Subsidio Tom. 2. fol. 249.* dat hy in de selve schole is gheoeffent ghe-
weest/als sijn meester / dat is / in die van den Satan.
Want hy bekent selve / dat eenen gheest / van den
welken hy seght niet te weten oft hy wit/oft swart
was / hem heeft doen sien in eenen droom / sekere
middelen om te niete te doen de waerachtighe tegen-
woordigheyt des lichaems Jesu Christi in't H. Sa-
crament.

Hy en heeft oock gheen schaemte van kennelijck te
maken sijn dertelheydt/ende seght in *Paranesi ad Helvet.*
Tom. 1. fol. 113. en 115. Dat hy niet en can dissimuleren de hit-
tigheydt des vleeschs tot de wellustigheydt, ende dat het ver-
wijt, twelck men hem dede, rakende dese faute, hem onteert
hadde by de ghemeeynten.

Wat sijne leere belanght / hy voeght sich nae den
tijdt/leerende nu het een/nu het ander / volghens de
ghelegghentheden/ &c.

Hy is ghekomen soo verre in godtloosheydt / dat
hy heeft durven segghen vanden H. Paulus *Tom. 2. contra*
Katabapt. fol. 10. Dat hy noyt sijne brieven erkent hadde voor
heylighe Schrifture, ende onfeylbaer, ende dat sy gheene god-
delijcke autoriteyt en hadden onder de Apostelen, soo haest
als hy-se gheschreven hadde.

Sijn eynde heeft ghepast op't verbolgh van
sijn leven / want sijne doot is soo ellendig ghe-
weest/ende betweebaer/dat sommighe vande Ghere-
formeerde, soo Gualterus ghetupghet in *Apolog pra Zuinglio,*
niet ghebreest en hebben te segghen / dat hy verdoemt
was.

Calvijn is van jonghs af opgeboet gheweest om
te wesen een kerkelijck persoon / noch gheen ach-
thien jaren oudt wesende/is/door de bypheydt van de
ceutwe/voorzien gheweest van een Pastozije/de welc-
ke hy twee jaren daer nae verandert heeft niet eert
ander. De wijle hy dese beneficieu belat/ is hy dick-
wils berispt gheweest/over de bypheydt van sijn ghe-
loof/ende over het bederf van sijne seden: maer eynd-
delijck om sijne dertelheden die hem tot op't hoogh-
ste hadden wegh-geboert / veroordeelt wesende/
heeft

heeft sich/ende van Noyon, ende samen vande Room-
sche Kercke afghetrocken.

Doorders bethoont hier Richelieu, dat Calvijn is
ghehandmerckt gheweest/ende haert boort in de-
set voeghen:

Wengaende de andere fouten van dit Hoofst onser
Dartjen Papyrius Masso pag. 23. de welke vrplick
spreekt/en sonder doordeel/verbreidt hem met wep-
nighe woorden/ als hy seyd: De hitte van sijn ghe-
moedt, ende galle, maecten hem grammoeeligh, *Bucerus*, een
jeverighen beschermmer vande Lutheraensche Secte, willende
hem beteren, in eenen sekeren brief die hy aen hem schreef,
hoe wel sijnen vriendt, noemt hem nochtans eenen rasenden
hondt, ende eenen schrijver vol van quaedt. spreken: ende ver-
wijt hem, dat hy de menschen vonnisse, alsoo 't hem beliefte,
naer avenant dat hy se beminde, oft haettede; 'twelck hem
oock opgheworpen is van *Balduinus*, die den selven brief van
Bucerus onderteekent, hadde ghesien. *Melanchion* misprees
oock in hem, eenen hooghmoedighen, ende kurselen spijt.
Den selven *Autheur* voeghet by: dat hy wraeck. ende
bloedt gierigh was, ende dat hy onder een sebaer, ende ghe-
seten aensicht deckte eene heymelijcke hooveerdigheydt, ende
een groote liefde sijns selfs. 'Ten is dan niet sonder reden, dat
Balduinus seydt: Uwe medematen claghen over uwe onver-
draghelijcke verwaentheydt; dese verwaentheydt siet men
uytschijnen in duysent plaetsen van sijne schriften, wanneer
hy sy selven onbeschaemdelijck verghelijckt by de Sonne, en-
de sich roemt, dat hy aen sijn vaderlandt heeft toeghebracht
de waerheydt voor de valscheydt, ende het licht voor de duy-
sternissen. Doch wat leeghet seght Papyrius: Hy hadde
een stuer opsicht, en een natuerlijke wreedtheydt, die hem
dede uytspouwen het vyer van sijn gramschap. Hy wilde soo
absolutelijck al wat hy wilde, dat hy niet en kost lijden, dat
jemandt in de werelt hem teghen- sprack: want hy en wilde
aen niemandt wijcken, ende kost niem ndt verdrighen, ghe-
lijck, oft onghelijck, die hem niet ghehoorsaemde, ende sich
aen hem onderwierp.

Dit is de selve verwaentheydt ghemeest / ontwee-
diggh aen een mensch die van Godt soude' ghesonden
zyn/ de welcke hem soo oproerigh / ende een ypandt
van

van alle reghels ghemaect heeft / dat hy met som-
 mighe andere / upt Geneven, is ghebannen gheweest /
 om dat hy sich niet en wilde hoeghen naer de disci-
 pline van Berné, noch ghehoorzaemen aen de Oudzess
 van den Magistraet.

Beza, wesende een kerckelijck persoon / ende bes-
 sittende eenighe beneficien / heeft sich afghescheyden
 van de Roomsche Kercke / op den selven tijdt / dat
 hy ghedachbaert waerdé van't Parlement / ober een
 scker ghedicht 'twelck hy ghemaect hadde / seer on-
 supber / ende onstichtelijck: maer bindende sijn sel-
 ven plichtich / en heeft niet gheantwoort / als door de
 blucht nae Geneven.

Om te achter-haelen wat booz een persoon hy ge-
 weest is / en hebben wy niet anders van noode / dan
 sijn epgen ghetuyghenisse / de wyle hy selve kenbaer
 ghemaect heeft / door sijn ghedichten / dat hy upt-
 ghestoort was tot schroomelijcke / ende moustreuse
 onsupberheden: daerom is hy van sijn epgen me-
 de-broeders / genoemt gheweest / de schande van Vranck-
 rijk, ende vol van ghebreken.

Tot hier toe hebt ghy den Cardinael Richelieu
 hoozen spreken van de eerste gheprete de Refor-
 meersers vande Kreligie. Dit sijn immers de mannen /
 die uwe ghesinthepdt / hebben begost / ende name-
 lijk boozt-gheset: Wat dunckt u? sijn dit de man-
 nen gheweest / diese boozt-gheset hebben in heyligh-
 heydt?

Ten seften, seght gy / dat uwe ghesinthepdt soude ver-
 brepe sijn geworden / in lijdsaemheyt, ende verdraeghsaem-
 heyt van de vervolgingen. Hoe lijdsaem / ghy-lieden dies-
 aengaende gheweest zijt / blycht upt 'rgene wy boven
 gheseyt hebben / te weten / dat ghe met ghemelt in
 verstreypden steden de kerckers hebt open-ghetroken /
 de Magistraten ghedreghet / ghesteenicht / verjaeght
 van hare Rechter-plaetsen; is dit uwe lijdsaemheyt,
 soo en wete ick niet wat onverduldigheyt is.

Ten sevensten, seght ghy / dat ghy-lieden den gantschen
 dagh ghedoodt wiert, ende gheacht als schapen der slachtin-
 ghe: maer ick antwoorde / indien ghy-lieden schapen
 ghe-

gheweest hadt / ghy soudt u ghedzaeghen hebben / in
 in die gheleghentheden / ghelijck de Roomsche Catho-
 lijcken haer ghedzaghen hebben in Japonien, ende an-
 dere ghewesten / daer sy het licht des Euangelium
 hebben ingheboert. Hoe menigh hondert treffelijck
 man isser namelijck in Japonien, levendigh met een
 lancksam byer ghebraden gheweest / met naelden en
 spellen / de naghels van vinghers / en teenen door-
 boort / in stucken ghekapt / het lichaem vol watergh
 ghegoten / ende wederom met ghewel upt gheperst /
 dat het bloedt met grooten ober-bloedt / ten ooghen /
 oozen / neuse / ende mont / (een onberzaghelijcke roz-
 ment!) upt berstede: Andere met het hooft neder-
 waertgh ghehanghen in eenen put / soo nauw toe-
 ghestopt datter gheen locht kost inkomien / andere
 met sabels 'tmidpen deur ghekapt: andere als na-
 melijck in Persien, en Turckijen, levendigh het vel af-
 ghestroopt; andere staken dweers deur het lijf ghe-
 jaecht / andere doodt gheslaghen met stocken / en
 ontallijcke soodanighe wreetheden meer: dat waren
 oprechte schapen, de welke ter slachtinghe werden
 ghelept / sonder haeren mont open te doen / sonder
 geweld te doen aen Magistraten / ofte andere Over-
 heden / sonder de waepenen in de handt te nemen;
 waer upt ghevolght is / 'rgene Tertullianus ober lanck
 heeft gheseyt / dat het bloedt der Martelaeren / ghe-
 worden is het saet / upt 'twelck met hondert duysent
 Christenen sijn ghesproten / soo in Japonien, als in
 andere ghewesten van Indien; om die wil dat ghy-
 leden soodanighe schapen niet gheweest zijt / maer
 als rasende wolven; soo hebt ghy blijven hoetelen /
 ende steken met uwe ghesinck pdt in eenen klepnet
 hoeck / of twee van de werelt / ende het bloedt van
 uwe mede-maten / en is gheen saet gheweest van de
 Christenen / vervulghens en sijn het gheene wacre
 Martelaeren gheweest / die ghy nochrang daer booz
 houdt.

Ten anderen laet Ons spreken / en segghen van die
 tijden / daer ghy hier van spreekt / dat wy daghelijck
 ghedoodt werden, ende gheacht als schapen der slachtinge:

Want andere/wierden twee aen malckanderen ghebonden ontbloedt van alle noodt-druft / op dat den uitersten hongher haer soude dwinghen malckanderen te besceren / ende sijn dooz hongher ghestorben: Andere wierden op koordeu gheleydt / ende niet het trecken gins en weer in't midden doozsaecht: andere wierden aen staken gebonden / met een laucksacm byer achter haer / om alsoo een langhe / ende weede doodt te sterben / ghelijckmen te Engolesme ghesien heeft in't huyg van eenen sekeren Borgher met name Papiu: Andere wierden met eenen voer op-ghehangen het hoofd om leegh tot dat sy sterben van hongher; onder dese is gheweest Guilielmus de Bricailles een Priester: Andere wierden lebendig gheworpen vande hoochte der besten: Andere van't hoochste van eenen Tozen / in't scherp vande pijcken / soo als men ghesien heeft in stadt Montbrisen: andere doodt ghegheeffelt / soo gheschiedt is in't doorp Floran, niet verre van S. Menehou: Andere wierden den hupck open-ghesneden / ende haer ingewant ghewonden op stocken; soo als men ghesien heeft in't Doorp S. Macaire in Gascoegnen: sommighe wierden de oozen af-ghesneden / ende van de selbe ketens ghemaect die uwe mede-broeders aen den hals droeghen. sommighe wierden gesmeten in putten soo als in Languedoc is gheschiedt. Dit is van Vranckrijk

In ons Nederlandt, sijn negentien Minrebroeders opghehangen in den Briel, aen de balcken van eene schuere. Te Ruremonde ses-en-twintich soo Carthuyfers, als andere Priesters jammerlyck vermoort: by Yperen wierden de Pastoors tot den hals toe in d'aerde ghedolben / ende naer haere upstaende hoofden met bollen ghespeelt. Te Alckmaer wierdt Engelbertus à Burgo, Minder-broeder / het gheheel lichaem met scherpe messen dooz-kerft / als of het een gepickiert wambags hadde gheweest. By ter Goude wierden de Muniken moeder-naecht gesaecht dooz distelen / en doornen / ende daer naer vermoort: Te Hoorn heeftmen sommighe Catholijcken / onder andere Meester Joannes Hieronymus, een becken ghelept op den

den

den dupel met ratten daer in / het byer daer boven op-ghefoocht / soo dat de ratten ghenoodtsaecht waren / haren uytgaenck te soecken dooz het midden des inghewants van dese onnooselen. In Enghelandt heeft men de Bysters scherpe pinnen / ende langhe naelden ghesteken tusschen haere naeghels. Sommighe met sware ghewichten op't lijf te stellen / doodt gheperst. In de stadt Dubri, is een Catholijck in een betren-bel ghenaept gheweest / ende alsoo verscheurt van de Enghelsche Doggen. In Yrlandt hebben sy den Arrs-Bisschop van Cassel, Dormitius Hurleus, Doctoor in beyde de Rechten / aenghetrocken leerssen met olpe bestreken / ende soo gheset booz een groot byer / op dat de beenen samen souden byanden met de leerssen / de welke uytghetrocken wesende / is het vel tot de knien toe af-gheruckt gheweest samen met het vleesch / soo dat alleen de beenderen over-bleven / daer naer hebben sy hem op-ghehanghen met een strop van wissien / oft ternen / op dat sijne doodt dies te lancksamer soud' wesen. Ten lesten / hebben sy niet verre van s'Hertoghen-Bosch, een Religieus van Premonstreit, ende Pastoor af-gehoutwen / handen / en voeten op eenen block / ende daer naer oock het hooft. Siet noch meer soodantighe onmenschelijcke / ende meer als barbarische wreedtheden inde Historie bande Martelaers van Gorcom, ende in Theatro crudelirat. Hæreticor. ende by Eyzingerus in Leone Belgico, ende by andere.

Indier voeghen dat ghy-lieden gheen reden en hebt om te segghen dat ghy schapen der slachtinghe zijt gheweest / maer dat komt ons epghentlijck toe.

Ick weet wel / dat ghy segghen sult / dat al dit booz-gaende / dooz een oorloghsche furie gheschiedt is.

Ghenomen het waer soo (alhoewel het onwaerachtigh is.) Ick segghe Voor eerst, dat vme boozonders niet en kosten met soo eene grouwelijcke oorloghsche furie, booztgaen / ten sy op-gheweckt dooz den dupel; seght my nu / hoe haere leere kost oprecht / ende bepligh zijn / onder de welke den dup-

bet soo dapper sijne partij speelde/ en dat niet alleen onder 't Grauw van het Volck/ soo ghy de menschen gheerne soude wijs maecten/ maer oock onder hare aenleiders/ ende Oversten/ sae Predikanten: Leest Geeraert Brandt in sijn kort verhael der Reformatie op verscheyden plaetsen.

Ten tweeden. Hoe kan het eene oorlooghscche furie wesen / 'twelck niet hoelen moede gheschiedt? soo als men in vele exempelen soude konnen bewijzen? Lizabeth de Coninginne van Enghelant kan u hier van seer vele/ ende groote materie gheben,

Jimmers ghy leden en hebt niet inghegaen de hoer-stappen van de oude / ende rechtsinnighe Christenen: want ghelick Geeraert Brant seer wel seght / in sijne Aenteckeninghen Pag. 16. ende 'tselbe bewijst uyt den ouden Tertulianus

De oude, ende beste Christenheydt, vloot, of leedt: wat waren dan utwe booz-ouders booz Christenen / de welke/dooz soo onmenschelijcke oorlooghscche furie/ soo verre af-ghetrecken waren van de oude beste Christenheydt.

HET II. CAPITTEL.

Vande ontstichtinghe, oft vererghenisse
der Turcken, en Joden.

Predikant. V. Afdeel. Pag. 42.

DE Turcken ergheren haer aen de contentien, twisten, en oneenicheden der Christenen, aen de veelvoudighe Secten, ende Religien.

Antwoorde.

De Heere Christus heeft ghesepdt: *Matth. 18. 7.* Wee aen den mensche, door den welcken vererghenisse komt: **Doo segghe ick dan met recht uyt den mont Christi: Wee**

Wee aen de Lutheranen, ende Ghereformeerde, de welke door hare contentien, twisten, oneenicheden, veelvoudighe secten, ende Religien, de Turcken verergheren: Want alhoewel in de Kercke Godts schier ten alle tijden / eenighe scheuringhen / of secten gheweest zijn / soo ist nochtans datter noyt eenwe gheweest is / op de welke de verscheyden Secten soo menighvuldigh gheworden zijn / als op de eenwe van Luther, ende Calvijn, upt de welke alle die secten ghesproten zijn / ende noch daghelijck komen te spruyten. Clust in hier dien heelen nest van soo menighvuldighe Secten / in't besonder / tontdecken.

Upt de Secte van Luther, sijn ghesproten / de Herdoopers, in't jaer 1524. den authenr daer van was Bernardus Rothmannus de welke ghelesen hebbende in de schriften Lutheri, dat het beter waer nae te laeten den Doop vande clepne kinderen / als de selve te doopen sonder haer eyghen gheloof / heeft absolute-lijck de leere ingheboert van gheene kinders te doopen.

Deze secte heeft haer datelijck wederom verdepte in elf verscheyden / ende sijn de volghende.

De eerste. Adamiten, de welke seyden dat sy naerbolghden de onnooselhepdt van Adam, oberfulcklyken door bosschen / en steden / moeder-naccht ghelijck Adam, en Eva.

De tweede. Stebleri, de welke leerden dat het gheen Christen ghezloft was jemandt in het Rechte te beschuldighen / ende dat het niet Christelijck was / ghewelt met ghewelt te sturten.

De derde. Sabbatharij, de welke den Sabbathdagh vierden naer de wyse der Joden / den Sondagh verwerpente: Sy roepen alleen den Vader aen / ende veronachtsaemen den Soue / ende den h. Gheest.

De vierde. Clancularij, de welke gheen Kercken en hebben / maer houden haer t'huyss / ende meenen dat sy niet ghehouden en sijn belijdenisse te doen van haer Gheloof / wanneer sy oock wettelijck daer oberghevraeght worden.

De vijfde. Manifestarij, de welke heel contrarie leeren aen de boozgaende.

De sesste / Dæmoniacy, de welke ghelooven / met de oude Origenisten, dat de duyvels / naer het Oordeel / sullen saliggh worden.

De sevenste / Condormientes, de welke leeren / dat Vrouwen en Mans / uyt kracht der Iesde des nieuwen Evangeliums / moeten samen slapen onder malkanderen / soo hebben sy naimelijck ghedaen in Burgoeignien, ende Bohemen, berweckende malkanderen met dese woorden: Groeyt, en wort vermenighvuldicht.

De achtste / Communia habentes, dat is / die seydten / dat Vrouwen / en kinders, ende alles in de republycke moest ghemeeyn sijn: oversulck wanneer sy op eenige maeght / ofte Vrouwe verkieft werden / sy spraken hart aen met dese woorden: Mijnen gheest begeert uw vleesch &c.

De negenste / Eulantes, de welke onder vele andere dolinghen / incenden / datter onder alle devotten / geene aengenamer aen Godt was / dan alijt te huplen / ende te krijten.

De thienste / Georgiani, de welke opghetomen in t'jaer 1525. dooz het belepdt van David Joris, leerden datter gheene duyvels en sijn / noch verrijsnisse des vleeschs.

De lste Polygamistæ, de welke leerden dat eenen man vele Vrouwen mocht trouwen. Siet hier van Staphyl. *de Luther. concordia*, Sleydan. *de bello monast. Sorium* ende andere.

Dit is den eersten tack van de Luthersehe sekte.

Den tweeden is dien bande Sacramentarijen dooz het belept van Andreas Carolstadius, ende Udalricus Zuinglius; desen wort ghedepit in negen verscheyden.

De eerste / Significativi, leerende / dat het warachtigh Lichaem Christi niet tegenwoordigh en is in het Nachtmael / maer alleen een teecken daer van.

De tweede / Tropistæ, leerende / datter een figure des Lichaems Christi is in t'Nachtmael / ende niet het Lichaem.

De

De derde / Energici, de welke leeren / dat in t' Nachtmael niet het Lichaem Christi is / maer alleenlyck de kracht daer van.

De vierde / Arrabonarij, de welke meenen / dat / als men het H. Sacrament bedient / ons niet anders gegeven wort / dan eenen pant des Lichaems / ofte een Hypotheke.

De vijfde / Adestuarij, de welke staende houden / dat het Lichaem Christi is in het broodt / andere / ontrent het broodt / andere / met het broodt / andere / onder het broodt.

De sesste / Metamorphistæ, de welke leeren dat Christi Lichaem nae syne Hemelbaert / is verandert in de Goddelijckhepdt / en dar men eygentlyck mach seggen : Het Lichaem Christi is Godt. Almen dan vraeght : Hoe is t' Lichaem Christi in t' nachtmael? sy antwoorzen / datter het waerachtigh Lichaem wel tegenwoordigh is / maer soo / dat het nu sy het Goddelijck wesen / ende enckelijck Godt / ende niet vleesch / t'welck van de selve substantie sy met de menschelycke nature.

De sevenste / Icarioristæ, de welke loochenen / dat Judas in t' leste Avontmael het waerachtigh Lichaem Christi ontfangen heeft.

De achtste / Neutrales, de welke leeren / dat noch een specie / noch alle bepde in t' nachtmael noorsakeelijck sijn / maer dat het gheloof alleen ghenoechsaem is.

De negenste / Iconoclastæ, die de beelden Christi, der H. Maghet / ende van andere Hepligen upt de Kercken werpen / en breeken.

Siet hier van Melanchthon in *Ep. ad hom.* Zwinglius in *varijs libris de coena Domini*: Calvinus *Contra VVestphal.* Franciscus Stancarus in *Polonia*: Klebitus in *Affertionibus*. Swinckfeldius ende andere.

Den derden tack vande Luthersche sekte / is voortgekomen van Philippus Melanchton Anno : 530. desen wort in veele andere ghedept.

De eerste / Antinomi, de welke het Ebangelle soo verheffen / dat sy loochenen eenige wet Godts noodigh

digh te sijn nae de rechtveerdighmakinge / ende dat d'Evangelische niet verbonden en sijn tot de goede wercken bande Goddelijcke Wet.

De tweede / Samosatani, de welke loochenen / dat dit woordken / *ὁ λόγος*, ofte Het woort, bereeckent eenen persoon bande alderheylighste *Opbuldigheyt*: waer upt sommige in Polen, Hungariën, en Transsylvanien, gespzoten sijn / die de *H. Opbuldigheyt* hebben durben noemen / den *Op*-hoofdighen helschen hondt.

De derde / Infernales, die loochenen datter een Helle is / ende dat Christus niet ter Hellen gedaelt is / maer dat een iders graf / op de wijze der Hebreuwen, de Helle genoemd wort.

De vierde. Infernales Heterogenij, de welke leeren dat Christus niet alleen ter Helle gedaelt is / maer oock de pijnen der verdoemde onderstaen heeft / soo heeft te *Regensburgh* gheleert Nicolaus Gallus in *Catechismo*, Jacobus Schimmedelinus ende andere.

De vijfde / Antidæmoniæci, leerende datter geen *Dyubels* / noch quade geesten en sijn / noch oock eenighe rooverijen / die dooz de *Dyubels* te wegh ghebracht worden / dat is de leerlinge geweest van David Ioris, ende Andreas Osiander.

De sesste / Amsdorffiani, de welke opentlijck leeren dat de goede wercken seer schadelijck sijn tot de saligheyt / soo heeft gheleert Nicolaus Amsdorff, in een *Boeckken* met desen titel. Dese voorstellinge is warachtigh dat de goede wercken schadelijck sijn tot de saligheyt. Hier in sijn hem oock ghevolght de discipelen van Flaccus, soo als hare schriften getuygen.

De sevenste / Antadiaphoristæ, die gheene oude Ceremonien en begeeren te hebben in de Kercke / ende gheen jurisdictie der Bisschoppen / soo hebben tegen die van Wittenbergh, gheleert de boozsejde aenhangers van Flaccus Illyricus.

De achtste / Sacerdotales, de welke leeren / dat het aen alle menschen toekomt / soo mans / als Vrouwen / ende leeken het woort Gods te pzediken in de Kercke / de Sacramenten te bedienen / te binden / ende ontbinden / en dat alle menschen ghelijckelijck *Presters* sijn. De

teghen het gheopende Turckdom. 347

De negenste / Ubiquisten, die staende houden / dat het Utschaem Christi, even als de Goddelijckheyt / ober al / ende in alle schepselen regeuwoordigh is.

Siet hier ober Brentius *in magno Catechismo*, Illyricus *contra Schwinckfeld*. ende *Iustum Menium*, Lutherus, *de Capt. Babylon. &c.*

Den vierden taeck bande Luthersche seckte wordt noch voorder ghedeylt in beele andere.

De eerste sijn / Osiandriani, die leeren / dat Christus het menschelijck gheslacht rechtbeerdicht / alleen dooz sijne Goddelijcke nature / ende niet dooz de menschelijke.

De tweede / Stancariani, die heel contrarie leeren aen de voozgaende.

De derde / Novi Pelagiani, die leeren dat in de kinderen gheen erfsonde en is / maer dat het een sekere sieckte is. Item dat beele uptstekende Heydensche menschen / hoe wel sy het ware gheloof niet gehad hebben / nochtang saligh gheworden sijn upt kracht bande wet der nature.

De vierde / Amphidoxi, die leeren dat een ygelijck kan saligh worden in sijn gheloof / als hy maer en ghelooft dat Christus vooz hem gheleden heeft / ende ghestorben is.

De vyfde / Theodoxi, die haer laten voozstaen / dat Joden, en Turcken, de wijle sy ghelooben in eenē Godt Schepper van Hemel / ende van Aerde / metter daet saligh worden.

De sesste / Heterodoxi, die noch Luthersch, noch Calvinist, noch Zuingliacns sijn / maer van elck wat aennemen / r'gene dat haer aenstaet / nergens mede te doen hebbende / als met haer eppen bonnis.

Wat nu aengaet de seckte van Caluyn, hier upt sijn gesproken / eerst in Engelandt de Puritanen, die het houden met die van Geneven, Bernen, ende Hugonotten.

De tweeve / Protestantes, die de Coninghen / ende Princen erkennen vooz de hoofden der Kerke / oock om de verschillen des Gheloofs neer te leggen.

De derde / Statisten, die leeren dat den staet der Ministers / niet onderwozpen en is aen de macht van Coningen / en Princen. De

De vierde / Anglo-Papisten, de welcke behouden de weerdigheden van Aerts-Bisschoppen/Bisschoppen/Dekens/ Canoniken/ Abten/ ende ander Prelaten.

De vijfde / de Quakers, dese ontkennen alle kerckelijcke ordonnanrien / en alle kennisse die dooz kloechheyt / en neersticheyt verkregen woort / boozgebende een inwendigh licht banden H. Geest / en dat alle onse gheleertheyt / die dooz Wyken / boozen / lesen / ofte Catechiseren verkregen woort / bleeschelijck is? sy en willen geen particuliere Wyden hebben om te bidden / ende te Prediken: Sy sijn oock teghen het singhen der Psalmen: Sy verwerpen den Kinderdoop. Sy seggen datter noch Hemel / noch Hel / noch Verrijfenisse des Bleeschs is: dat den eenen mensch geen macht behoort te hebben over den anderen etc. Siet S'werelts Gods diensten Pag. 517.

De sesste d'Arminianen, desen strijden dapper teghen de predestinatie van Joannes Caluyn, als oock meer andere merckelijcke stucken die men kan naesien in S'werelts Gods diensten Pag. 495. 96. 97.

De sevenste / sijn de Millenarissen, die leeren dat Christus binnen vijf jaren (maer die sijn nu al gepasseert) inden bleesch komen soude / ende met een pseren sweert het meeste-deel van sijne vyanden dooden / en dat hy van hier op der aerden met sijne Heptighen dupsent jaer regneren soude in alle bleeschelijcke bermakelijkheden. Sy schaffen af het singhen van Psalmen: Sy leeren dat de Ziel niet eeuwigghlyck leuen en sal. Item dat de Zielen der rechtveerdighen niet in den Hemel en gaen booz den songhsten dagh / maer blijven in het bovenste Element des vperg: sy leeren oock dat de Zielen der Godloosen niet booz het laetste Oordeel in d'Velle en gaen / maer blijven in t'benedenste deel vande Locht / ofte op den gront vande Zee. Sy seggen dat nae den dagh des Oordeels de heele werelt een Hel sal sijn / uytghenomen dat deel des Hemels / daer Godt / ende sijne Engelen haer onthouden: In t'Prediken willense dat hare dienaers sullē gedeckt sijn / ende het volck blootghoofg / maer in de bedieninghe van t'Sacrament / willense

willense dat het volck sal gedeckt sijn / ende den die-
naer blootg hoofd.

De achste / sijn de Independenten. Dese woorden soo
genaemt om datse willen / dat pder particuliere ver-
gaderinge gheregeert worde door haere eegen wet-
ten / sonder aen remant anders te dependeren in
kerckelijcke saken. Sy sijn teghen het ghebedt der
Heeren. Sy laeten toe het scepden van Houwelijc-
ken om klepne oorzaken. Sy leeren dat den Gheest
Godts persoonelijck woont in alle Godt-salighen.
Dat hare openbaringhen van ghelijcke authoziteyt
sijn met die vande H. Schrifture. Dat niemant in
sijn conscientie behoort ongherust te sijn om der son-
den wille / aengesien dat hy is onder t'verbondt der
ghenade. Dat de Ziele samen met t'Lichaem sterft.
Dat alle Heplighen op der aerden twee Lichamen
hebben. etc. Siet S' werelts Gods-diensten. Pag. 524. 25.
26. 27.

Opdelijck leest dat boeck wel van Alexander Ros,
obergheset door Josua Sanderus, uptghegheven in't
jaer 1662. ende ghenoeit 'Swereldts Gods-diensten,
daer sult ghy vinden / datter op onse tijden / ende seer
onlanghs / opghestaen sijn (upt de Kercke der Gherefor-
meerde, soo als Alexander Ros bekent pag. 576.) verre
over de hondert ende sech verschepden dwase / ende
godloose opinten.

Siet / hier hebt ghy dat vuyl / ende menighbuldig
ghebroedtsel van Lutherus, ende Calvinus; wat wonder
dat de Turcken hier in souden bererghert worden;
maer wie is hier anders oorsake van / als ghy-
leden? Ick en kan niet bedencken hoe het moghelijck
is / dat alle de Ghereformeerde, siende dese soo menigh
buldighe verschepdenheden van opinten / upt hare
kercke ghesproken / mede niet bererghert en worden /
ende soodanighe eene Chemepnte niet en versaken /
upt de welke soo vele monsters ghebroept sijn:
doch / ick en weet gheen andere reden / als dat sy ooghen
hebben, en niet en sien, ooren, en niet en hooren, verstant, en
niet en verstaen, want Godt heeft-se overghegheven tot eenen
verkeerden sin.

Predikant. Pag. 43.

De twisten der Christenen moet. men het Christendom niet wijten . want dat de Christenen vele twisten onder malckanderen , gheschiedt door toeval vande verdorventheydt der menschen.

Antwoorde.

Wat en is de questie niet / maer de questie is wte dat de oorzake is van de vererghernisse der Turcken? 't ziju / seght ghy / de twisten / ende oneentigheden der Christenen , schrijft dan dese schult aen Luther , Calvijn , ende hare discipelen / die op den tijdt van hondert / en wepnighe jaren / haer verdepl hebben in meer als hondert / en vijftigh Secten.

Predikant.

De Turcken stooten haer oock aen de veelvoudighe afgoderije , die vande Christenen in het Pausdom wordt begaen met het aenbidden van de Heylighen , en van de beelden.

Antwoorde.

Wat raekt het aenbidden der Heplighen / hoe kan het zyn / dat sy haer hier aen stooten / aenghesien dat sy haren Mahomet als een hepligh Propheet / eeren / aenbidden / ende aenroepen? hebt ghy dan vergheten 't ghene ghy ghesepdt hebt / ende ngt verschepte Schrybers betwesen pag. 144. & segg. dat de Turcken gelooven de boozbiddinghe der Heplighen / en dat sy de selve om hulpe / ende bystandt aenroepen? onder andere de Patriarchen Abraham, Isaac, en Jacob: De Propheeten Moyses, Elias, David: de maecht Maria, Catharina, S. Joris , ende andere / niet als goden ; want sy en erkennen / en roepen niet aen eenen godt / maer als Godts vrienden / ende by Godt besondere tusschen-treders. Deser graben besoecken / en eeren sy oock / en stozten

stozten hare ghebeden by de selve / want sy gheloo-
 ven dat de sielen bande selve / hare ghebeden sullen
 verhooren/ende booz haer by Godt bidden. Gheeft
 nu de glorie aen Godt / ende bekent dat ghy ghelo-
 ghen hebt/wanneer ghy gheseydt hebt / dat de Turc-
 ken haer stooten / ende verergheren aen ons aenbidden
 der Heylighen ; want hoe kan dit wesen / de wijsle sy
 in't selve gheboelen met ons zijn / te weten / dat men
 de Heplighen magh eeren / ende aenroepen / niet als
 goden/maer als vrienden Godts. 2. Dat sy onse ghe-
 beden hoozen. 3. Dat sy booz ons bidden. 4. Dat
 men hare graben magh besoecken / en eeren ; welck
 gheboelen sy nergheens anders van daen hebben / als
 van de eerste / ende oude rechtsinnighe Christenen/
 soo als ick in't wijt / ende breecht hebbe bewesen in
 mijn Tractaet vande Reliquien, ende in een ander ghe-
 noemt Beelden-dienst.

Ghy moest oock ghedachtigh gheweest zijn / t'ghe-
 ne ghy boozders verhaelt van de Heplighen der Turc-
 ken uyt Septem-Castrensis, ende andere / te weten / dat de
 booznaemste onder hare Heplighen / is eenen sekeren
 Sedichasi, 'welck bereeckent eenen heylighen Overwin-
 der, oft eenen victorieusen onder de Heplighen / welc-
 kers graf/en heplighdom is t'wischen Ochman, en Ca-
 raman. Dit is de ghemeypne opinie van allen / dat
 noyt iemandt van die ghene is onthouden sijne be-
 gheerte / welke om sijn hulpe roepen / in wat noodt
 het oock sy / doch aldermeest in oorlooghs-daden/
 en saeken.

Daer is oock een ander / ghenaemt Aarschi Pettesch,
 'welck bereeckent een hulpe der pelprimacie, die oock
 wel wordt aengheroepen / ende ghe-eert / insonder-
 hepdt vande pelgrims / die gheseydt worden / ghedu-
 righ sijn hulpe ghetwaer te worden.

Een ander wordt ghenoemt Ascik Passa, die sijnen
 naem vande liefde heeft / en gheseydt wordt te zijn
 als een Patroon der liefde/ &c.

Maer vele dierghelycke verhalen / soo seght ghy
 pag. 547. Hier uyt can oock nu af-ghenomen worden, hoe
 groot de over-een-cominghe, ende verwantschap is tusschen
 de

Ep lieve / seght my nu eens (de wyle ghy bekent datter soo eene groote oer-een-kominghe is tusschen ons/ende de Mahomeranen, rakende het eeren der Heplighen) hoe sult ghy nu dit samen knoopen / dat sy haer berergheren/aen het eeren der Heplighen? oft misprijzen sy misshien 'ighene sy-selbe doen?

'Eghene ghy boozders seght dat de Turcken haer stooten/aen't aenbidde der beelden: Ick antwoorde/indien sy ghelooven / dat wy de beelden aenbidden, dat is / de selve eere toedraghen die Godt alleen toecome, s'hebben reden om bererghert te worden / want dat soude wesen een groutwelijcke afgoderije. Doch indien sy ghelooven dat wy de beelden enckelijck eeren, sy en hebben gheen reden / om haer daer aen te stooten/soo-men kan nae-sien in wighen Beelden. dienst.

Predikant.

Sy Stooten haer oock aen de transsubstantiatie, en de goddelijcke eerbiedigheydt, die de Hostie wordt aenghedaen.

Antwoorde.

Sy stooten haer oock machtrigh aende goddelijckhepdt Christi, ende willen hem wel ghe-eert hebben als een Propheet/maer niet als Godt/ende wanneer sy verstaen dat de Christenen hem erkennen / ende eeren als Godt/sy worden daer in machtrigh ontsicht. Dat ick dan in uwe plaetse waer / ick en soude niet leeren dat Christus Godt is / om dat ghy de Turcken niet en sout berergheren: waer dat niet een fraeg sake? weet dan/goede man/datter groot verschil is tusschen scandalum datum, en scandalum acceptum. dat is/ een ontsichtinghe die ghegheben wordt / ende ontsichtinghe die sonder reden ghenomen wordt: alsoo werden de Joden ontsicht in de mirakelen Christi, ende in sghen ommevangh met de sondaren: heeft hy daerom de mirakelen laten te doen/ oft de sondaren gheschouwt? gheen sing niet. Hoe dat? om dat hy

hy

teghen het gheopende Turckdom. 353

by aen de Joden gheene occasie en gaf van ontstichtinghe / maer sy waren soo hoog van ghemoedt / ende hartnechtigh / dat sy ontstichtinghe namen oock upr het goet. Alsoo nemen mede de Turcken ontstichtinghe upr onse transsubstantiatic, (ghelijck ghy-lieden oock doet) ende oock upr sijne Godtheydt, maer ghelijck wy / om hare ontstichtinghe / niet en moeten / noch moghen afgaen het gheloof vande Godtheydt Christi, alsoo en moghen wy mede / om die reden / gheen afstandt doen van't gheloofe der Transsubstantiatic, ende aenbiddinghe vande Hostie.

Predikant. Pag. 44.

Sy stooten haer niet weynigh aen de offerhande (ghelijckse valschelijck van den Paus-ghesinden ghenoeemt wordt) der Misse.

Antwoorde.

Laet-se by stooten / sy sullen langh stooten / eer-se die Offerhande van Christo inghestelt / sullen om verre stooten : want ghy-lieden hebt u nu soo vele saren daer teghen ghestooten / met pijken / en sperren / met sweert / ende byet / met pennen / en schyfsen / met lasteringhen / en scheldinghen / somma / met alle ghewelt dat moghelijck is / ende in de plaetse dat-ghe de Misse sout om-ghestooten hebben / s'heeft daghelijck noch meer en meer toeghenomen / ende sal blijben staen / tot spijt van alle vyanden / tot het eynde der werelddt.

Predikant.

Dese ontstichtinghe der Turcken, can blijcken uyt de woorden van haren *Ahmed Ibn-Edris*, die aldus spreeckt : *De Mis-priesters zyn slimmer dan de Ioden, die den ghenen, welcken sy niet en wisten waerachtigh Godt te wesen, eens ghedoodt hebben, doch dese verscheuren alle daghen met hare tanden*

Z

haren

Het gheopent Christendom
haren Godt, ende Saligh-maker, *zijn vleesch etende, ende zijn
bloedt drinckende.*

Antwoorde.

Wy weren dat dit de ghewoonlijcke lasteringhe
is/ van uwe Schrijvers/ en schreeuwerg/ ende booz-
sulckx houden wy 't oock in desen Mahometaenschen
Schrijver.

Predikant.

*Soldanus Turcksch-Keyser seyde oock : Indien dien Godt soo
groot was gheweest, als den hoogsten bergh, soo konde hy al larch
vande Priesters, die hem daghelijcks in de Misse eten, vertert zijn
gheweest.*

Antwoorde.

Desen Soldanus, sprack ghelijck ghy-lieden booz-
gaeng oock doet/ dat is/ als vleeschelijcke menschen, die
niet en smaken 'tghene van Godt is, Wie heeft u gheleert/
dat Godt/oft Christus nu verheerlijct wesen- / kan
verteert worden?

Predikant.

Dien grouwelijken Broodt-Godt maect oock de Joden
wonder af keerigh van de Christelijcke Religie.

Antwoorde.

Soo moet ghy-lieden dan hier van oorzake wesen
want wy en hebben in onse Religie gheenen Broodt-
Godt, ter contrarien / wy leeren/ ghelooven/ ende be-
wijzen/datter nae de Consecratie gheen broodt meet en
is/ hoe kan het dan by ons eenen Broodt-Godt wesen?
misschien om dat ghy-lieden die satte phantasije
hebt/ dat het inder daet broodt is/ 'twelck wy aen-
bidden? wat raecht ons uwe phantasije / ende ver-
nuft?

nust? Neen / bytendt / 'tghene ghy-lieden in't Nachtmael ontfanght / dat is / eeghentlijck / ende inder daet eenen Broodt-Christus ; want ten eersten , ghy moet bekennen / dat het waerachtigh broodt is / 'tghene ghy daer ontfanght ; ten tweeden, ghy leert overluyt / dat ghy in't Nachtmael Christum ontfanght ; boeght dit nu samen / Broodt, ende Christus, ende siet offer niet upt-komen sal eenen Broodt-Christus. Ghy-lieden dan hebt de schuld / dat de Joden af-keerigh zijn vande Christelijcke Religie ; dies te meer / om dat ick bevnde datter thien Joden Roomsche-Catholijck worden / daer ick niet eenen vinden en kan / die sich begheve tot de Gereformeerde ghesindthepdt.

Predikant. Pag. 45.

Oock stooten haer de *Mahometanen* aen de valsche ghe-naemde heylighe Reliquien , en andere superstitieule ceremonien.

Antwoorde.

Hoe kan dit wederom waerachtigh wesen / aengesien / dat sy self / de Reliquien, eeren van hare valsche Heyligen (soo ghy selve bekennt) als van haren Mahomet, Sedichali, en andere ? Worden sy dan verergert in't gene sy selve doen ? ofte houden sy het eeren der Reliquien , booz quaet / hoe komen sy dan t'selbe te bestaen ?

Der-halven ; alles ghenomen dat de Turcken haer stooten / aen t'eeren der Heylighen , en Beelden, aen de transsubstantiatie, ende aanbiddinghe vande H. Hostie, aen de Misse, aen de Reliquien, ende andere Ceremonien: Ghy en komt niet loochenen / of ghy komt hier / in dese seben stucken / ober een niet met de Mahometanen. Siet / bytendt / waer ghy u selven toe-brenght: Ghy valt in den strick / die ghy booz een ander ghelept hadt; want uw' booznemen was / ons te verghelijcken by de Mahometanen, ende hier komt gy nu booz den dagh niet seven stucken, die gy-lieden / niet de Mahometanen, booz

quaet hont veel geluck aen de Ghereformeerde gemeente, die de Turcken, in dese boozsepede stucken/ moet erkennen booz hare broeders.

Ghy wilde ons stellen tot spot / om datter eenige ober-een-komste schein te wesen tusschen ons / ende de Turcken; ende soo verblindt sijt ghy gheweest/ dat ghy niet gesien en hebt / dat ghy hier uwe eppen Gemeente stelde tot spot / wanneer ghy giuckt ophalen die stucken/in de welke sy precis ober-een-komt met de Mahometanen: Doch wy sullen noch al meer soodanige staeltjens hoozen uyt uwen mont.

Predikant.

Matthaus Paris verhaelt, dat, als *Saladin* Groot-vorst van *Afsen*, *Ierusalem* hadde ingenomen, hebben de Christenen versamelt alle de *Reliquien* der Heylighen, diese op de Heylighen plaetsen konden vinden, en hebben se in vier groote yvooren vaten geleyt, welke *Saladin*, onder andere dinghen, die hy de Stadt t'onderghebracht hebbende, ghenomen hadde, siende, en t'ghene in de selve was neerstelijck ondersoeckende, soo heeft hyse doen brenghen te *Baldagh*, en geven aen den *Caliph*, op dat de Christenen niet meer souden roemen vande beenderen der doode, en gelooven datse die tot voorbidders inden Hemel hadden, welcker beenderen, sy eerden op aerde. Doch den vorst, ende Patriarch tot *Antiochien*, en d'overighe geloovighen van soo grooten schat niet willende herooft sijn, hebben onder eede beloofst, datse de selve *Reliquien* souden lossen met twee-en-vijftigh duysent *Bisancen*.

Antwoorde.

Oyt dit verhael sie ick / dat ghy niet alleen gelijck en sijt aen de Turcken, maer noch stinnet; want uwe booz-ouders hebben soo menige treffelijcke *Reliquien*, verzoopt/ verbrjpselt/ verbrandt/ met de boeren ghetrappelt/ in t'water geworpen/ namelijk hier t'*Antwerpen*, te *Ypre*, te *Doornick*, t'*Amsterdam* heel *Hollant*, *Zeelant*, en *Vriesslant* deur: Ende desen *Turcyschen* vorst *Saladinus*, heeft de selve ghespaert / ende den *Caliph*,

liph.

teghen het gheopende Turckdom. 357
lyph. aen den welcken hyse ghesonden hadde / moerse
oock nootsakelyck bewaert hebben / aenghemerckt
datse de Chyistenen van sin waren te lossen.

Predikant.

De Heere Baron *Budowez* spreeckt oock aldus : T'is waer-
achtigh, waer van ick dickwils met de Griecken ghesproken
hebbe, en t'gene ick haer vlijtigh heb inghescherpt, te weten,
dat het onmogelyck is, dat de *Ioden, Turcken,* en andere *Hey-*
denen bekeert, en Christo ghewonnen konnen worden door
het onderhouden van uyterlijke *Ceremonien* : Iae alle die sijn
haer eerder een aenstoot, en erghernisse, en om vry met den
Apostel te seggen, sy sijn soodanigh, *door de welke Gods naem*
ghelastert wort onder de Heydenen. Dit verhaelt dien waerden
man, de welcke, na dat hy seven jaeren *in Turckijen* (om nu niet
te spreken van sijne andere reysen door *Duytslant, Italien,*
Vranckrijck, en Engellant) hadde doorgebracht &c.

Antwoorde.

Een dinck beklaege ick/te weten/dat desen waer-
den man Baron de *Budowez*, die soo ghy seght/seven ja-
ren / en meer heeft besteedt om te door-reysen *Turck-*
kijen, Duytslant, Italien, Vranckrijck, ende Enghelant, niet
een seer twee / ofte dyp / upgespleten heeft om te zep-
len naer *Sina, Japonien, Brasilien, ende andere gewesten*
van *Juden*: Hoe menighe dupsenden / jaer milltoenen
van *Heydenen*, soude hy daer ghesien hebben / nu be-
keert tot het *Roomsch-Catholijck gheloof.* Van/
gheloobe ick / soude hy sijn penne wel t'huys gehou-
den hebben / ende moeten bekennen / dat de upterlyc-
ke *Ceremonien, de bekeeringhe der Heydenen* niet en
beletten / maer ter contrarie / de selve verhoorden;
suder boeghen / dat een van de aensienlycke mannen
van *Hollant, ten tijde van den ouden Barnevelt,* het seer
wel booz hadde / wanneer hy onder andere redenen /
(waerom men aen de *Catholijcken* in *Hollant,* gheen
bypheyt most gheben van in t'openbaer hare *Religie*

te oeffenen) dese oock boozstelde / dat de Ceremonien van de Roomsche Kercke te groote aenlockelen sijn tot haer geloof.

Wat de Joden aengaet ; ick en kan niet ghelooven dat sy dooz de upterlycke Ceremonien, souden vererghert worden : Ter contrarien ick hebbe upt haren eppen mont / onder andere een van hare booznaemste Rabbijnen, dat sy de Ghereformeerde gesintheit hierom namelijck op het hooghste verfoeyen / om dat sy noch Ceremonien, en heeft / noch Sacrificie.

Dooz soo veel de Turcken belanght ; ick geloobe dat sy van de Ceremonien niet veel en houden / maer ghelijck sy in menige van hare stucken seer ongherhint sijn / alsoo sijn sy doock in dit stuck / ende komen over een met de Ghereformeerde,

Wengaende de spruke vanden H. Apostel Rom. 2. 24. hy en spreekt daer niet vande Ceremonien, maer vande gene die aen andere een goet leven aenpreken / ende nochtang self niet wel en leven.

Predikant. Pag. 46. 47.

Den selven Budomez verhaelt, dat alle de weldaden *Christi* worden vande Grieken in *spectaculen*, en als in eene *Comedie* verandert. t' Welck te sien is voor haren Altaer in t' verrichten van Heylige dinghen ; daernaer in besprenckelingen, lampen, en pelgrimagien, in het thoonen aen het volck van hare Heylige dingen, en Reliquien der Heylighen ; in t' toebereyden van een wieghe voor het Kindeken *Christus*, ende in hem te begraven. Voorts de Heere Willem *Lithgouw*, verhaelt hebbende de superstieuse, ende belachelijcke Ceremonien, met de welcke de Christenen seker Beeldt van een doot Lichaem, representerende, onsen Salichmaker, en hebbende de ghelijckenisse van vijf bloedighe Wonden, draghen, kussen, en begraven, seght eyndelijck : *De Turcken bespotten, en beschimpen haer ondertusschen in haer aensicht.*

Antwoor-

Antwoorde.

Dit is merckelijck / dat de Griecsche Christenen, hier in over-een-komen met de Roomsche Kercke, dat sy Altaren hebben om haer Liturgie te doen met vele/ en verscheyden Ceremonien; dat sy oock / wy-water hebben/ Lampen/ en pelgrimgagten / dat sy hare Reliquien der Heylighen toonen / dat sy verbeelden de gheboozte Christi, ende oock sijn Graf: Ick bevinde dat dit altemael oock te vinden is / by die berve uytghepreyde Christenen van heel Moorenlandt: Waer van daen moghen alle die boozsejde Christenen dit ghehaelt hebben? niet van de heden-daeghsche Roomsche Kercke, want sy hebben haer ober lanck van de selve afghesneden: Soo en kan ick dan anders niet bedencken / als dat dese Ceremonien onder haer sijn ghebleven van die alderoutste tijden / wanneer de Roomsche, ende Griecsche Kercke maer een was: soo ist dan heel wel / want de Christelijcke outheyt verdient wel soo veel / datmen haer in dit respectere/ ende meer sie op hare instellinghen / dan op het spotten/ ende schimpen der Turcken. Doch indtender order de Griecsche Christenen/ soo ghy seght / eenigh bezogh ongaet/ dat en gaet ons niet aen/ ende moghen wel liden / dat sy hier over van de Turcken bespot worden.

Predikant. Pag. 48. 49.

Insonderheyt slooten haer de Mahometanen aen den Beelden-dienst in de Roomsche Kercke. Iae sy hebben sulcken afkeer vande Beelden, datse oock eertijts niet en hebben willen ontfangen eenigh geldt, op t'welck eenighe Beelden gheslaghen sijn. *Septem-Castrensis* seght, datse de Religieuse Beelden niet anders verploecken, ende verfoeyen dan den brandt vande helle selve.

Antwoorde.

Desen selven askeer hebben de Ghereformeerde van onse beelden: Ergo hier wederom een stuck / in't welck sy ober-een-komen met de Mahometanen.

Predikant. Pag. 48.

Sy stooten haer aen den dienst die aen MARIA wordt ghe-daen.

Antwoorde.

Item noch een stuck in't welck de Ghereformeerde ober-een-komen met de Mahometanen. Lae ghy zyt diesaengaende noch slummet als sy: want ghy bekent selve Pag. 283. 111. Afdeel dat sy de ghene straffen die den naem *MARIÆ* lasteren / alsoo dit eene wet is onder haer: Indien jemandt, 'tzy een Christen, 'tzy een Turck, 'tzy een Arabier, 'tzy een Moor, *Christus* dat Woordt Godts, welcken wy gheloooven door de kracht des heyligen Gheests gheborn te sijn, ofte oock selve de Maeght, welke Godt heeft suyverder, ende uyt-nemender dan alle schepselen ghemaect, ghelastert heeft, die sal beneven een gelt-boete, t'festigh slaeghen ontfanghen; en daer wordt ghetupghyt dat dese Wet by de Turcken strenghehlyck onder-houden wordt. Waer hebt ghy-lieden opt de ghene ghestraft / die den naem *MARIÆ* ghelastert hebben / 'tzy met haer sinadelijck te noemen Mayken Timmer-mans, ofte met te segghen / dat sy niet beter en was / dan andere vrouwen?

Predikant, Pag. 49.

Theodorus Bibliander seght, dat de Turcken de Christenen voor goddeloose houden, om datse voor de beelden het hooft ontblooten, het lichaem neyghen, de knien buyghen, &c. De Heere *Sandijs* seght, dat de Mahometanen de Christenen

nen

teghen het gheopende Turckdom. 361
nen achten voor afgoden-dienaers, om dat sy de beelden, en
conterfeytselen houden in hate kercken, en huysen.

Antwoorde.

Item noch twee stucken / die ghy-lieden houdt met
de Turcken.

Predikant. Pag. 50.

Septem-Castrensis verhaelt, dat, als hy op't Eylandt *Chio* was,
en by-gheval d'Ambassadeuren van de Turcken, de Kercken,
en in de selve, de beelden thoonde, daer over tusschen hem,
ende haer een disput is gheresen, doch in't welck hy haer niet en
konde voldoen, sy ghedurigh segghende, en herhaelende:
Ghy-lieden dient d'Afgoden.

Antwoorde.

Dit is recht / 'twelck de ghelijckenisse tusschen de
utwe / ende de Turcken, noch meer bevesticht: want
schoon wy u met handen / en voeten / en reden / en
Schriften / ghat ober-rupghen / en dupsentmael soo
met schriften / als mondelinghe disputen / obertupghet
hebben: soo en doet ghy eben wel niet anders als
roepen teghen ons: *Ghy-lieden dient d'Afgoden: ofte
uwe beelden sijn Afgoden.*

Predikant.

Hugo Linschote ghetuyght in sijn *Reys-boeck*, dat hy eens met
de *Portugiesen* de Kercke vande *Mooren* sagh, en een *Portugies*
den *Turcken* vraeghde: waer haeren Godt, ende Heylighen
waeren, die sy aenbaden (alsoo hy in haer Kerck niet en
sagh dan een berdeken, op't welck jedts was gheschreven uyt
den *Alkoran*) soo heeft hem een *Moor* gheantwoort, dat sy
niet en aenbaden hondt, ende steen, maer alleen den levendighen
Godt, die in den hemel is; maer ghy *Portugiesen*, seyde hy, doet
ghelijck de *Heydenen*; want ghy bidt aen ghemaecte beelden, en
die doet ghy de eere, die welcke Gode alleen toekomt.

Antwoorde.

Wat kost'er beter passen op de Ghereformeerde? Want ghelijck de Turcken in haere Kercken niet anders en hebben / dan een berdeken / daer sedt& op gheschreven staet upt den Alkoran; alsoo en hebben de Ghereformeerde niet anders in haere Kercken / dan een groot bert / daer op gheschreven staen de Thien Gheboden: Ghelijck oock de Turcken ong'valschelijck bellegghen / dat wy houdt / ende steen aenbidden / ende aen de beelden de eere bewijfen die Gode alleen toekomt; alsoo bellegghen ong' oock de Ghereformeerde.

Predikant. Pag. 51.

Soo schandelijk ist voor de *Paus-ghesinden*, als het heuchlijk is voor ons, dat de *Mahometanen*, onse vyanden selfs hier van Richters zijn, Deut. 31. 32.

Antwoorde.

Maer / goede man / ghy en weet selber niet / wat ghy al praet: Weet ghy niet dat ghy ong' in vele stukken hebt willen ghelijcken by de Mahometanen, in de welke sy stryden teghen utwe ghesintheit? siet ghy niet / dat ick mede sond' konnen segghen: soo schandelijk ist booz de Ghereformeerde, als het heughlijk is booz de Catholijcken, dat de Mahometanen, onse vyanden selfs, in alle die stukken / (in de welke ghy ong' by haer verghelijckt) Richters zijn?

Predikant.

De Mahometaen *Ahmed Ben-Idris* verdoemt in de *Paus-ghesinden* den dienst der Enghelen, het niet trouwen vande Priesters, de superstitieuze consecratiën vande schepselen, d'oorbiecht, ende vele dierghelijcke op-merckelijcke dinghen meer.

Ant.

Antwoorde.

Item, noch vier stucken / in de welcke de Ghereformeerde ober-een-komen met de Turcken. Gaet maer boozt; ende in de plaetse van te bewijfen dat wy aen de Mahometanen ghelijck sijn; soo sult ghy den dienst doen aen uwre Ghemeente / om haer te verthoonen / dat sy selfs Turcksch, en Mahometaensch is.

Predikant. Pag. 52.

Wy achten het daerom onghetwijffelt waer te sijn, het ghene Willem Lithgouw heeft gheseght: *Indien het niet en ware om dese beelden, en superstirieuze Afgoderijen, die de Roomsche-ghesinden haer toeschrijven, de Turcken souden al over lanck haer tot het Christen ghelooove bekeert hebben.*

Antwoorde.

Wat praeten is dit? Indien de beelden sulck een beletsel sijn van de bekeerlinghe der Turcken; hoe komt het dan dat ghy-lieden de Turcken niet en bekeert / aenghesien dat ghy-lieden gheen beelden en hebt? Sijt ghy-lieden dan niet krachtigh ghenoegh om de Turcken wijs te maecten / dat ghy-lieden geene Papisten en zijt / maer dat ghy haere leeringhen eben / of mee; berfoept / als de Turcken selve? kont ghy haer niet wijs maken dat ghy andere Christenen zijt? of indien ghy upt bzeese des doodts desen naem niet en durst booz den dagh bzinghen / kont ghy niet segghen dat ghy Hollanders zijt ghelijck ghy in Japonien doet / schamende / ende bzeesende daer den naem te draghen van Christenen? waer is het dan aen vast / dat ghy-lieden de Turcken niet en bzinght tot het Christendom?

Predi-

Predikant.

Wy en de *Turcken* houden ons aen dien gront-reghel van *Lactantius lib. 2. cap. 9. Instit.* oock elders by-ghebracht van *Pezelius*: 'Ten is niet te twiiffelen, of daer en is gheen Religie, daer beelden zijn.

Antwoorde.

'Tis ontwaerachtich dat dit eenen Gront-reghel is van *Lactantius*: Immerg niet sulckx en seght hy op die plaetse die ghy haer booz-stelt/ te weten/ *lib. 2. Instit. cap. 9.* Jae/ ter contrarien in't vijfde Boeck, daer hy namelijk onderschept maectt tusschen de ware/ ende valsche Religie/ en kan ick niet binden/ dat hy eenigh ghewagh maectt van beelden/ om daer mede te berhoonen/ dat de valsche Religie/ hier dooz/kan onderkent worden van de waerachtighe: Daerom studeert wat beter/ ende bewijst my de echtige plaetse aen/ daer *Lactantius* seght/ dat gheene Religie kan wesen, daer beelden zijn.

Predikant. Pag. 53.

Beneven de *Turcken*, stooten haer oock niet weynigh aen de beelden, de *Joden*, die de *Paepsche Kercken* voor Afgoden-huyfen, en dreck-huyfen houden, ende ten hooghten qualijck nemen, dat sy by de *Papisten* sien het tweede ghebodt uyt-gheschrapt, ende ghenoeghsaem vernieticht door haer doen; waer van *Chamierus*, *Edwin Sandis*, *Voetius*, *Hoornbeeck*, en oock ons boeck teghen de *Joden*, breeder kunnen worden naghelsen.

Antwoorde.

Dat het ontwaerachtigh is/ ende een grobe leughen/ dat wy het tweede ghebodt nyt-gheschrapt hebben, hebbe ick in't lanck ende bzeedt bewesen/in een besonder Tractaet.

Dat

teghen het gheopende Turckdom. 365

Wat wy 't selve oock niet verniericht en hebben / door ons doen, hebbe ick verhoont in mijnen Beelden-dienst. Leest die twee Tractaten wel/ende siet wat gy'er teghen hebt.

Wat de Joden onse beelden verfoepen/ dat is waer; dat ghy-lieden mede dit doet / is oock kenbaer; soo en zyt ghy dan niet alleen ghelijck aen de Turcken in vele stucken / maer oock aen de Joden? Wat sal utwe Ghemeente nu segghen/ wannet sy hoorz/ dat haere ghesinthejdt samen ghelapt is/ upt het Turckdom, en Jodendom.

Predikant.

De Jode *Abra vanel*, sprekende vande aen-roepinghe der Afgoden als voor-bidders, en patroonen by Godt, seght aldus: *Dit ghevoelen is over-ghebleven, en blijkt oock noch teghenwoordigh in het gheloove der Christenen, doch wy en oordeelen niet alsoo, maer wy stieren onse ghebeden tot den Heere onsen Godt.*

Antwoorde.

Item noch een stuck/ in't welck ghy het houdt met de Joden.

Predikant. Pap. 54.

Dat onderscheyt, dat vande *Roomsche* ghemaect wordt, datse niet de beelden aanbieden, maer Godt, die door de beelden wordt ghepresenteert, wort van de *Joden* wederleght, ende belachen.

Antwoorde.

Soo wort het oock belachen vande Ghereformeerde; siter hebt ghy dan wederom een stuck / in't welck de Ghereformeerde ober-een-komen met de Joden.

Predi.

Predikant.

Wat sullen wy, tot, en voor dese dinghen segghen? 'Tis soo verre van daen, dat wy hier de *Mahometanen* souden beschuldighen, ende dat wy haer verschoonen, en rechtveerdighen.

Antwoorde.

Daer ist dat ick u wilde hebben: want indien ghy de Mahometanen verschoont / ende rechtveerdicht in de stucken diese met u houden; dupsentmael meer reden hebben wy om haer te verschoonen in de stucken diese met ons houden: (want wy kunnen choonen datse die af-gheleent hebben vande oude rechtsinnighe Kercke / ende ghy-lieden niet) wat komt ghy ons dan berispen / ende uyt-schreeuwen om dat wy / soo ghy seght / in sommighe stucken aen de Turcken ghelyck sijn?

Predikant, Pag. 55.

'Tis niet ghenoech met bloedighe traenen te beweenen, datmen noch siet, erghens onder ghenaeemde Christendom, daer sich soo hoogh de *Joden*, en *Turcken* aen ergheren.

Antwoorde.

Eplaeg! spaert toch utwe traenen om te beweenen / de bertwerringhe / ende bloedt-stoztinghe / ende oneenicheden / die ghy-lieden hebt in-ghebracht onder de Christenen / namelijk hondert en-seg kerterijen en meer / op den tijdt van twintigh / of dertigh jaeren / soo ick u boven hebbe aenghewesen uyt utwen Alexander Ros, ende Josue Sanderus: Beweent utwe vooz-ouders / die soo jammerlijck sijn berlept / ende bedrogghen gheweest van Luther, ende Calvijn: Beweent dat met bloedighe traenen / dat utwe
Mere

Mercke soo vele eentwen gheschuypt heeft / ende soo is versterken geweest / dat uwe broeders (indien sy maer erghens gheweest zijn) de couragie niet ghehadt en hebben / volghens 't gebodt Christi, om in't midden der vervolghinghen openbaere belijdenisse te doen van haer gheloof / soo als de Roomsche Catholijcken op alle eentwen ghedaen hebben: keweent de slappigheyt van de heden-daeghsche Ghereformeerde Predikanten / die noch Turcken, noch Joden hebben bekeert / daer sy nochtans noch van beelden en houden / noch van't aenroepen der Heylighen, noch van de Oorbiecht, noch van de Reliquien, noch vanden dienst / diemen de Enghele / ende de H. Maghet aendoet / noch van de onthoudinghe der Priesteren, noch van de ceremonien, noch van de Misse, noch van vele andere stucken / die ghy seght dat de Turcken, ende Joden mede verfoepen: Met alle dese stucken die van ons gheleert worden / ende ghy seght bekerselen te sijn van de bekeeringhe der Turcken, en Joden, hebben wy / durbe ick opentlijck segghen / op een jaer / meer Turcken, en Joden ghebracht tot het Christendom / als ghy-leden op eene volle eentwe van hondert jaeren.

Immers / om dit Capittel te sluyten: Ick segghe dat ghy eenen cloecken helt zijt / aenghemerckt dat ghy / ons willende by de Turcken gelijcken / ende alsoo tot spot stellen van uwe slechte ghemeynte / dien spot op uwen hals selve hebt ghehaelt vooz de gheheele werelt / wanneer ghy opentlijck bekennt dat de Ghereformeerde in vele hoofst-stucken het houden met de Mahometanen, en Joden.

HET III. CAPITTEL.

Van het stellen tot Martelaren.

Predikant. Pag.107.

DE *Turcken* stellen hare soldatem voor, dat alle die, welke in de oorloghe sterven, reghelrecht naer het Paradijs gaen. Dit doet de Soldaten met sulcken blijmoedigheyt vechten, sonder eenighen arbeyt, ofte perijckelen aen te sien. Die haer bloedt storten in den oorloogh teghen de vyanden, voor hare Religie, worden by haer Martelaren gheacht. De *Turcken* meynen, seght *Busbequius*, dat *ghener sielen haestigher inden Hemel vlieghe*, dan die der kloeckmoedighe mannen, die in den oorlogh ghevallen zijn; voor welcker behoudenisse de maegden oock daghelijckx haere ghebeden, en ghe-loften tot Godt doen.

Antwoorde.

Ich gheloobe dat ghy eer olpe upt eenen kep perssen sult/ dan hier eene ghelijckenisse stellen tusschen ons / ende de *Turcken*. Doch laet ons u / naer ghewoonte / hoozen praeren.

Predikant. Pag.108.

'Tschijnt dat die vande Roomsche Kercke dit van de *Mahometanen* hebben aen-gheleent. Want onder de Martelaren die van haere Kercke worden ghe-cert, worden oock, ghelijck haeren *Aubertus Miraus* verhaelt in *Fast Belg. Pag. 622. 623.* die Soldaten ghetelt, die in het innemen van *Lisbon* Anno 1147. sijn ter neder ghevelt.

Ant-

Antwoorde.

Ick dacht wel / dat ghy u hier sout moeten behel-
pen met leughenen/want Aubertus Miræus en seght niet
dat alle Soldaten/die vooz Lisbon ghebleven zyn vooz
Martelaren worden ghehouden/ oft dat de gheheele
Kercke/doech sommighe/vooz soodantgh erkent: was
dan? Hy seght dat die van Lisbon upr een besondere
devotie, sommighe daer vooz hielden / welckers lic-
hamen, oft Reliquien bewaert worden in de Kercke van de
H. Maria, ende dat namelijck ter oorzake van de mira-
kelen die daer ontrent waren gheschiedt. Intien ghy
nu/gheen onderschepdt en siet / tusschen de approbatie
van de Kercke/en tusschen de devotie van een besonde-
re stadt/bidt Godt om licht. Immers/ by soo verre
in dese mannen/behalven het beehren vooz 'i Chryste-
lijck Gheloof teghen de Mauren, gheene andere beson-
dere redenen hadden gheweest om haer te eeren als
Martelaren / hoe en soude dan Aubertus Miræus niet
alle de soldaten die vooz Lisbon ghebleven waren/
vooz sulckx erkent willen hebben?

Predikant.

De *Jesuyten*, leughenachtighe verheffers, en roemers van ha-
re Ordre, in *Imag. primi saculi pag. 808. 809.* maken eenighe van
hare mede-ghesellen, den welcken, in den orloogh, onder de
soldaten vermengt zijnde, met de selve het ghemeyne noodt-
lot hadden aenghetroffen, tot Martelaren, daer se nochtans
onsen *Zuinglius*, soo overhalen, en lasteren, om dat hy in den
oorloogh met sijne mede-borghers, opghetiocken, ende ghe-
bleven is.

Antwoorde.

Hier liegt ghy dat ghy swart wordt.

Voor eerst. 'Tis valsch dat de *Jesuyten* leughenachtighe
verheffers, en roemers van hare Ordre zijn

Ten tweeden. 'Tis leughen dat de *Jesuyten*, hare mede-

A a

de-ghes

de-ghesellen/van de welcke ghy hier spreekt/stellen tot Martelaren.

Ten derden. *'Tis leughen / dat de mede-ghesellen onder de soldaten vermengt waren/als sy ghedoodt zijn.*

Ten vierden. *'Tis leughen / dat sy het ghemeyne noot-loode met de soldaten hadden aenghetrossen.*

Dock laet ons de eyghen woorden hooren van dat boeck dat ghy citeert/de welcke aldus luyden :

Petrus Buzelinus, Laurentius Everardi, Ottho Campensis, zijn ghevanghen gheworden, (te wesen van de **Hollanderz/nae dat den slaggh booz Nieuw-poort ghe-eyndicht was**) *Buzelinus* riep overluydt, dat hy gheen soldaet, maer een Herder der soldaten was. Dat hy gheen handel en hadde van wapenen, maer van sielen. Dat hy gheen soldaet en was vanden Ertf-Hertogh, maer van Godt alleen. Hier op heeft hem den vyandt met twee coghels door-schoten: Maer *Laurentius*, bekent wesende van sommighe overloopers, heeft haer tot medelijden be-veecht; sy hadden hem dickwils hooren preken in't legher vanden Coningh, ende baeden den vyandt om sijn leven. Maer wat ghebeden soude de *Calvinische* wreedtheyt aenveerden voor een *Iesuyt*? soo is dan desen cloecken man, niet eens biddende voor sijn selven, met vele wonden van sweerden, en coghels ghedoodt wesende, ter nederghewelt. Ten lesten, *Ottho Campensis*, aen wie onlanghs den Ertf-hertogh hadde ghebiecht, als hy eenen vande ghewonde hadde ghenomen op sine schouders, om hem van de doot te verlossen, omringhelt wesende vanden vyant, heeft sijn leven verloren, als hy dat van een ander wilde bewaren. Hare doode lichamen, op dat ghy hier uyt, den haet, ende uyt den haet de oorlake des doots mooght giffen, zijn soo door-de wonden gheschonden, ende ghekapt gheweest, dat men den eenen van den anderen niet en heeft connen onderkennen. Het betaemde dat sulcke eendrachtighe mannen, welckers doot, ende oorfaecke des doots ghelijck was, oock in hare doode lichamen niet en souden onderscheyden connen worden. De cloeckmoedicheyt van weynighe, heeft veel vermoghen ghesiaet tot d'alghemeyne glorie. Van dien dagh af, is by de groot-achtinghe der Societeyt, oock ghekomen eerbiedigheydt. De mare liep, dat dese Paters heylighen, ende waerachtelijck Martelaren

telaren

telaren waren, ende vele Wijse hebben't gheloof.

Tot noch toe de epgen woorden van het verhael-
npt de welke ghy fiet ten eersten, dat dese mannen
ghebanghen wierden/ ende ober sulckx teghen recht/
ende reden ghedoodt. Ten tweeden, dat dese mannen
niet ghemenght en waren onder de soldaten, maer besich
met de ghequetste op hare schouderx te nemen / ende
die andersins te helpen/ ende te troosten. Ten derden,
dat sy aldan / het ghemeyn noot lot van't ghevecht niet
onderstonden, maer naer het ghebecht ghebanghen
wierden. Ten vierden, dat de Jesuyten haer niet uytghe-
ven voor Martelaren, maer alleenlyck segghen / dat de
mare soo liep / ende dat vele wijse / de oorzaeck haer-
der doot verstaen hebbende / het selve gheloofden.
Gheeft dan wederom Godt de glorie / en bekenet dat
ghy gheloghen hebt

Wat uwen Zuinglius aengaet, die is te velde ghe-
trocken met die van Zurich, niet als een Kercken die-
naer, maer als een soldaet / sae Capiteyn der soldaten/
ende is ghequetst gheworden als hy ueffens de ande-
re bocht: Siet Florimund, ende Spondan, ende andere.
Alsoo is seer groot verschil tusschen Zuinglius, en de
vooznoemde Jesuyten.

Predikant.

Vanden Cardinael Baronius *Ann.* 610. §. 2. ende 664. §. 7:
schijnen die soldaten tot Martelaren ghestelt te worden, die
sterven in den oorlogh voor de bescherminghe des Vader-
landts, ende insonderheydt der Religie, te weten, de Paep-
sche.

Antwoorde.

'T is leughen: want op de eene plaetse en heeft Ba-
ronius niet een woort hier van / op de andere / segt hy
heel contrarie: hoorst sijn epgen woorden *Ann.* 610. niet
§. 2. maer § 4.

De Keyser *Phocas*, seyt hy, heeft sulckx willen doen, doch
foo hy sijn voornemen hadde te kennen ghegheven, ende dat

wilde volbracht hebben door de Priesters, in welckers macht hy wel wist dat was de Canones te stellen, en is niet ghehoort gheweest. Hem hebben dan met grooten lof wederstaen den Patriarch van Constantinopelen, ende de andere Bisschoppen, die met hem waeren, ghebruyckende namelijk de autoriteyt vanden *H. Basilius*, de welcke eenen Penitentielen Canon hadde gefonden tot *Amphilochium*, datmen aen de gene, die in de Oorlogh eenen dootslach hadden gedaen, de Communie niet en sou geven, sonder voorgaende Penitentie. Als *Phocas* de sententie van soo eenen grooten Vader hadde ghehoort, is aen sijne autoriteyt gheweken, ende heeft afstant ghedaen van sijn voornemen.

Wat dunckt u hier van? waer stelt hier Baronijs tot Martelaren die in de Oorlogh booz de Paepsche Religie sterben? ter contrariten/ hy zyyst de Bisschoppen/ die de requeste van Phocas hebben afgheslaghen/ ende niet begeert datmen die soldaten soude erkennen booz martelaren / de welke enckelijck sterben in d'oorlogh / al-hoetwel sy misschien bechten booz de Keltigie.

Predikant.

Doch dat de Paus-ghesinde, die soldaten, die haren dienst ghebruycken laten tot de uytroeyinghe vande *Albigensen*, *Hussiten*, *Protestanten*, en andere valsch-ghenaemde Kettters in *Duytslant*, en *Nederlant* sterven, tot Martelaren maken, en is gheenens te verwonderen.

Antwoorde.

T'is ghelogen dat wy die soldaten tot Martelaren stellen/ of opt ghestelt hebben / de welke enckelijck sonder meer haren dienst hebben laten ghezuycken tot de uytroeyinghe der *Albigensen*, *Hussiten*, en *Protestanten* etc. Wzenght my eenen Catholijcken *Aurheur* boozt/ die dit gheruyghe.

Predikant.

Predikant.

Molanus in *Chronico subjecto Notal. S. S. Belgij Pag. 200.* spreeckt aldus: *Ick meene dat op dat jaer alleen, te weten 1572. meer Nederlanders Martelaren ghestorven sijn, dan op alle de andere jaren die van t'begin der werelt verlopen sijn.*

Antwoorde.

Molanus en spreeckt van gheen soldaten/ die enckelijck haren dienst hebben laten ghebruycken tot de oproepinghe der ketteren; maer hy spreeckt alleen van de gheestelijke / Religiouse / ende oock andere personen / die om gheen ander oorzake / dan om het gheloof sijn omghebracht gheweest / ende hy wilt seggen / dat in t'jaer 1572. meer omghebracht sijn gheweest vande Geusen / om der Religie wille / als opt op eenigh ander jaer / soo lanck als de werelt ghestaen heeft / dooz de geusen in Nederlandt.

Predikant.

De Paus-ghesinde houden, en erkennen oock voor hare Martelaren *Jacob Clement* moordenaer van *Hendrick III. Coninck* van Vranckrijk.

Antwoorde.

Tis wederom onbeschaemdelijck gheloghen: ter contrarfen / *Henricus Spondanus Anno 1589. §. 14.* noemt hem den alder-Godloosten dienaer des duyvels.

Matthæus Dupleix Hist. Franc. Anno 1589. noemt hem / een monster der Hellen, ende seght dat hy dit seyt begaen heeft door het ingheven des duyvels.

Chappuys in t'berbolgh vande Historie van Vranckrijk dooz Belleforest Anno 1589. noemt hem eenen vermalijden Apostaet, opgheweckt door den duyvel, ende van de helle voortghebracht, soo als de letteren van synen naem mede-bzenghen.

Petrus Matthieu in *syn Historie van Vranckrijk Pag. 773* noemt hem eenen vermomden duyvel, ende ellendighen verrader ende grouwelijken moordenaer.

Heribertus Rosweyde in *syn Kerckelijke Historie Pag. 1327.* noemt dit seyt een moordadich, boos, ende onbehoorlijk stuck.

Hoe durst ghy dan soo stoutelyck seggen / dat wy soodantgh een mensch booz een Martelaer houden? upt wie bewijst ghy dat?

Ten anderen, hoe komt desen Jacob Clement, hier te propooste aengesien dat ghy booz hadt te toonen dat wy de soldaten die booz de Keligie bechten / en sterben tot Martelaers stellen? wat komt ghy dan hier praeten van eenen die noch soldaet is geweest / noch booz de Keligie gebochten heeft?

Predikant.

Over de doot van *Henricus III* is een *Danck-oratie* te Roomen ghedaen van den Paus *Sixtus V.* ghelijck my *Wilhelmus Warmington*, selve een Paepsch schrijver, gheleert heeft.

Antwoorde.

Wie / en wat booz een Persoon dese boozseyde *Wilhelmus Warmington* geweest sy / en weet ick niet; maer dat weet ick wel dat hy / ende ghy / hier ghelogen hebt.

Predikant.

Hy maeckt *Bellarminus*, ende andere Paepsche vleyers beschacmt, die dit ontkennen oyt gheschiedt te sijn.

Antwoorde.

Met reden hebben sy dit ontkent / want daer en is gheenen blyck; ende ick ontkenne het niet haer; want *Warmington* en is niet sufficient / om dit te ghetuyghen.

Dies

teghen het gheopende Turckdom. 375

Dies niet tegenstaende / ghenomen daer was soo een Danck-oratie gedaen / (hoe volght hier uyt dat Jacob Clement, by ons wort ghehouden booz een Martelaer? stelt eens dit ghevolgh in goede forme. Doch t'sal beter sijn dat ghy dit stelt onder uwe struykelingen, misslaghen, afdwalinghen vande penne, ofte achteloosheyt, die ghy op r'eynde van uwe inleydinghe selve vzeest begaen te hebben in uw' Boeck.

Predikant. Pag. 109.

S'houden oock voor Martelaer *Henrick Garnet*, die wegen het buspoeder verraet teghen *Jacob VI. Coninck van Engelandt*, en t'*Parlament* ghedoodt is.

Antwoorde.

Dit is noch eens gheloghen / dat *Henricus Garnetus* een verrader geweest is: ghy / en uwes ghesinde sout hem dat gheerne te last ghelept hebben / maer te verzeess: Verhalben al-hoewel de oozsake sijns doots / ghenoeghsaem is om hem booz een Martelaer te houden; soo ist nochtans dat ghy niet machtigh en sijn te bewijfen / dat de Roomsche Kercke hem eert / ofte erkent booz een Martelaer: wanneer sp dit sal doen / dan sal het tijt wesen te roonen / dat sp met recht dit doet / ende seer wel.

Predikant.

Sy houden en erkennen oock voor Martelaren *Nottingh*, en *Pasman* verraders van *Maastricht*.

Antwoorde.

T's gelogen dat dese mannen sijn verraders gheweest / ghy noch semant is machtigh dit te bewijfen. Doet het / ist dat ghy kont.

Predikant

Oock *Balthazar Geerards* dien godloosen moordenaer van Prins *Willem*, wort van de Paus ghesinde voor Martelaer ghehouden. *Estius* prijst wonder desen *Balthazar* weghe[n] sijne heerlijcke *vromigheydt*, en noemt sijne moort, een heerlijck stuck werck.

Antwoorde.

Estius ontstaet met sijn advies: dat is bekent / dat het noyt iemandt van de Catholijcken is inghebalen / den selven te eeren / ofte te houden als Martelaer: oft indien der eenighe soodantghe ghetweest zijn / sult ghy de opinie van weynighe te laste legghen aen de Roomsche Kercke?

HET IV. CAPITTEL.

Van het vasten, ende de Vasten-avont-daghen.

Predikant. IV. Afdeel. Pag. 435. 437.

DE Turcken zijn jaerlijcks ghewoon een gantsche maent van dertigh daghen te vasten, welck vasten by haer ghe-naemt wordt *Ramadan*: Mahomet reden ghevende van d'instellinghe van dit *Ramadan*, seght, dat op den 15. dagh van dese maendt, hem den *Alkoran* ghesonden zy: en op den twintighsten dagh de Psalmen aen den Coningh *David*. Dat op den dry en twintighsten dagh de Heere *Iesus Christus* gheboren is, Dat op den vijf en twintighsten de tafelen des Wets op den bergh *sinai* aen *Moyse* zijn ghegheven. Dat op den dertighsten *Enoch* is opghenomen in den hemel; en soo schrijft hy van den eersten tot den laetsten dagh, sijne verborghentheden toe.

Ant-

Antwoorde.

Ghy doet wel / dat ghy hier gheene ghelijckenisse en stelt tusschen ons / ende de Turcken, want ick soude u datelijck seyn den tot mijn Tractaet van het Vasten, op dat ghy daer sout moghen sien / van wien de Turcken dit vasten (uytghesondert de voorszghemelde / ende andere omstandigheden) afgeleent hebben / te weten / van de oude rechtsinnige Kercke, de welke in de schyften van hare leeraers gerupght / dat het vasten van veertigh daghen onder de Christenen / eene instellinghe is / afkomende vande Apostelen selve.

Predikant. Pag. 439.

In die daghen, de welke naest voor haer vasten-tijt gaen, pleghen-se gheen meerder overdaet in spijs, dranck, oft andere dertelheydt en ongebondentheydt, dan-se voor henen ghewoon zijn. Jae in teghendeel pleghen-se haer wel, wat in spijs, en dranck te ontrecken, en soo tot het vasten te bereyden, op dat-se die haestighe veranderinghe des te beter souden moghen verdragen. En dese blinde menschen beschamen seker in desen, die vande Roomsche Kercke, de welke haer tot haer veertigh-daghsche Vasten zijn ghewoon te bereyden met suypen en swelghen, met dansen, en springhen, ende andere bedenckelijke boeterijen: bedrijf van cluchten, balletten, en batementspelen.

Antwoorde.

Hier beghint ghy noch eens d'abusen van baldadighe menschen te laste te legghen aen de Roomsche Kercke. Doch wat middelen van de selve Kercke zijn ghebruyckt gheweest om dese abusen te weiden / ende hoe de goede hier over versucht / en de selve berispt hebben / bewijse ick in t utwe eyghen verhalen.

Ten eersten ghy seght pag. 440. dat de Jesuyt Cornelius à Lapide in *Tren cap. 1. v. 7.* klaeght / dat de Turcken, ketters / ende andere ongheloobighe met de Sabbaten,

dat is / Feest-daghen der Christenen spotten / en dat den Turckischen Ambassadeur in Vranckrijk bespot / ende upghelachen heeft de vasten-abonden der Christenen.

Ten tweeden : ghy seght pag. 441. dat Stapletonus in *Prompt.* sou segghen / te weten / klaeghs-ghewijse : Wy her vasten van veertigh daghen sullende beghinnen , maken ons ondertusschen gantschelijck droncken , en dienen den buyck , als oft wy nae die dry daghen niet aen *Christus* , maer aen *Venus* Godts dienst souden doen.

Ten derden : ghy seght dat de Jesupten van Vlaenderen *Imag. primi saeculi lib. 3. cap. 9.* hebigh inbaren teghen ghen de vasten-abonden.

Ten vierden : seght ghy dat de Jesupt Serrarius in *lib. Machab. cap. 1. pag 395.* wenscht / dat de sake / en naem van die Bacchus feesten / gantschelijck mochten wegh ghenomen worden.

Ten vijfden , bekent ghy dat Ludovicus Viues , aldus hier van spreckt : Wy en ondersoecken niet , wat d' onse doen , maer wat den Wet-ghever bevolen heeft te doen. Want dat onse menschen de wet niet ghehoorsaem en zijn , is hare schult , ende niet des wets.

Dit zijn de klachten / versuchtinghen / ende wenschen gheweest van die weerdighe mannen / ober de abusyen der vasten-abont-daghen.

Du wat middelen men te weghe ghebzacht heeft in verscheyden ghewesten / om de boozseyde abusyen te wecten / kont ghy leeren upt onse *Imago primi saeculi*.

Voor eerst sult ghy vinden pag. 791. hoe dat onsen Eerw. P. Jacobus Stratus , Rector van 't Collegie van Leuven in 't jaer 1599. om wegh te nemen die verouderde ongherbondenheyt der vasten-abonden / door een heymelijck ingheben des ghemoedts / aenghegaen heeft een nieuw merck : want vercreghen hebbende handen Arts-Bisschop van Mechelen Afaet van heertigh daghen / booz de ghene / die in onse Kercke souden komen bidden / om te beletten de sonden / die op die dry dagen gheschiedden ; heeft de booznaemste mannen van de stadt / ende van de Academie ghenoodt tot

tot

tot de Biechte / ende H. Communie / op dat sy de Ghemeynte met haer exempel souden voor-gaen. Den uyt-ganck bande sake heeft ghetoonde de uyt-nementheyt van desen bondt: want de selve ver-spredt wt sende door de onligghende Provincien / is gheworden tot eene ghewoonte. In ons Nederlandt is het Rijck des Satang / machrich / door desen middel verkrencht gheweest: want men soude niet segghen dat het nu Vasten-abondt / maer Paesch-dagen zijn; soo groot ist ghetal van de ghene die H. Sacrament komen ontfanghen: op eenen ijt / siinder tusschen de palen van onse Provincie alleen ghetelt geweest over de neghen-en-beertigh duysent / ende vierhondert Communicanten. Dese Godtvuchtigheyt en blijft niet alleen tusschen de borghers / maer de boeren / van alle d' onligghende Dorpen door verscheden Predikanten op-gheweckt zijnde / komen met soo een menichte / op dese daghen / om hare devotie te houden / datter in sommighe steden sijn ghetelt gheweest meer als vijf duysent.

Leest nu boozders wat het booznoemde boeck vermeldt Pag 376. te weten dat in het jaer 1640. op de vasten-abont-daghen binnen Roomen sulck eenen toeloop is gheweest van Communicanten, dat men nu niet en scheen te vieren de vasten-ayonden, maer de maeltijden van't hemelsch Hof.

Oer naer: 'Tis soo verre ghekomen, dat op korten tijdt, in vele steden de menichte van alle de Religieusen, en Priesters niet ghenoeghsaem en was, om de biechten te hoovande ghene, die tot de selve hoops ghewijs quamen ghe-loopen. Wat schoone spectakels waren't te sien, inde plaetse van sotte hoopen van rasende menschen, de Pastoors uyt de naest gheleghene dorpen, met hare heele ghemeynte komen, met een Godtvuchtigh ghesanck, door de straeten der steden, met Cruycen, en vanen, nae de Kercke der Societeyt? de borghers te sien aenkomen, verweckt wesende door de Godtvuchtigheyt der Lands-lieden? eyndelijck te sien dat de Kercken nu meer ghefrequenteert wierden, dan te voren de baldadigheden ghepleeght? en desen brandt der Godtvuchtigheyt is, met ghelijck ghewelt, ontfeken gheweest, niec
allec

alleen in een Rijck, ofte in *Europa* alleen, maer oock de gheheele gantsche werelt deur. 'Twaer te lanck hier te verhaelen het ghetal 'twelck de HH. Sacramenten ontfanghen heeft in verscheide Collegien, daer en wordt in onse jaerlijcksche brieven niet dick wilder herhaelt, als dat de vasten-avonden nu waeren verandert in Paesch-daghen. Hier waren uyt ghe-deylt nu dertigh, veertigh, vijftigh en meer duysenden van HH. Hostien; elders was schier de gheheele stadt ten H. Sacramente ghekomen: over al, was de oude onghobondent-heyte of teenemael wegh-ghenomen, ofte een groot deel verdruckt. Hoe gheluckigh is dese veranderinghe van eene alderbooste ghewoonte! ja onghelooftick, ten waer datse de heele werelt saegh voor de ooghen: want wie en beproeft niet, dat de vasten-avonden nu niet anders sijn, dan tecken van meerdere Godt-vruchtigheydt.

Hoozt nu ten tweeden, watter gheseydt wordt in onse jaerlijcksche brieven van't jaer 1653. Pag. 309. Te Bononien op den donderdagh booz den Vasten / heeft hem het Broederschap van de H. Maghet ontrent vijf-hondert sterck in vijf benden ghedeelt / allegaer met sacken bekleedt: In de eerste bende waerender hondert allegaer met groote swaere Crupcen ghesladen. De tweede / oock bestaende in hondert / droeghen allegaer in de handt een doodtgh-hoofst. De derde boerde de teekenen van het leste oordeel. De vierde bande helle. De vijfde verbeelde de hemelsche glozie. Waer dat dese processie henen giuck/groepde ghedurigh aen/den toeloop des volckx / ende latende de ongherijnde spelen / ende comedien / wterden met een beter spectacel naer siele / ende naer lichaem vermaeckt. In het gaen wterden op-gheseght / eenighe korte spreken getrocken upt de Schrifture / dienende tot schrick bande sonden / of tot ghedachtenisse des doodtgh / ofte tot schroom bande helle &c. Van de Paters der Societeit wterden oock op verschepden plaetsen korte vermaninghen ghedaen tot het volck: tot dat de processie ten lesten ghekomen is ontrent den about / in de Kercke der selver Societeit, ghevolghe wesende van sulck een menschte volckx / datse de Kercke niet en kost batten.

Doch

Doch op dat ghy niet en soudt dencken dat dese/ en dierghelijck middelen maer van heden / of ghisteren sijn ghebruyckt gheweest / leest wederom het boeck *Imago primi sæculi* ghenoemt *Pag. 375.* daer sult ghy vinden / dat in de hoorzgaende eenwe te Gandien, een stadt van Spaignien, sex van onse Waters op de vasten-avondt-daghen sijn lanxt de straeten ghegaen metten blooten hoofde/ ende boeten / haer selven disciplinerende / ende met doodts-hoofden in de handt / vermaenende het volck tot boetbeerdighepdt.

In't Jaer 1611. sijn op die daghen inde stadt van Leuven, ter tafel des Heeren ghekomen ober de dyp dupsent menschen; de hoeren oock upt sestig onligghende dorpen/ hebbe haere repse aenbeert in den nacht/ door reghen / en ongheweerte / door lastighe wegghen / op dat sy haer devotie souden houden. *Litt. Annua Pag. 253.*

In't selve jaer/ seggen onse jaerlijcksche brieven *Pag. 281.* heestmen gesien binnen Gendt, dat de Vasten-avonden, nu gheen daghen meer waren van weelde/ maer van Godt-vruchtighepdt.

In't Jaer 1612. is de menighe bande Communicanten, te Leuven soo groot gheweest / dat vier-entwintigh Priesters/ behalven de andere Steltgheusen/ niet ghenoeghsaem en waren om de biechten te hoorren: Al't gheral van de ghene die het lichaem onses Heeren alsdan hebben ontfanghen alleen in onse Kercke / is gheklommen tot byf dupsent/ende twee hondert. *Litt. Ann. Pag. 351.*

In't Jaer 1609. was het met die daghen te Lisbona in Portugael soo verre ghekomen/ dat de Chirurgijns ober ons klaegghden/dat sy niet eenen gequetsten en kregghen. *Litt. Ann. Pag. 69.*

Desghelijckx oock te Braunsbergh hebben sy gheropen. Noyt en sijn de vasten-avondt-daghen, soo droogh, soo stille, ende soo droeve gheweest, men siet nauwelijckx eenen die droncken is, niemant heeft questie, niemant en woelt, oft en vecht.

Dit heb ick wat breeder op-ghebaelt / op dat ghy soudt

soudt sien dat ghy gheen reden en hebt / om soo upt te roepen teghen onse Vasten-abonden : want zijnder eenighe abusen door desen gheweest / die sijn nu ofte ghebetert / of gantschelijck upt-gheroep : zijnder noch eenighe over-ghebleven; 'tis te beklaghen / nemandt van de goede en probeertse / wy houden 't door een grouwel / ende onbetamelijck aen de Christenen: Doch 'tis ghenoech / om de Roomsche Kercke hier van te herschoonen / datmen van alle kanten / ende in alle ghewesten / soodanighe middelen saerlijck te weghe brenghet / die ghenoechsaem sijn / om alle onghebondentheydt te beletten / midts de menschen de selve willen ghebruycken / ghelijckmen over al nu siet deurgaens gheschieden.

Wanneer van de Jesuyten van Vlaenderen, soo ghy seght / heuch invaren teghen de Vasten avonden, met de welcke de menschen schenen openbaerlijck van *Christus* tot *Bacchus* te vervallen, en aen een zijde gheleght hebbende alle schaemte, en ghevoelen van Religie, alle dertelheydt, en baldadigheydt te bedrijven, alsoo dat het schandelijck wordt gheoordeelt gheen schandelijck feyt begaen te hebben: Weet / vrient / dat se hier spreken van de oude tijden / ende niet van de onse. Iae dit streckt grootelijck tot de eere van de Roomsche Kercke, dat sy de daghen van weelde / ende dertelheydt / heeft konnen veranderen in daghen van devotte / ende Godtbruchtigheyt / soo ghy boven hebt konnen hoorzen / ende de gheheele werelt nu siet door de ooghen.

Daerom hebt ghy groot onghelijck / als ghy seght Pag. 441. Dat der Paus ghesinden dertelheydt in haere voorbereydinghen tot het Vasten, insonderheydt in *Spaignien*, *Italien*, en *Vranckrijck* groot is, haere gulsigheydt beestelijck hare ijdelheydt belachelijck, hare godloosheydt, en onghebondentheydt grouwelijck &c. Want die tijden sijn nu verre / ende lanc ghepasseert; ofte / indien dit noch van onghebonden menschen / in die landen gepleeght wort / daer zijnder hondert duysenden teghen / die als van heele daghen in de Kercken besteden / om door de selve te bidden / ende haer sielen te voeden / niet alleen met 'tgehoor van Godtbruchtige sermoonen / maar

doct

teghen het gheopende Turckdom. 383
doek met het alder-heylighste Lichaem des Heeren /
ende andere wercken van boet-beerdighydt: maer
dit is wonderens weerdigh / dat ghy-lieden het beer-
tich-daeghsche Vasten hebt af-ghebroken / endat ghe-
nochtans de Vasten-abondt-daghen behoudt: of het
t'wylt alles op die daghen soo pluyt is / laet ick
Godt binnissen.

HET V. CAPITTEL.

Van het Wij-water.

DEse materie was ick van sin ober te slaen / om
dieswil dat ick alreede hier van een besonder
Tractaet hebbe laten in druck gaen nu twee jaren ghe-
leden / in de welke ons Wij-water, ende des selfs
ceremonien worden bevesticht / ende ulve op-wor-
pinghen wederleydt: Doch / soo ghy u hier weder-
om / naer gewoonte / misgaet in vele valscheden / ende
ongerijmtheden / soo ist van noode gheweest / dat ick
de selve soude ontdecken / ende eene soo dickwils her-
haelde materie / in't kout aenraecken / namelijk doek
op dat wy moghen sien de ober-een-kominghe dies-
sengaende tusschen ons / ende de Turcken.

Laet ons hooren.

Predikant. Pag. 409.

De *Turcken* sijn ghewoon haer te wasschen, soo menich-
mael sy oft tot hare tempelen gaen, of biddē willen, alsoose mey-
nen datse, sonder reyninghe, niet behoorlijk hare ghetijden
konden bidden. Hierom seght *Corovicus*, datse by hare Ker-
ken, uytermate schoone putten hebben, op dat dese daghe-
lijcksche wasschinghen des te ghemackelijcker van alle die
ghene verricht souden mogen worden, die in de Kercken wil-
len ingaen om te bidden.

Ant-

Antwoorde.

Buypen twijffel hebben sy dese ghewoonte afghesleent / of vande Ioden, of van de eerste Christenen.

Van de Ioden, blijkt uyt verscheydē plaetsen vande Boeken / Exodus, Leviticus, Numeri, dat sy verscheyden wasschinghen hadden / als namelijk oock een water der suyveringhe, om haer te besproepen / wannec sy ofte quamen bidden / ofte offerhande doen / ofte eenighe andere Goddelijcke diensten / waer van men oock sien kan *Aristeas de 70. interpp.* Van de eerste Christenen gherupghen de oudste Leeraers / dat sy haer ghewoon waren te wasschen vooz het ghebiedt.

Den H. Clemens *lib. 8. Constit. c. 38.* sprekende vande tijden der Apostelen / seght : Dat een Christen bidde, gewasschen sijnde. Tertullianus *de orat. cap. 11.* toont klaer dat dese ghewoonte was over veertghien hondert jaren / als hy seght : wat maniere van doen is dit, te bidden met ghewasschen handen, ende nochtans niet een onsuiver ghemoet?

Den H. Joannes Chrysoftomus *Hom. 72. in Ioan.* Als wy sepr hy / sullen gaen in de Kercken, wy wasschen onse handen.

Item : *Hom. 36. ad Popul.* Wy hebben de gewoonte van onse te wasschen, ende te bidden, ende niemant wort toeghelaten dat te doen sonder gewasschen te sijn.

Van dese selve ghewoonte spreken oock Anastasius *Sinaita orat. de S. Synaxi*; Gregorius Magnus *lib. 12. Resp. 10.* Hieronymus *Ep. 50.* Paulinus *Ep. 12.* ende andere meer.

Tot desen eynde / soo als Eusebius gherupghet *L. 10. Histor. c. 4.* stonden der backen met water / ofte Fonteynen / ghelijck Paulinus getupghet / aen de ingangen van de Kercken der Christenen.

Es dan dat de Mahometanen hare wasschinghen hebben gheleert van de Joden, t'sp vande Christenen; soo sy maect gheene superstition met de selve hadden ghemengelt / en souden hier over niet moeten berispt worden; want die vande Joden, en sijn van Christo nergens verboden / dan vooz soo veel sy nu verballen waren

waren

teghen het gheopende Turckdom. 385
waten tot superstittien/ namelijk booz den eten; en
die bande Christenen sijn ghesprobeer geweest van
de oude rechtsinnige/ enoe Apostolijcke Kercke.

Predikant. Pag. 414.

Sommige Christenen in d'eerste Kercke, hadden oock de
ghewoonte van hare handen te wasschen, eerse baden, poo-
ghende haer ghebruyck te verdedigen, en te bevestighen met
de woorden des Apostels: *Ick wille dat de mannen op alle plaet-
sen bidden, ophessende reyne handen* 1. *Timoth. 2. 8.* Doch dit is
van de oude leeraren seer wel verworpen, ende bestraft.

Antwoorde.

Isst mogelijk dat ghy dit soo plaetselijck hebt dut-
ten upbraken? wie sijn die oude Leeraeren/ die dese
se wasschingen hebben verworpen / ofte bestraft.

Predikant.

Onder andere *Tertullianus*, die aldus spreeckt: *Wat wijse is
het, datmen wel met ghewasschen handen, doch met een wylen geest
sijn ghebedt doet?* &c.

Antwoorde.

Hadst ghy *Tertullianum*, boozder gelesen / of niet ge-
raepbraecht/dan sout ghy gesien hebben/dat hy niet
de wasschingen der handen bestraft / maect de reden/
om de welke / dit sommighe superstitienselijck de-
den; te weten / tot ghedachtenisse van dat *Pilatus* sijn
ne handen ghewasschen hadde / wanneer hy *Christum*
leverde aen de *Joden*: Als ick, seght *Tertullianus*/
de sake scrupuleuslijck ondersocht, ende de reden afvraeghe,
hebbe bevonden, dat het eene ghedachtenisse was vande le-
veringe des Heeren: wy aenbidden den Heere, ende en leve-
ren hem niet, jae wy moeten strijden tegen het exempel van-
de gene die hem ghelevert heeft, ende niet om soo een oor-
facke de handen wasschen; ten sy dat wy om der conscientie
wille

Bb

wille

wille, de besmeuringhe van den menschelijcken handel wasschen. Hoozt ghy wel dat Tertullianus de wasschinghe der handen vooz het ghebedt niet en berwerpt/maer appzobeert / wanneer sy gheschiedt om der consciencie wille, ende niet upt eene ongherijnde oozsake?

Leest hem oock in *Apolog. cap. 39.* daer sult ghy bevestinge vinden van dese appzobatie/ daer hy seyt: Naer het wasschen der handen, en lichten, wort yder in t' midden geroepen om aen Godt te singhen uyt de Heylige Schrifturen, soo veel als hy uyt sijn eygen vernuft vermach.

Wat is dan in u een dobbel bedzoch. 1. dat gy Tertulliano toeschryft/per t'welek hy noyt gedacht heeft. 2. om dat ghy sijne woorden/daer de kracht van sijnen discours in bestont/hebt afgesneden. Stelt ons dan een ander Out-vader vooz / die de wasschinghe der handen in de eerste Christenen / soude bestrafte hebben.

Predikant. Pag. 415.

Dit doet *Chrysofomus*, als hy seyt: *Inden Tempel sullende gaen, wasschen wy de handen, doch niet de herten.*

Antwoorde.

Dit is noch onbeschaemder/dan het voozgaende: Want wie en siet hier niet soo klaer als t'licht vande Sonne/ dat *Chrysofomus* de wasschinghe toestemt/ doch niet die / de welke gheschiet sonder supberinge der herten? alsoo heeft de Heere Christus berispt / degene die baden met de lippen, ende niet metter herten: sult gy hier upt beslupten dat Christus verboden / ofte bestrafte heeft / alle ghebedt dat met de lippen / of mondelinge gedaen wert? Hoe bestaet ghy-lieden dan / of Psalmen te singen / ofte andere ghebeden te doen met den monde?

Predikant.

Meer dan op eene plaetse bestrafte *Chrysofomus* scherp dit ghebruyck der Christenen.

Antwoor.

Antwoorde.

Ick segge ront upt dat ghy hier wederom hebt de waerhepdt ghespaert: ofte wel stelt ons de plaetsen voor.

Predikant.

Hy doet dat *Hom. 52. in Mattheum.*

Antwoorde.

Hoe ghy voorder gaet / hoe ghy u selven meer tot schande stelt ter oorzake van uwe ongetrouwtgheyt / ende bedroch:

Hoozt dan de eygen woorden Chrysoftomi op die selve plaetse / die ghy hier voorstelt.

Wy sien, seyt hy / dat die ghewoonte nu in sommighe Kercken heeft toeghenomen, datter veele groote neerstigheyt doen, om in de Kercke te komen met ghewasschen handen, ende suyvere kleederen, ende gantschelijck gheen sorghe en draghen, hoe sy een suyvere Ziele, ende onbevleekt ghemoet aen Godt sullen opdragen. Dit segghe ick, niet dat ick verbiede den mont, ofte de handen te wasschen, maer om dat ick niet en wille den mont alleen met water ghewasschen te hebben, maer, soo het betaemt, met alle soorten van deughden: Want uwe handen sijn vuyl van dootslaghen, ende andere boose stucken, en den mont van vermaledijdinge, lasteringe, verwijtinghe, grammoedighe, ende onsuivere woorden, van ongebonden lagh, en sielterije. Indien ghy dan hier in niet plichtigh en sijt, komt met groot betrouwen: Maer indien ghy u met dese vuylicheden besmeurt hebt, waerom arbeydt ghy te vergheefs? waerom wascht ghy neerstelijck den mont, ende tonghe met water, en waerom en vaeght ghy niet af, hare schadelijcke, ende pestilentielle vleecke?

Wat seght ghy nu: hoozt ghy wel dat het soo verre van daer is / dat Chrysoftomus hier soude bestraffen Het wasschen der handen, dat hy ter contrarsen / het selve toe laet ende niet en verbiedt? doch soo niet / dat niet

alleen de handen soude wasschen met water/en boozde reste besmeuren met sonden/ dat en wilt Chrysofostomus niet recht / ende reden niet hebben; verborghens valt sijne bestraffinghe niet op het wasschen der handen, maer op het besmeuren der selve met boogheden: Welck is nu uwe tweede plaetse daer ghy seght/ dat Chrysofostomus dit boozsepde wasschen soude verwozpen/ ende bestrafft hebben?

Predikant.

Die staet in sijne *achtste Homilie* op den eersten brief tot *Timotheum*, het eerste Capittel.

Antwoorde.

Op die plaetse en hebbe tek niet konnen vinden/ maer wel Hom 8. in cap 2. ad Timoth. 1. ende daer en seght Chrysofostomus niet anders / dan t'gene hy in den boozgaenden discours heeft ongenomen.

Timmers / ghy hebt Chrysofostomus hoozen segghen/ dat hy het wasschen van den mont, ende der handen niet en verbiedt.

Ghy hebt oock hier boven ghehoort upt de 36. Homilie ad Popul. dat hy seght: Wy hebben de ghewoonte van ons te wasschen, ende te bidden, en niemant wort toegelaten dit te doen sonder ghewasschen te sijn. Bekent dan/ dat het outwaerachtigh is/ dat Chrysofostomus, dit wasschen verwerpt/ ofte bestrafft / veel min / dat hy dit sekerpelijk doet/ soo ghy seght.

Predikant.

Wie en kan nu in desen, d'over-een-kominghe der *Mahometanen* met de *Paus-ghesinden* niet sien? want oock die hebben haer gewijde wateren met de welcke den Priester (om nu niet te segghen hoe de *Paus ghesinden* haer met de selve besproeyen, eerse in hare Tempelen gaen, om hare ghebeden, en andere supersticieusen Gods-dienst te verrichten) volgens d'instellinge van *Alexander* de eerste, ghelijck *Durandus*, doch
valschehijk

valschelijck seght, de Kercke, den Altaer, en het volck besprenght, op dat alle vuyligheyt van de onreynne geesten daer door soude mogen verdreven worden, soo uyt de woninghen, als uyt de herten der gheloovighen.

Antwoorde.

Ghy en kont wy nu niet loochenen datter eene wasschinghe ghebruyckelijck was by de alderoutste Christenen/ eer sy haer begaven tot het gebedt/ oock ten tijde vande Apostelen/ soo men by Clemens Romanus kan sien/ welck ghebruyck noyt van de oude Deevaers bestrast is geweest: Indien wy dan mede eenighe wasschinghe ghebruycken/ waerom vergelijcke ghy ons met de Turcken, ende niet liever met de alderoutste Christenen?

Ten anderen/ hoe betoont ghy/ dat Durandus, de instellinghe van t'Wp-waer/ valschelijck toeschryft aen den Paus Alexander denersten?

Predikant. 416.

Uyt dese woorden, die aen Alexander worden toegeschreven, te weten: Wy belasten alle Priesteren soo te doen; want indien de asche van de koe besprenght sijnde op t'volck, t'selve heylighde, en reynighde, te weten van lichte, of vergevelijcke sonden, veel meer sal het water dat met sout ghemenght, en door Goddelijcke ghebeden gheheylight is, het volck Heylighen, en reynighen van vergevelijcke sonden: En indien de bitterheyt, of onvruchtbaerheyt des waters gebetert is, als Elizaus sout daer in stroyde, hoe veel te meer sal het sout, dat door Goddelijcke ghebeden gheheylight is, wechnemen d'onvruchtbaerheyt vande menschelijcke ghebreken, ende de besmette reynigen, en suyveren, en andere goederen vermighvuldigen, ende de listen des duyvels afkeeren, ende de menschen voor quade phantastien bewaeren. Dese ongerijmde, en Godloofse redenen, en dat eynde t'welck Godts lasterlijck ghedroomt wort te spruyten uyt eene menschelijcke insteilinghe, doen ons gelooven, dat Alexander denersten van dien naem Bisshop van Roomen, gheensins en is gheweest den Autheur van dese

dese instellinge, schoonsse sijnen naem ghebruycken, om dese sotte instellinghe te bevestighen, en aensien te doen hebben.

Antwoorde.

Ick en kan niet bedencken waer ghy de woorden haelt / om uwe galle uyt te spouwen / ende aen de srechte menschen te vertoonen uw' verbittert ghemoet: want t'is alles ongherijmt, of Godloos, of Godts-lasterlijck, of Sot, dat ghy hier uytbraeckt. Een wijs / ende boozsichtigh man / en mach niet een enkel woort / sae selfs niet een letterken opnemen / ofte hy moet het konen proberen: stelt u dan eens in posture / om te proberen dat dese instellinge ongherymt is. 2. dat sy Godloos is. 3. dat sy Godts-lasterlijck is. 4. dat sy Sot is; ofte indien ghy dit niet en kont goet maken met hondige redenen / soo houden wy u self booz ongherijmt, Godloos, Gods-lasterich, ende Sot. Derhalben leest mijn Tractaet van het Wy-water ende siet of ghy t'selbe kont wederleggen.

Predikant. Pag. 416.

De Bisschoppen van Roomen dachten in dien tijt vry op wat anders, en sy waren Godt-saligher dan datse haer met sulcke superstitionen, en Afgoderijen touden besigh ghehouden hebben, en datse sulck een kracht souden toegheschreven hebben aen water met sout ghemenght, t'welck door uyerlijke gesten, en Gramatsen, besworen, en belesen is, met een ghebedt dat ghedaen is sonder gront van Godes woort, tot een gebruyck tot het welck ons Godt het water niet gegeven heeft.

Antwoorde.

Hier hebt ghy twee redenen om te thoonen / dat dese instellinghe ongherijmt, godloos, Godts-lasterigh, ende sot is.

De eerste, om dat het water belesen wordt met een ghebedt dat ghedaen wort sonder gront, van Godts Woort. Dat grondt dit ghebedt in het Woort Gods heeft /
sullen

sullen wy hier naer sien upt *1. Tim. 4.4.* ende *1. Timoth. 2. 1.*
 Doch laet ons nemen 'ten hadde gheenen grondt in
 Godts Woordt. Indien ghy hier upt wilt besnyten
 eenighe ongherijmtheyt, oft godloosheyt, soo besluyt
 oock dat het ongherijmt, oft godloos is/ het elfste Ca-
 pitteel vanden brieft tot de Corinthianen vooz te lesen
 in't Nachtmael / want dat en heeft Christus niet ghe-
 daen/noch en wordt erghens in Godts Woordt aen-
 ghewesen/oft belast / men kan oock niet binden dat
 de Apostelen sedt sulckx souden ghedaen hebben: oft
 meynt ghy misschien dat dit niet ongherijmt is / om
 dat het de woorden vande Schryfture zijn/ de welcke
 in uw' Nachtmael worden vooz-ghelesen sonder last/
 oft instellinghe Christi? alsoo meynt wy dat het
 ghenoech is/om niet ongherijmt te wesen / dat wy
 ober het water de woorden/ende ghebeden ghebruy-
 ken vande Kerkche inghestelt / aen de welcke be-
 last is *1. Timoth. 2. 1.* Smeekinghen ende ghebeden te doen/
 vooz Continghen/ende Princen: hoedantighe ghebe-
 den? oft wat formulier? dat en seght Paulus niet/
 maer laet de brijheyt aen de Kerkche/ende hare Ober-
 sten / soodantighe ghebeden te maken/ ende in ordze
 te stellen/ als haer soude goet duncken: alsoo hebt
 ghy-lieden selve de brijheyt ghenomen van beson-
 dere ghebeden te maken / die ghy spzeect vooz het
 Nachtmael, naer het besluyten der Houweliicken, vooz/ en
 nae de Predicacien, van de welcke ghy noch exempel/
 noch instellinghe Christi hebt/noch der Apostelen. Nu
 moet ghy my rhoonen/ waerom dat uwe ghebeden/
 die ghy spzeect in soodantighe omstandigheden /
 meer grondt hebben in het Woordt Godts / dan de
 onse/die wy spzeken ober het water. Ghy moet oock
 bewijfen/dat ghy-lieden meer macht hebt om beson-
 dere ghebeden te maken/ende in ordze te stellen / als
 wy; andersing ick sal soo byp uptroepen teghen u/
 als ghy doet teghen ons/ dat alles ongherijmt, god-
 loos, lasterigh, ende sot is / wat ghy dies-aengaende
 doet.

Maer ghy brynght vooz uwe tweede reden, dat ons
 wy-water belesen wordt / tot een ghebruyck, tot het welck

ons Godt het water niet ghegheven en heeft:

Ten eersten. Ghy moet bekennen/dat Godt het water aen de Joden ghegheven heeft tot supperinghe der vaten/en namelijk oock der menschen / 'twelck *Numeror. 8. 7.* gheuoemt wordt het water der ontsondinghe, dat is/seght uwen Bijbel *Num. 7.* Water om t'ontsondinghen, en nae de wet der Ceremonien van sonden te reynighen. **Soe langh als wy dit noch van Christo, noch van sijne Apostelen verboden vinden / ende vande eerste Christenen ghepleeght / soo langh houden wy dat dooz gheoorloft / vervolghens/ is ons het water tot soo een ghebruyck ghegheven van Godt.**

Ten tweeden: **Den H. Paulus i. *Timoth. 4. 4.* seght dat alle schepsel Godts goet is, ende darter niet verworpelijck is, als het met dancklegghinghe ghenomen wordt: merckt dat Paulus spreekt van alle schepsel, ooversulckx oock van het Water. 'ten zy dat ghy het selbe wilt slupten upe het ghetal der schepselen; jae Paulus v. 5. spreekt noch dupdelijcker / ieggheude / dat alle schepsel gheheylight wort door het Woordt Godts, en door het ghebedt. Waerom en kan/oft en mach van het water/ niet gheheylight/ oft gheseghent / oft ghewijdt worden dooz het ghebedt?**

Tot uoch toe en hebt ghy met dese twee redenen niet gheapproeert/dat het ongherijmt, godloos, Godts-lasterigh, sottrigheyt, supersticie, oft afgoderije is / het schepsel des waters te segheuen/ oft soo de aenmerkinge van uwen Bijbel by hzenght *Num. 11.* 'tselne tot een recht, ende heyligh ghebruyck te gherichten, oft bequaem maken.

Wy hebben dan upe Schizture / dat de Kercke eenighe sekere ghebeden mach maken: wy hebben oock / dat alle schepsel door het ghebedt can gheheylight worden, soo Paulus seght/ ende dat het tot een heyligh ghebruyck can bequaem ghemaect worden, soo den Dordrechtchen Bijbel bekennt. Du en kan niemant loochen/oft het water is mede een schepsel; volght dan/dat het water dooz het ghebedt kan gheheylight/ende tot een heyligh ghebruyck bequaem ghemaect worden: dienbolghens en sie ick tot noch toe gheen ongherijmtheyt, oft godloosheyt in ons wy-water.

Pre-

Predikant.

Schoon *Alexander* dit ingheftelt, ende bevolen hadde, soo en was hy even wel Godt niet; en wie can doch de sonden vergheven, oft de cracht verleenen om die te suyveren, dan Godt alleen?

Antwoorde.

Maectt onderschepdt tusschen de principale oorfake, en tusschen de instrumentele, dan hebt ghy twee antwoorde: want wie en weet niet dat alle verghevinghe der sonden moet van Godt komen als de principale, ende eerste oorfake? maer wie en weet oock niet dat Godt dese macht aen de menschen kan mede-deelen als instrumenten? jae metter daet mede-gheedeelt heeft als hy ghesepdt heeft: Alwat ghy op der aerden sult ontbonden hebben, sal ontbonden zijn inden hemel: ende: wiens sonden ghy-lieden sult vergheven hebben, sullen haer vergheven worden. Ende aen Petro in't besonder: Ick sal u gheven de sleutelen des hemels, &c. Ick segghe dan in't kozt: Godt alleen kan de sonden vergheven als principale oorfake, ende fonteyne van alle verghevinghe/dat is waer: Godt alleen kan de sonden vergheven // soo dat hy daer toe oock niet en kan ghebruycken de menschen als instrumenten, door de welke hy de sonden verghebe / dat en is niet waer. Nu sulck een instrument was den Paus Alexander den eersten.

Predikant.

De Paus-ghefinde en schamen haer niet van desen mensche-lijcken, oft liever duyvelschen vont, dat'tghene te segghen, twelck *Paulus* onsen Heere *Iesu Christo* toeschrijft *Heb. 9. 13.* en stellen duydelijck het sout, ende het gewijde water in de plaetse van *Christi Bloedt.*

Antwoorde.

Ghy beghint noch eens te lasteren/ende te sleghen. Dat ons wy-water eenen duyvelschen vont is/ is ghe-
lastert: want 'rblijckt hy ons booz de oogh (alhoe-
wel het de blinde Ghereformeerde niet sien en willen)
dat den duppel dooz het selve verjaeght wordt; sal
den duppel schroomen booz 'tghene hy selve ghebon-
den heeft. Dat wy het selve stellen in de plaetse van het
Bloedt *Christi*, is gheloghen: Wy leeren dat de ver-
ghebelycke sonden vergheven worden/wanneer hem
semandt behoorzlyck daer mede besproept; maer dese
verghebinghe en kan niet gheschieden / dan dooz de
kracht van het bloedt / 'twelck Christus aen't Cruys
heeft vergoren; welckers vrucht ons gheapliceert
wordt dooz't water gheheylt met het ghebede.
Inden u dit wonder schijnt/soo leest dan utwe Mee-
sters/ en siet wat sy u segghen van't ontfanghen des
Nachtmaels.

Dooz eerst/ *Calvijn lib. 4. Instit cap. 17. §. 11. ende 33. ende
cap. 18. §. 3.* De uptwerckinghen/ sepd hy/ vande Eu-
charistie sijn de verlossinghe / verghebinghe der son-
den/rechteveerdighepd/ heplighmakinghe/ ende het
reuwigh leven/booz soo veel als ons die saken/ dooz
de Eucharistie worden mede-ghedeylt / ende gheap-
pliceert.

Ten tweeden. *Du Moulin Nouveauté du Papisme impres-
sion de Geneve 1627. liv 9. Chap. 5. & 6. pag. 338. 339.* In het
Nachtmael/sepdt hy/ontfanght Godt booz onse son-
den/de verdiensten vande doodt Jesu Christi, ende het
welbaet der verlossinghe wordt ons daer gheap-
pliceert.

Ten derden. *Daille lib. de Fide pag. 140.* Den beker/
sepdt hy/vande Eucharistie is ons ghegheven / om ons
mede te deelen het Bloedt des Heeren / de ghenade/
ende vergiffenisse van onse sonden.

Ten vierden/ *Mestrezat, en Drelincourt sijn van ghe-
boelen/dat de Eucharistie ons mede deelt alle de schat-
ten des hemels/verghebinghe der sonden / vrede des
ghemoedts/*

ghemoedts/hepligh-makinghe der siele/ ende 'trecht-
vande ghelucksalighe onsterffelijckhepdr.

Ten vijfden Aubertin *lib. de Euchar. pag. 158.* seght / dat
de verlossinghe upghewerckt dooz't epgghen bloedt/
ons gheapplicceert wordt dooz het Sacrament des
bloedts / ende dat de verghebinghe der sonden ver-
kregghen dooz het Bloedt Christi, ons wordt gheap-
pliceert dooz de Eucharistie.

Ten sesten / *Le Fauteur lib. 6. de Can. cap. 18 pag. 579.*
seght / dat in't Nachmaet ons wordt gheapplicceert
de verdienste van d'offerhande des Cruys / tot ver-
ghiffentisse der sonden.

Al het selve moet ghy segghen van het Gheloof, Be-
rouw, &c.

Wat dunckt u nu? mach men wel segghen / dat
ghy-lieden het Gheloof, Berouw, oft ontfangen des Nacht-
maels stelt in de plaetse van het Bloedt Christi? Ghy
sult my segghen dat neen. Alsoo en doen wy mede
niet met ons Wy-water, want ghelijck ghy-lieden
moet segghen dat dooz het Gheloof, Berouw, &c. ons
gheapplicceert worden de kracht / ende vruchten des
Bloedts Christi, soo nochtans dat 't selve Bloedt al-
tijd in sijn gheheel blijft / alsoo segghen wy mede
van ons Wy-water; verbolghens en stellen wy niet
meer ons Wy-water inde plaetse van het Bloedt Chri-
sti, dan ghy-lieden stelt het Gheloof, Berouw, ende ont-
fanghen des Nachmaels, &c.

Wilt ghy hier gaen onderschepdt maken / en seg-
ghen/het een is van Christo inghestelt, het ander niet.
Icken wil hier ober niet disputeren / want dat en is
hier de questie niet; maer alleen is de questie / oft dit
is het Bloedt Christi herstoeten / ende jedt anders in
de plaetse stellen/wanner men seght / dat de vrucht
des selfs ons gheapplicceert wordt; ghy lieden moet
segghen dat neen; soo segghen wy mede: oversulcx/
blijft / dat ghy de waerhepdt spaert / als ghy seght/
dat wy ons Wy-water stellen in de plaetse van het Bloedt
Christi.

Predikant.

Dit hebben de Paus *ghesinden* ontleent van de Ceremonien
 soo der Ioden, als der Heydenen.

Antwoorde.

Ghenomen het waer soo : wat ist nu ? Hieronymus
 ghelyck ick boven noch hebbe bemerckt / en heeft hem
 hier in niet een hantken ghestoozt / wanneer hem van
 Vigilantius wiert berieten / datter kerffen by klaeren
 dage wierden ontfcken vooz de Reliquien der Mar-
 telaren / seggende dat dit een Heydensche ghewoonte
 was : Hieronymus gaf vooz antwoorde : Het ontfcken
 van kerffen wiert ghepleecht by de Heydenen ter eere vanden
 duyvel, en daerom moet het verfoeyt worden : Maer het
 ontfcken van de kerffen by de Christenen gheschiedt ter
 eeren der Martelaren, en daerom moet het aenghenomen
 worden.

Predikant. Pag. 417.

Voor de komste Christi, zijnder onder de Joden ketter
 gheweest die *Hemero-baptista* wierden ghenoeemt, om datse
 haer daghelijckx wafchten, of doopten, niet juyft tot reynig-
 heydt des lichaems, maer tot verghevinghe van hare sonden,
 op dat haer gheene vleckke van eenighe sonde soude moghen
 aenkleven, seght *Epiphanius* : die is blindt, de welcke
 niet en siet dat die ketterije als noch in't Pausdom duert,
 ten minsten soo veel als de vergheeffijcke sonden belanght,
 diese meynen dat door het Wij water worden wegh ghe-
 nomen.

Antwoorde.

Dese selve ketterije heeft ons al ober lanck te laste
 ghelepydt D. Petrus Cabeljau, Predikant tot Leyden in
 sijn Catholijcke Waerheydt : Maer hoe hy hiermede
 gebaeren is / kont ghy naesien in mijn boeck 'twelck
 ick

teghen het gheopende Turckdom. 397
ick teghen hem hebbe laten vry-gaen/ghenaemt Aen-
merckingen teghen D. Cabeljau, &c. daer sult ghy ten
vollen betaelt worden.

Predikant.

Wat ghebodt hebben doch die van het *Paus-dom* voor dit
haer vervloecht water?

Antwoorde.

Al soetsens/ al soetsens; waerom verbloecht ghy/
'tghene Godt heeft ghezeghent? ofte soo niet: het
staet u toe te proberen contrarie: want wat soude
ghy segghen/ indien ick uwe Predicarien/ en Nacht-
mael/ verbloechte? laet voortgaen die schelt-woorden
achter.

Ghy vraeght dan wat ghebodt wy hebben voer
ong Wij-water?

Seght my eerst wat ghebodt ghy-lieden hebt om
den Sondagh te vieren/ en niet den Sabbath? om
het Nachtmal s' moeghens/en nuchter t'ontfangen?
ende niet s'about s' naer den eten? van 't selbe vier of
vijfmael s'jaers t'ontfanghen/ ende niet alle daghen
volghens het ghebruyck der eerste Christenen? Van
de kinders te doopen alleen/ in of voor de Ghemeyn-
te? Van Peters/en Meers te stellen? en wat meer?
is dit altemael verbloecht om dat gy-lieden hier van
gheen ghebodt hebt? ghy moet segghen dat neen:
Waerom verbloecht ghy dan ong Wij-water schoon
wy hier van niet en kosten behoonen eenigh ghe-
bodt? of meent ghy dat u meer gheoorloft is/ eens-
ghe saken te pleghen sonder ghebodt/ als onsgheeft
ong hier redenen van.

Predikant. Pag. 419.

Alken de Heydenen niet konde brenghen tot eenvoudig-
heydt vande Christelijke Religie soo heeftmen soo schan-
delijk de Christelijke Religie in een Heydendom veran-
dert, om daer door het volck te behaeghen, ende in plaetse
van-

vande Heydenen te *bekeeren*, heeftmen hem selve van de Heydenen laten *verkeeren*.

Antwoorde.

Laet ons dit soo nemen / dat wy in eensghe Ceremonien, die ghy upt Baronius hebt gheschreven / ons gheboeght hebben nae de Heydenen : nietut ghy dat dit soo ongherijmt / ofte godloos is ? Wat sult ghy dan segghen vanden H. Apostel Paulus die I. Cor. 9. 20. 21. uptdruyckelijck seght / dat hy aen de Joden gheworden is een Jode, ende aen de Heydenen, als een Heyden, ende dat / om haer heyden Christo te winnen.

Wat de Joden aen-gaert utwen Bybel Num. 44. bekent dat Paulus sich naer de selve gheboeght heeft in de onderhoudinghe der Ceremonien des ouden Testaments, namelijk by de swacke : alsoo heeft hy Timotheum doen besnyden : ende sin hoofd geschozen te Chenchris : ende de belofte der Nazarenen ghedaen : ende te Jerusalem inden tempel hem selven gheheplicht : Alsoo hebben de Apostelen verboden het verstickte, ende bloedt : alsoo hebben Joannes, ende Petrus onderhouden de tijden van bidden by de Joden ghebryckelijck : Indien dan Paulus, als hy seght / dat hy aen de Joden een Jode gheworden is, hier door verstaet / (volghens de verklaringhe van utwen Bybel) dat hy sich geboeght heeft naer haere soodanige ceremonien / de welke door de doot Christi, waten te niere gedaen / waerom en soudenmen niet met eben groot recht kunnen seggen / dat hy sich (daer gheen perijckel en was van afgodetije / ofte Godts-lasteringhe) geboeght heeft naer eenige middelmatige ceremonien der Heydenen / als hy seght / dat hy aen de Heydenen, is geworden een Heyden? ofte wel seght ny waer in dat Paulus sich naer Heydenen kan gheboeght hebben ?

Daorders : Indien de Apostelen lanck naer de volle verkondige / ende bevestinge des Euangeliums / ende naer het af-breken der oude Wet / noch vele Joodsche Ceremonien hebben gebryckt om de swacke Joden te winnen ? wat quaet isser in ghelegghen / dat
de

de eerste Christenen eenighe Ceremonien die de Heydenen misghrupcken tot dienst banden dupbel / tot een goet ghebruyck hebben ghekeert om de swacke Heydenen te winnen? ick en sie hier gheen onderscheydt: Want ghelijck de Joodsche ceremonien middel-matich waren / (soo als uwen Bybel op 1. Cor. 9. 20. Num. 44. bekennt) soo waren oock vele Ceremonien der Heydenen / in haer selven middel-matich / alsoo was het ontsteken der kersten, het wasschen / ofte besprenghen met water &c. ghelijck het van gheozloft was de Joodsche Ceremonien te ghebruycken / alhoewel nu te niere ghedaen / om dat sy middel-matigh waren / soo was het oock geozloft / om de selve reden / te doen met sommige Ceremonien der Heydenen: en daerom noch-rans en maghmen niet segghen / dat de Christenen haer van de Heydenen laeten verkeeren, andersints men soude moeten segghen / dat de Apostelen haer hebben van de Joden laten verkeeren / als sy alle ghestickte, ende bloedt hebben verboden te eten, als sy de ghewoonelijcke tijden van bidden hebben onder-houden / als sy Timotheum hebben laten besnijden / als sy haer hoofc hebben gheschozen / belofte der Nazarenen gedaen / haer in den tempel gheheplicht / &c.

Indien ghy mi seght / die Joodsche Ceremonien, wierden maer vooz eenen tijdt van de Apostelen onderhouden / om de swacke Joden niet te verbremden / ende sommige Heydensche Ceremonien blijven haer standt houden inde Roomsche Kercke.

ICK antwoorde ten eersten, dat hier uyt volght / datmen oock ten minsten vooz eenen tijdt / eenighe middel-matighe Heydensche Ceremonien heeft moghen ghebruycken / om de swacke Heydenen niet te verbremden.

ICK antwoorde / ten tweeden, dat oock sommige Joodsche Ceremonien, vande Apostelen ghepleeght / haeren standt hebben ghehouden inde Kercke.

Ten eersten / leest de oude Leeraers / ghy sult bevinden / dat de insettinge der Apostelen van gheen ghestickte, of bloedt te eten, het welck buyten twijffel vande Joden was af-gheleent / over de vijf hondert jaren heeft ghednest.

Ten

Ten tweeden/ het op- legghen der handen, 'twelck nu
 ter tijdt in utwe gemeynte self noch gebzuyckt wort/
 is een Joodsche Ceremonie: want son seght utwen
 Bybel op *Act. 6. 6. Num. 21.* de op legghinghe der handen was
 by de Joden ghebruyckelijck als sy jemandt seghenden *Gen.*
48. ende als sy de beesten souden op-offeren, om daer mede
 de selve als Gode toe te eyghenen *Levit. 1.* ende in het inhul-
 den in ampten *Numerov. 27.* De selve maniere heeft de Kercke
 ghebruyckt in het instellen van Kercken dienaren, om daer
 mede de selve Gode tot sijnen dienst toe te eyghenen, en den
 seghen Godts toe te wenschen. *1. Timoth. 5.* oock de Aposto-
 len in het gheven der extraordinarisse gaven des H. Gheests.
Act. 8.

Ghelijck dan dese Joodsche Ceremonie, haeren
 standt in de Kercke/sae selfs in utwe ghemeynte heeft
 behouden tot onse tijden toe; ende het onthouden
 van ghestickte/ ende bloedt/schier vijf hondert jaren/
 alsoo en isser gheen reden waerom oock eenige mid-
 delmatighe Ceremonien der Heydenen / eens aenghe-
 nomen zijnde tot een goet gebzuyckt/ niet en souden
 mogen altijt behouden worden.

Amuergs ick en kan gheen onderscheydt sien tus-
 schen de Joodsche Ceremonien, die de Apostelen selve
 noch hebben ghepleeght / niet teghenstaende (gelijck
 utwen Bybel bekent op *1. Cor. 9. 20. Num. 45.*) dat sy door
 het Lijden Christi te niete waeren ghedaen; ende tusschen
 de Ceremonien der Heydenen, die in haer selven noch
 goet / noch quaet waren; maer waeren alleenlijck
 quaet / om dat sy van de Heydenen tot een quaet epn-
 de ende af-goderijc mis-bzuyckt wierden; doch
 wierden goet / wanneer sy van de Christenen tot
 een goet epnde / ende Godts-dienst ghebzuyckt wier-
 den.

Verhalven/ ghelijck sommighe Joodsche Ceremo-
 nien, alhoetwel in't beghtsel gebzuyckt om de swae-
 ke Joden niet te verbrennen / maer de selve te winnen;
 nochtans loffelijck in de Kercke / (als dese oorsake
 cesseerde) sijn behouden gheweest: alsoo ghenomen
 dat sommighe middel-martighe Heydensche Ceremo-
 nien sijn aenghenomen gheweest om de Heydenen
 allengs

teghen het gheopende Turckdom. 401
allengkens te winnen/ sijn mede loffelijck behouden
gheweest/ nae dat die reden cesserde.

Dervolghens blijkt upt al het vooz-gaende / dat
het maer ydele praetsens en zijn / die ghy hter upt-
staet teghen de Heydensche Ceremonien / ende name-
lijck teghen het Wij-water: wilt ghy hter van noch
breeder bescheedt hebben/leest mijn besonder Tractaet,
het welck ick van dese materie hebbe laeten in druck
gaen.

HET VI. CAPITTEL.

Van de begravenissen.

Predikant. Pag. 574.

DE *Mahometanen* draghen hare dooden naer 'tgraf, met
aenghesteken sackelen, en kerffen, ghelijck *Gueffarus* ghe-
ruyght met dese woorden: Als jemandt van de *Musulmannen*
sterft, indien het een man is, soo besorghen het lijck de man-
nen, indien een vrouwe, de vrouwen. Sy wasschen het lichaem
en trecken het seer suyver lijnen aen; daer nae draeghen sy het
nae een seker plaetse buyten de stadt. Want 'tis schande in de
Kercken te begraven. Hare Fackel-draghende Munniken gaen
voor aen met keerffen, de singhende Priesters volghen onder-
tusschen achter aen, tot datse tot de plaetse der begravinghe
sijn ghekomen. Dit doen, en verdedighen oock die van de
Roomsche Kercke. Doch beyde hebben sy het van de Heydenen
gheleert, en ontleent.

Antwoorde.

Van waer dese ghewoonte ghekomen is / laet ick
daer / dat weet ick wel / dat sy van de eerste / ende
ouste *Christenen* soo is ghepleeght gheweest / dat
nopt (dat ick weet) semant / als ketterz / de selbe be-
straff / ofte verwozpen heeft. Dese ghewoonte sullen
ons bevestigen / de vermaerste *Veersaers* van de oude
Kere.

Het gheopent Christendom
kercke/ die lanck booz de tijden van Mahomet hebben
gheleest.

Ten eersten, den H. Gregorius Nazianzenus *byz hondert
saeren booz Mahomet. Orat. in Casarium*: De Moeder, seyt
hy/ van *Casarius* heeft, op sijn uyt-vaert brandende sackels
ghedraghen.

Item. Orat. 2. in Iulian. Het doot lichaem van *Constan-
tinus* wort met eenen grooten sleyp ghedraghen, met branden-
de wasse kerffen, met de welcke wy Christenen meynen, dat
het Godtvruchtigh vertreck uyt dit leven, moet vereert wor-
den.

Ten tweeden, den H. Gregorius Nyssenus *in vita S. Ma-
crina*: In de uyt-baert van *Macrina*, seyd hy / ginck
voor uyt van weer zijden een groot ghetal van Diakenen, en-
de andere dienaeren, de welcke alle gaende op goede orden,
droeghen wasse kerffen in de handen.

Item. In funere Pulcheria: Op dien tijdt als men de Key-
serinne *Pulcheria* begroef, wierdender van weer zijden menigh-
vuldighe wasse kerffen ghedraghen.

Het selve seyd hy gheschiet te sijn op de uyt-baert
van den Bisschop *Meletius Orat. de Meletio*.

Ten derden, den H. Joannes Chrysofostomus *Hom. 4. in Ep.
ad Rom.* Wy verghefenschappen. seyd hy / de dooden, als
kloecke strijdt-baere mannen, met brandende sackels.

Ten vierden, den H. Hieronymus *in Epitaph. Paula*: Op de
begravenisse van *Paula* droeghen de Bisschoppen lampen, en
brandende wasse kerffen.

Ten vijfden. *Theodoretus lib. 5. Hist. Cap. 36.* Als het lic-
haem van den H. *Chrysofostomus* wiert gebracht naer *Constansino-
pelen* s' hebben de zee met lichten bedeckt.

Wat het singhen van Psalmen aengaet / siet hies
van Nazianzenus *Orat. 2. in Iulian.* Chrysofostomus *Hom. 4. ad
Hebr.* Hieronymus *in vita S. Pauli Erem. & S. Paula, & Fabiola.*
Sulpit. in vita S. Martini: *Dionys. Arcopag. cap. 7. de Eccles.
Hierarch.*

Predikant.

De *Paus-ghefinds*, ende *Mahometanen* hebben 't beyde van
de *Heydens* gheleert, ende onleest, ghelijck blijcken kan
uyt

teghen het gheopende Turckdom. 403

uyt dese woorden vanden wijfen Seneca : *De fackels, en waffe kerffen wandelen dickwils voor by mijne deure, en worden ghevolght met groene lijcken*, dat is, menschen die in den fleur van haeren ouderdom ghestorven sijn.

Antwoorde.

Daer en is gheene swarighejdt van waer / of van wie de eerste rechtinnighe Christenen dit af-ghelcent hebben ; 'tis ons ghenoech dat sy het metter daet goet ghevonden hebben / ende ghepleeght : want sy verstonden beter wat sy moesten doen / ofte laeten / dan wy / of ghe-lieden

Predikant,

Den Cardinael Bellarminus *lib. 2. de Purg. cap. 19.* sullende antwoorden op den reghel van het *Eliberitaensche Concilie* gehouden ten tijde vanden Keyser *Constantinus*, met welcken de ontstekinghe der waffe kerffen over dagh op de Kerckhoven wordt verboden ; seght dat die ceremonie wordt bestraff, ende verboden, om datse gheschiedde uyt de superstie der Heydenen, die meynden dat de doode lichamen jedes ghevoelden.

Antwoorde.

Hier uyt blijkt dat dit boozepde Concilie, niet de daet selve bestraff / ofte verboden heeft / maer alleenlijck het eynde ofte reden om de welke sy van sommighe onverstendighe Christenen, wiert ghebruyckt. Waer ober den booznoemden Bellarminus wel seght : Dese dwalinghe wegh-ghenomen zijnde, ten is niet quaet de selve ceremonie te ghebruycken tot een goet eynde, te weten, om te beteecken dat de sielen leven, ende de lichamen op haeren tijt fullen verrijfen, ende dat onse dooden, kinderen des lichts sijn, ende niet der duysternissen.

Predikant. Pag. 576.

Eyndelijck verciere[n] oock de *Mahometanen* de lijcken, en graven van de dooden met bloemen, en rieckende kruyden, dit doen mede die vande Roomsche Kercke.

Antwoorde.

Dit is mede een oudt ghebruyck gheweest bande eerste recht-sinnighe Christenen, eer Mahomet opt in de werelt was.

Soo getuyghet ons / voor eerst. Den H. Joannes Chrysofostomus *Hom. 42. ad Popul.* sprekende tot de Borghers van Antiochien, seght / dat sy het doode lichaem vanden Bisschop Ignatius hebben ontfanghen met kroonen.

Ten tweeden den H. Paulinus *Natali 3. de S. Felice*, daer hy seyd / dat het graf van den H. Felix moest vereert worden met kroonen.

Ten derden, den H. Augustinus *lib. 22. de Civit. cap. 8.* seght dat den outaer daer het lichaem vanden H. Stephanus onder begraven lach / bestropt was met bloemen.

Ten vierden, den H. Hieronymus *Ep. ad Pammach.* De mans, seyt hy / stroyen violetten, roosen, lelien, ende andere bloemen op de graven van hare vrouwen.

Ten vijften, den H. Prudentius: Wy sullen de doode lichaemen in't graf bestroyen met violetten, en groene meyen.

Predikant.

Da is af-gheleent van de Heydenen.

Antwoor-

Antwoorde.

Daer en is wederom gheen swaerticheydt : want 'tghene wierdt misghyngcht by de heydenen / is tot een goet gheghyngcht aen-ghenomen gheweest by de Christenen.

Predikant.

De tael van Ambrosius *de obitu Valent.* sprekende van de doot van *Valentinianus* , maecken wy de onse: *Laeten andere bloemen en lilien op de graven stroyen, onse lelij is Christus.*

Antwoorde.

Wanneer ghy de tael van Ambrosius wilde de utwe maecken / dan en moest ghy niet utwe epgghen tael / maer die van Ambrosius ghesproken hebben; dese luyt aldus:

Gheeft met de handen de heylighe mysterien : Laet ons voor *Valentinianus* ruste vraeghen met godt-vruchtighe affectie : Gheeft de sacramenten , de goddelijcke Mysterien: Laet ons de Godtvruchtighe siele achter-volghen met onse offer-handen; Hest ghy volcken , met my de handen op, in't heyligh , op dat wy ten minsten , met dese ghifte sijne verdiensten moghen verghelden. Ick en sal het graf met bloemen niet stroyen, maer sal sijnen gheest over gieten met den geur Christi : Dat andere heele manden met bloemen vol stroyen , onse lely is Christus, met dese sal ick sijne Reliquien Heylighen.

Dit is de epgghen tael van Ambrosius op die plaetse van u gheesteert. Siet nu eens of dit mede utwe tael is : Soo verre ist van daen / als het swart van het wit : Ambrosius spreeckt ghebedenswijse , ende ghy verbiedenswijse : Ambrosius begheert / dat / de wyle by besich was met offer-hande te doen booz de siele van *Valentinianus* , de andere sijn

graf souden bestropen met bolle manden van bloemen; en ghy wilt dat dit niet en gheschiedde: Weet dan dat desen H. Leeraer / het stropen van bloemen niet bestraft heeft: maer toeghestemt.

Derhalven / hoe beballen u de offer-handen / en ghebeden / die Ambrosius wilt ghedaen hebben booz de siele van Valentinianus?

LYSTE